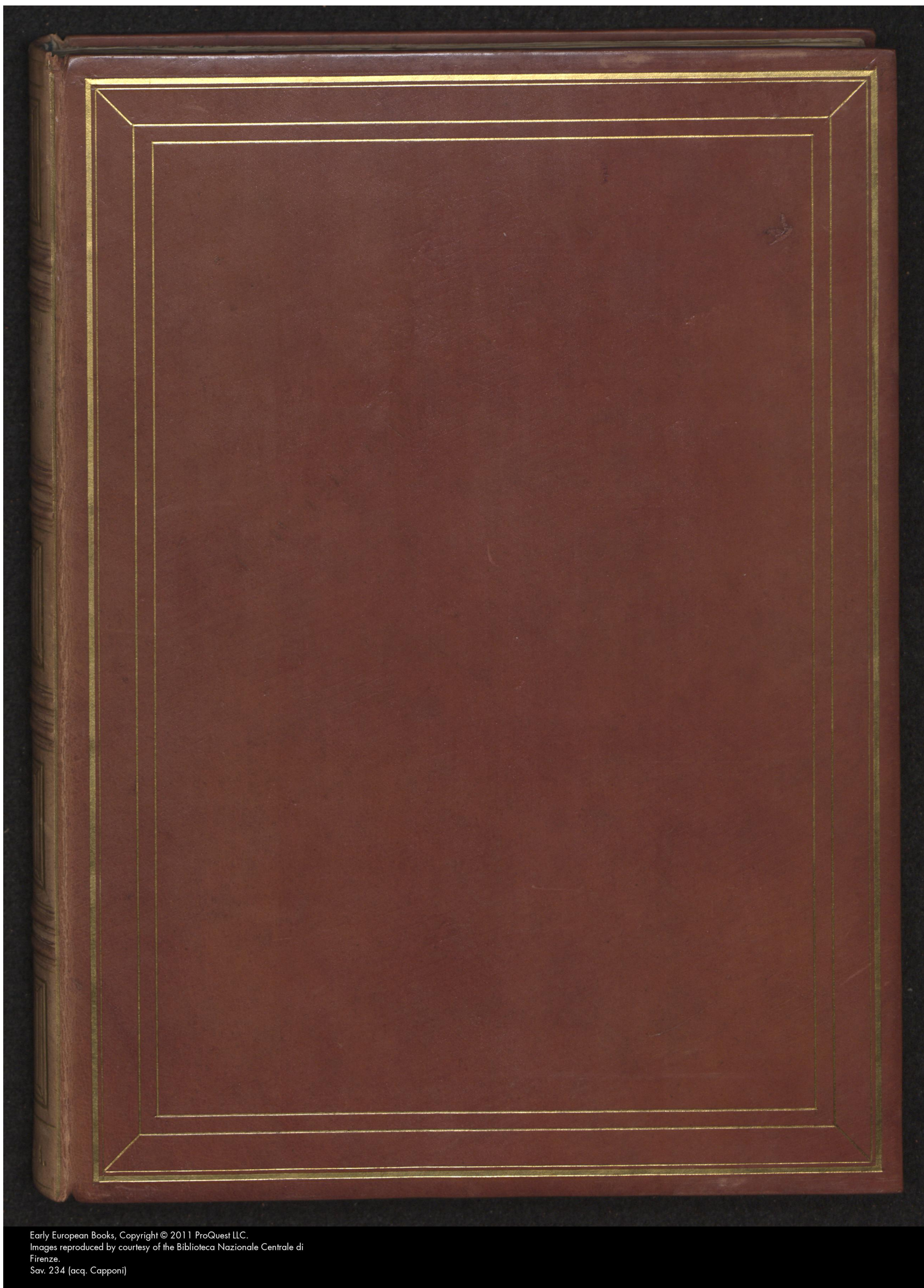
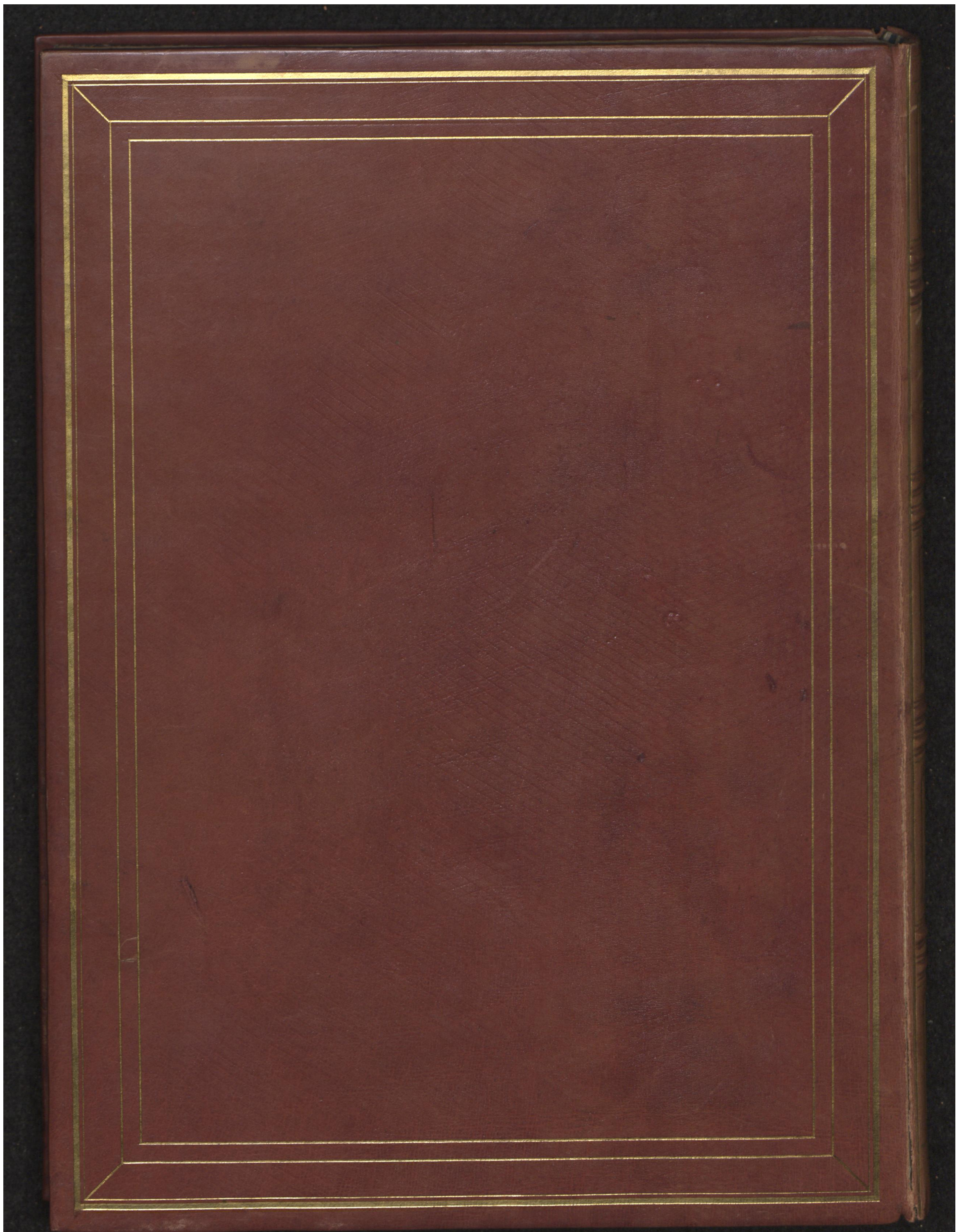

HIERONYMI
SAVONAROLA
TRIUMPHUS
CRUCIS
DE VERITATE
FIDEI

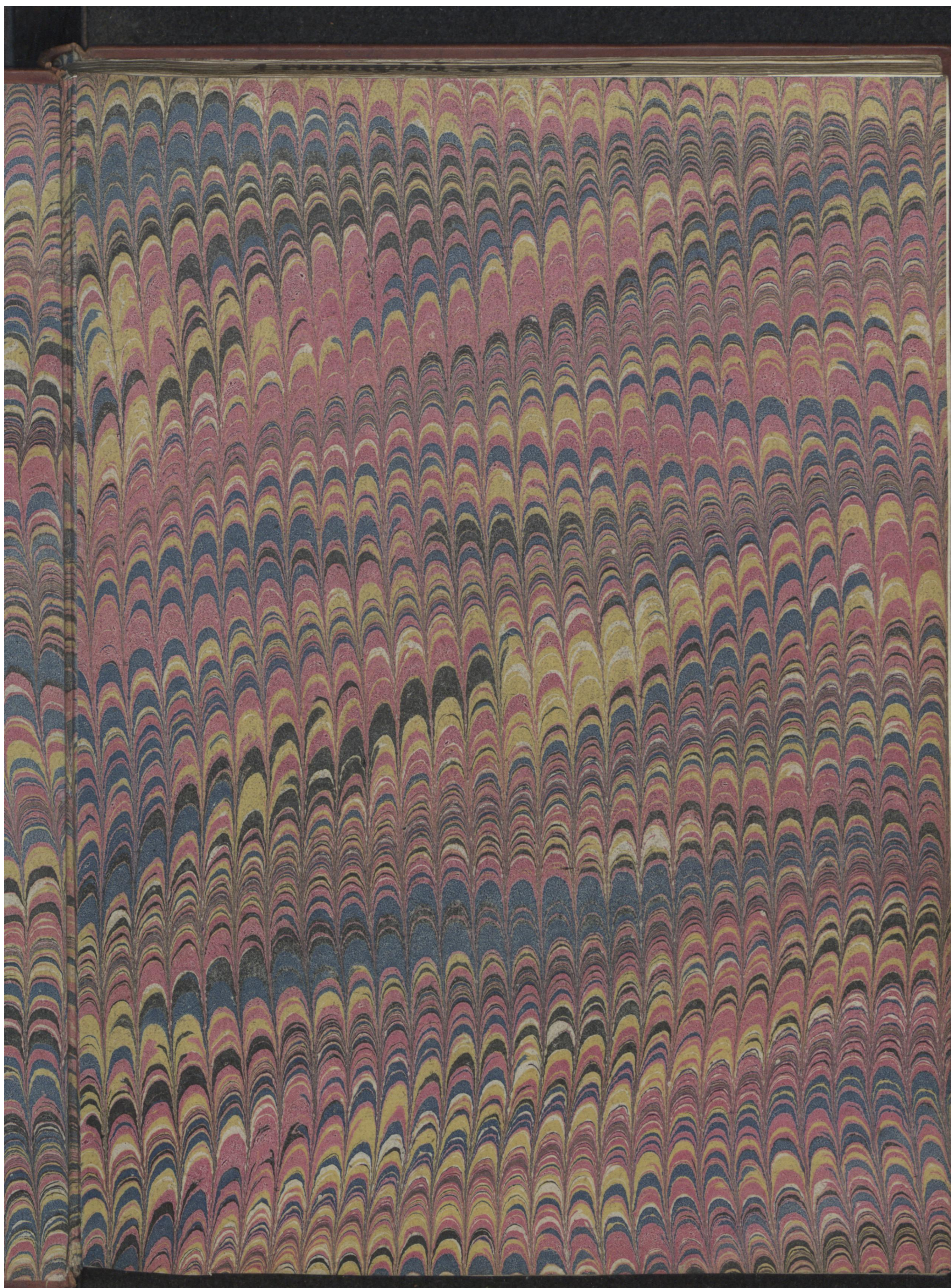

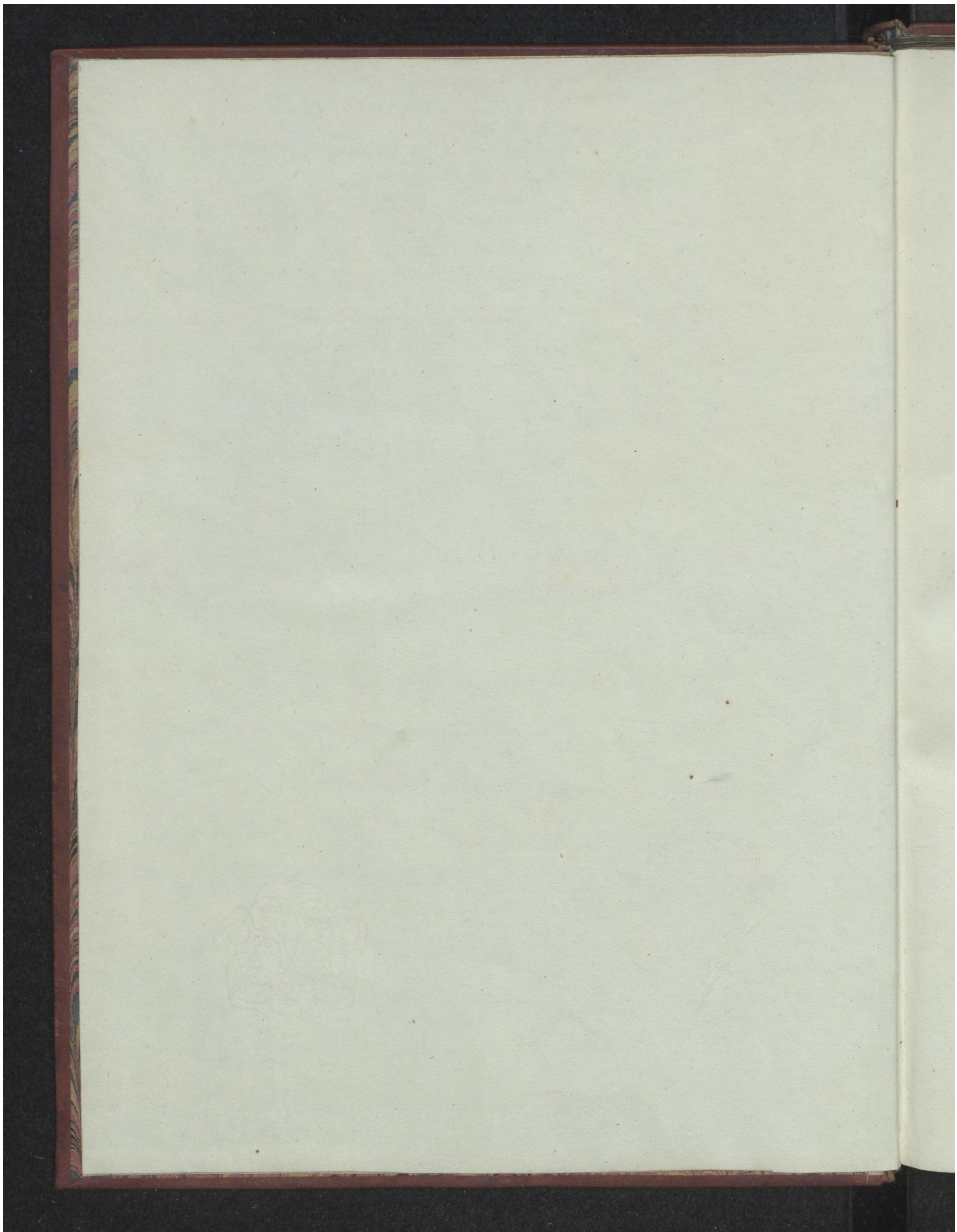

Audin
18

¶ Fratris Hieronymi de Ferraria
Triumphus Crucis
De ueritate Fidei.

180

18

Tabula Capitulorum: quæ in hoc uolumine continentᷣ
.Libri primi Capita.
.Proœmium.

Capita secundi libri.
Proœmium de ordine procedendi.

℄ Capita Tertii Libri.

¶ Libri quarti Capita.

Procemium.

¶ FRATRIS HIERONYMI SAVONAROLAE FERRARIENSIS ORD. PRED. DE VERITATE FIDEI IN DOMINICAE CRVCIS TRIVMPHVM LIBER PRIMVS.

¶ PROOEMIVM.

g LORIOSVM CRVCIS TRIVMphum contra huius sæculi sapientes garrulosq3 sophistas, arduum profecto ac supra uires, temporibus tamē nostris utile opus ac necessarium diuina ope fretus aggredior. Quanuis enim ex innumeris domini nostri Iesu christi operibus ac celebratis toto orbe miraculis, sacrisq3 Theologorum monumentis fides omni ex parte adeo fundata & stabilita sit, ut de illa amplius indagari ne dum ambigere superfluum curiosumq3 uideatur: pleriq3 tamen hac tempestate mortales ita peccatorum sordibus uolutantur, ut ad ueritatis lucem caligantes cælestia pro ridiculo habeant, ac diuina miracula quasi deliramenta contemnāt. Nos itaq3, quos nimirum zelus domus Dei comedit, præterita ac pœne aboleta in memoriam reuocantes quasi somniculosos excitare conabimur. Licet autem fides ex causis principiisq3 naturalibus demonstrari nō possit: ex manifestis tamen effectibus ualidissimas rationes adducemus: quas nemo sanæ mētis inficiari poterit: Non ꝙ fides his tantummodo innitatur: cum teste apostolo, donum illa sit dei nō ex operibus ne quis glorietur: sed ut earum subsidio nutantes basibus solidatis consistant: increduli ad recipiendū supernaturale fidei lumen disponantur: fideles autem his instructi armis contra impios oppugnatores procedant, passimq3 illorum insipientiam detegentes simplices ab eorum faucibus incautosq3 eripiant. Neq3 uero est cur hac de re fidei merito derogari quis putet, propterea ꝙ tritu3 illud sit, fidem non habere meritum, cui humana ratio præ

bet experimentũ. Ad eos enim hoc tantum refertur: qui non nisi rationibus coacti credere uolunt: Qui autem primũ diui/no munere constantissime fidẽ amplexi se insuper atq3 alios in ea rationibus confirmare contendũt, hi sũt præcipue cõmẽ dandi, Principe apostolorum Petro ita nos exhortante, Do/minum autem christum sanctificate ĩ cordibus uestris parati semper ad satisfactione3 omni poscenti uos ratione3 de ea quę in uobis est, fide & spe. Quia ergo rationibus duntaxat dispu tare contendimus nullius auctoritati innitemur. Atq3 ita in toto opere progrediemur ac si nulli hominum q̃libet sapiẽti, sed soli rationi ex his, quę uidemus & experimur, credẽdum sit. Rationi enim naturali omnes assentiri coguntur. Quoniã uero cum sapientibus huius sæculi nobis modo agendum est, quos domestici & nudi sermonis lectio plerunq3 fastidit, consuetæ simplicitatis nostræ metam paululũ in huius operis stilo pro illorum satisfactione transgrediemur.

De modo procedendi. Caput primum.

OPORTET autem nos ad cognitionem inuisibilium per uisibilia deuenire: omnis enim nostra cognitio incipit a sensu: sensus uero ea solum, quæ extrinsecus sunt, accidentia cognoscit: Intellectus autem subtilitate sua rerum substantiam penetrat: Quarum consideratione ad cognitionem imaterialium & inuisibilium rerum eleuatur: Dum enim substantiam & proprietates, ordinem, causas & motum rerum uisibilium speculat per hæc i substantiarum separatarum & Dei notionem quodam modo manuducitur & sublimatur: quemadmodum etiam per accidentia & motus operationes ue hominis extrinsecas ad latentis animę interiorisque hominis ac inuisibilium sui met partium intelligentiam peruenit. Colligentes igitur philosophi præ oculis uniuersum, cœlos scilicet & ornatum eorum atque influxum, nec nõ elementorum proprietates, actiones mixtionesque eorum multimodas, compositarum rerum uarietates, motus & proprias passiones, mirabilem denique ordinem & mundi huius uisibilis magnitudinem & pulchritudinem: ad inuisibilia suspicienda mentis aciem erexerunt. Quibus inuẽtis eorum naturas & proprietates qualitercunque potuerunt, inuestigare conati sunt. Sicut ergo ipsi philosophi res naturales esse opera Dei cognouerunt: per quæ in eius uirtutis & gloriæ cognitionem perueniri potest: Ita quæ fiũt i ecclesia Christi sensibus & ratione perceptibilia, ostendere uolumus esse eiusdem opera Dei: per quæ ad notitiam maiestatis & gloriæ Iesu Christi, qui nobis inuisibilis est, peruenire possumus. Quemadmodum igitur omnia, quæ deus fecit in uniuerso, philosophi aggregauerunt, oportet quoque nos colligere quęcunque Christus in mundo operatus est. Et sicut ex miris naturæ operibus philosophi coacti sunt confiteri Deum esse primam omnium causam, & opus naturæ esse opus intelligentię non errantis, hoc est Dei: Ita ex admirandis Christi operi-

bus ostendere uolumus eundem Christum Crucifixum, esse primam omnium causam: & ipsius operationes esse Dei operationes: qui errare nõ potest. Nec tamen propterea asserere uolumus nos ob has rationes credere: Neq3 enim harum argumentationum uirtute christiana mens ad credendum impellitur: Alioquin de huiusmodi rebus nõ fides, sed opinio haberetur: uirtute autem hęc credimus luminis ex Deo nobis supernaturaliter infusi. Deinde his rationibus, fideliũ animos alacriores reddimus & confirmamus, Incredulis aduersariis demonstrantes fidem a nobis nõ leuiter & inaniter, sed grauiter sapientissimeq3 teneri. Vt autem melius uniuersa diuersorum temporum ecclesiæ opera tam pręsentis q̃ pręteritę in unum collecta ante oculos statuamus, ad similitudinem & comparationem uniuersi, sub effigie currus triumphalis singula inferius describemus.

De triũpho Christi: unde fidei argumẽta eliciunť. Cap. ii.

dEus enim cum sit infinitę potentię, sapientię & bonitatis, nõ potest per unam tantum creatura3 nisi ĩperfecte cognosci. Philosophi siquidem in tantę maiestatis notitiã ex ordine uniuersi potissimum deuenerunt: qui ordo nõ ex una dumtaxat re, sed ex ĩnumeris fere constat: quas nõ multa cu3 difficultate pr͏ę oculis simul statuere potuerunt: cum sint omnes naturali quodam uinculo ita cõnexę, ut alia ex alia pendeat. Virtus quoq3 & sapientia Christi, nõ ex uno eius opere statim poterit apprehendi. Verũ si omnia illius gesta & effectus qui inde emanarunt, conspectui nostro pariter offeram9, nõ unam tantum rationem, sed multas ex ipsis colligentes, compelletur nimirum cuiuslibet hominis intellectus fateri, Christum Crucifixum esse uerum Deum. Quia si unica operatio & argumentatio minus sufficiat: omnes tamẽ simul collectę eam uim habebunt: ut quispiam nisi ꝓterue mentis dissẽtire, nõ possit. Verum quia pręterita & pręsentia Christi opera

non facile conſpectui ſe ſe offerunt, ſicut naturalia, cum qui bus quotidie uerſamur & quæ miro ſub cœlo ordine cōnectū tur: oportunum duxi ea ad ſenſibilem imaginē ſub ſpecie cur rus triumphalis redacta cuilibet etiam rudi ingenio quaſi pal panda proponere: ut nō tantum ſingula ſeorſum, ſed cuncta pariter contemplemur. Primum itaq; ante ora conſtitua mus currū quatuor uectum rotis: & ſuper eo more triūphan tis Chriſtum ſpinis coronatum, Innumeris probris & cōtume liis atq; atrociſſimo & turpiſſimo ſupplicii ac mortis genere ſuperatis plagarum liuorem totiuſq; cruentati corporis cica trices & uulnera oſtendentem: quibus non aliis armis cuncta ſubegit & captiuam in altum duxit captiuitatem: Eiuſq; uerti ci micātibus radiis lucidiſſimus immineat globus trina facie Trinitatem effingens: qui totum ipſum Chriſtum eiuſq; eccle ſiam inenarrabili circumfuſo ſplendore prorſus illuſtret: Chri ſtus uero lœua Crucē teneat cum cæteris paſſionis ſuæ acu leis & inſtrumentis, utriuſq; teſtamenti uolumen dextra cō plectens: Iuxta pedes cum ſuperpoſita hoſtia ſtet calix: & circa ipſum diſtincta uaſa aquæ, uini, olei & balſami cum reliquis ſacramentorum eccleſiæ ſignis. Mox infra gradum Chriſti ſe deat piiſſima eius mater uirgo Maria. Ad hæc infra ipſius uir ginis gradum circūquaq; diſpoſita ſint aurea, argentea & cry ſtallina uaſa cælaturis & gemmis ornata pretioſis nō niſi oſſi bus & cineribus referta mortuorum. Ante currū ſtatim Apo ſtoli & Prędicatores omnes quaſi uehiculū trahentes aſſiſtāt: Pręeuntibus patriarchis & prophetis ueteris teſtamenti cum innumera uirorum & mulierum caterua. Currum circūſtent ampliſſima utriuſq; ſexus & cuiuſlibet cōditionis agmina mar tyrum: circa quos ſint uniuerſi doctores ſacri libros apertos utraq; manu geſtantes. Currum dehinc ſequatur īfinita mul titudo utriuſq; ſexus & omnis generis & ſortis hominum, Iu deorum ſcilicet, græcorum, latinorum ac barbarorum tam diuitum q̄ pauperum, ſapientum, eruditorum, idiotarum & cuiuſlibet ætatis plaudentium. In circuitu autem horum om

nium tam pręcedentium q̃ sequentium triumphalis pompam currus, ponamus innumeras hostium turmas ecclesiam totis uiribus oppugnantes, Imperatores scilicet, reges, principes & potentes huius sęculi: Sapientes quoq; & philosophos & hęreticos: ac ex omnium gentium & linguarum populis, seruis & liberis, maribus ac fœminis infinitam sortis cuiuscũq; frequentiam. Iuxta hos prophana Deorum simulachra & Idola constrata, diruta & comminuta describantur: Nec non libri hæreticorum combusti confutataq; cęterarum sectarum dogmata: cultus deniq; omnis aliarum relligionum deiectus & euersus. Huiusmodi ergo currus ante oculos nostros descriptus & constitutus, erit quasi quoddam uniuersum, unde nouam philosophiam elicere ualeamus. Pro prima siquidem causa & pro inuisibilibus, ad quorum cognitionem per uisibilia nituntur philosophi peruenire, in uertice Christi radiantem globum lucidissimum statuimus uice sanctissimę & indiuiduę Trinitatis: Quam summum Deum esse confitemur: Atq; ipsum Christum, qui nobis inuisibilis est, cęteris undiq; supereminentem: Cui innumeros angelorum & animarum beatarum choros assistere credimus. Ad quorum cognitionem & scientiam ex his, quæ supra & circa currum uisibilia collocauimus, peruenire conabimur. Sicut autem Philosophi post inuisibilia cælum dicunt esse principalem omnium, quæ infra ipsum generantur, causam: Ita & nos Crucem & passionem Christi post diuinitatem ponimus principalem causam gratiarum ecclesiæ & nostræ salutis. Et sicut post cœlum succedunt elementa: Ita post passionem Christi sequuntur ecclesiastica sacramenta. Et quemadmodum elementa uirtutem omnem habent a cœlo: ita sacramenta uirtutem a passione Christi consequuntur. Post elementa uero semina in mundo & agentia particularia ponimus. Pro seminibus ergo in triumpho nostro doctrinam accipimus euangelicam, sanctorumq; opera & exempla: quorum ossa ac cineres nos memores reddunt. Eorum nãq; monumentis, meritis &

exemplis ecclesia quotidie claris ac fructuosis operibus fœcũdatur. Insuper pro particularibus agentibus descripsimus apostolos, patriarchas, prophetas, martyres ac doctores: qui, dum uiuerent, uniuersum terrarum orbem suis prędicationibus in Christo regenerarunt: Sancti enim dum Christo cooperantur particularia agentia recte uocari possunt. Eorum uero scripta, bona opera & exempla, quæ sępissime in ecclesia recoluntur, nobis semina beneuiuendi proculdubio existunt. Postremo in hoc mundo corporeo sequuntur effectus, pro quibus amplissimam hominum multitudinem cuiuslibet conditionis descripsimus ad Christum exemplis & adhortationibus sanctorum conuersam: quæ cum pie tum etiam sanctissime uixit. Sed quia in rebus naturalibus omnis motus est de contrario in contrarium & generatio unius est corruptio alterius: in omni generatione pugnantia inuicem contraria requiruntur: Vbi semper maior præualet uirtus. Propterea hostes Christi & ecclesię eorumq; errores undiq; Christo duce fugatos & euulsos in hoc mundo descripsimus. Porrho ex quatuor rotis quatuor mundi partes intelliguntur per fidem & ueritatem Christi mirifice illustratę. Sicut ergo philosophi pręoculis habentes ordinem uniuersi & eius effectus considerantes admiratione & ardore discendi ipsas naturalium effectuũ causas perquirendo, paulatimq; ab inferioribus ad superiora ascendendo, ad cognitionem diuinę maiestatis & inuisibilium peruenerunt: Ita & nos si triumphi & descriptionis huius imaginem pręteritosq; & quotidianos effectus hinc elicitos diligentius perscrutati fuerimus, incipiemus admirari & eorum causas inquirere: & per hoc ad diuinitatem Christi & inuisibilia maiestatis eius cognoscẽda gradatim trãsferemur.

❡Positiones omnibus concedendæ. Caput.III.

u T autem in hac nostra disputatione congrue procedamus: Sciendum est, oportere disputantes in aliquo semper uel in quibusdam conuenire: Alioquin si in omnibus dissiderent, non haberet disputatio locu3. Ea uero, in quibus semper conueniunt disputantes, sunt omnibus æque notissima: Quę uel sensu, uel inductione cognoscuntur: Vel eis uirtute luminis intellectus agentis, cum proponuntur statim assentimur: Licet in multis etiam possint cõuenire disputantes non æque omnibus sed ipsis tantummodo notis. Oportet ergo nos notissima quædam quasi fundamenta proponere: Quę si negarentur, omnis nostra disputatio solueretur: Quia contra negantes principia non est disputandu3: Siquis enim negaret aliquid moueri: uelut zeno: cum eo physicus disputare non posset: Cum physicus omnia uel quædam moueri pręsupponat. Conueniamus ergo in hoc primum scilicet Iesum Christum a Iudeis fuisse Crucifixum & ab omnibus fere gentibus pro Deo habitum & adoratum: hoc enim cunctis tam fidelibus q̃ infidelibus plane constat: Quod heretici, Iudei, Mahumetani & omnes gentilium & barbarorum linguę fatentur: & ab initio perpetua successione Christiani eum ad hæc usq3 tempora ita coluerunt. Libri quoq3 de ipso Christo eiusq3 ecclesia quocũq3 idiomate editi tam fidelium q̃ aduersariorum ubiq3 terrarum uulgati abunde nobis perhibent testimonium. Nulla deniq3 mundi regio, aut angulus uix relictus est ullus, ubi Christianarum ecclesiarum monumenta non extent: Nec aliquis fere inuenitur in orbe locus, in quo uel Iesus Christus Crucifixus tanq̃ uerus Deus non adoretur, aut retroactis temporibus ibidem non fuerit adoratus: Vel saltem ubi nesciant a Christianis eundem ut uerum Deum hactenus cultum & in præsentia coli: Vnde infideles eum uocant Deum Christianorum. Quamobrem delirum & stultum foret id negare, quod omnium ora, scripta, uestigia & antiqua monumenta testantur. De aliis consequenter in triũ-

pho designatis idem asserimus: Videlicet de confessione & adoratione sanctissimæ Trinitatis, Crucis, Eucharistiæ, uir- ginis Mariç atq; sanctorum: quorum cineres & ossa loculis recondita pretiosis ĩ toto terrarum orbe notissimũ est a Chri stianis summa in ueneratione haberi, Vt etiam hactenus ha bita sunt. Aeque etiã notum est apostolos Crucis Christi prç cones extitisse: & ante eos hebrei populi prophetas & patriar chas: hinc martyres & sacros ecclesiæ doctores: Infinitam quoq; monachorum, Clericorum, Relligiosorũ & sæcula- rium multitudinem Christum inuiolabiliter confitentium in hunc usq; diem prçcessisse: Tyrannos quoq; & philosophos oratores aliosq; innumeros constat contra ecclesiam & fidẽ Christi acerrime pugnasse. Ex prçdicatione item Crucis Chri sti prostrata Deorum simulachra, mundi sublatos errores, Regem deniq; Romanorum piscatori colla subiecisse: & ĩnu meras hereticorum turbas cum libris & iniquis suis dogmati bus ad nihilũ redactas esse, luce clarius est. Hæc ergo & his similia quç in tractatu nobis occurrent, probare non oportet: Sed ea tanq̃ omnino uera supponimus: ueluti etiam quç ocu lis cernimus naturalia uel prima scientiarum principia, quæ ab omnibus affirmantur, non probamus: quia lumine intel- lectus ea statim apprehendimus constantissimeq; tenemus. Neminem enim sanç mentis putamus talia negaturum: quæ publico conspectui manifeste se offerunt. Perspicuum nanq; est non solum a populo rite Christiano, qui non paruam or bis possidet partem, uerum etiam a plerisq; latissimarum re- gionum populis, licet uariis implicentur erroribus, in India & in aliis mundi partibus pœne omnia hæc indubitata fide summaq; ueneratione coli, & quottidie renouari. Quin ĩmo Maumethani, gens ĩnumerabilis, apud quos certa extãt fidei nostrç argumẽta, ꝓculdubio Christũ apud se regnasse mirabi liaq; multa fecisse testãt᷑. Neq; eũ modo haud ĩpune blasphe mãt, sed etiã uenerãt᷑. Si ergo demẽtis ẽ ea negare, quç cũctis

perspicua sunt, & manibus quodammodo attrectantur. Profecto quę diximus, negare nemo poterit nisi omnem prorsus effugiat ueritatem, eiq; impudenter ac insipienter obsistat.

Solutio obiectorum contra dictas positiones. Caput. IIII.

sEd obiiciat forte quispiam mirabile esse neminem historiographorum gentiliū hæc suis scriptis mādasse: quæ profecto si uera essent, non fuissēt ab eis silētio prętermissa. Quis .n. non admiretur eos diligentissime bella regum & magnorum uirorum gesta descripsisse: hoc autem Christi opus, quo nullum maius nullumq; mirabilius ac magis in toto terrarū orbe prędicatum celebratumq; inueniri potest, prorsus omisisse? Tam & si a multis contradicentibus testimonium facti confirmatum sit: Dum ea quę scriptis suis carpunt, ostenderint potius q̄ confutarint. Respondemus tamen falsum esse q̄ nemo gentilium Christi & ecclesię opera commendauerit: Quin immo ex his plurimi doctissimi & grauissimi uiri eleganter copioseq; scripserunt: qui auditis & perspectis Christi operibus eiusq; sanctorum, ad fidem conuersi sunt: Ac libros innumirabiles de eorum laudibus ediderunt, ubique terrarum postea uulgatos: Sicut in ecclesia legi quottidie cernimus. Qđ si rursus obiiciatur non hæc dum in gentilitate permanserunt, sed post Christianitatis uotum eos tractasse, atq; idcirco haberi de ueritate suspectos: Respondemus hinc magis fidei nostrę ueritatem declarari: Cum non solum perpetuis chartis laudes & opera Christi & ecclesiæ extulerint, Sed re ipsa imitari non dubitarint: Dum relictis erroribus & idolis suis plurimi eorum pro hac ipsa fide proprium inde sanguinem effuderunt. Non enim Christi & ecclesię præconia, Christiani solum ab infantia in fide hac instituti celebrarunt, ac talia passi sunt: Verum etiam innumeri diuersarum na-

tionũ & linguarum eruditissimi ac prestantissimi uiri non nisi post maturos annos fide suscepta eadem peregerunt. Quid autem mirum? Si increduli, contumaces atq; superbi, q etiã inspectis miraculis donum fidei ex proprio demerito non receperunt, in arcum prauum conuersi sunt, nihil omnino de tam magnifico opere scribere curantes: Sed eius doctrinam deprauare conantes sũmo studio elaborauerunt, ut Christi memoriam & ecclesiæ funditus delerent. Maius autẽ robur ipsius fidei ueritati & Christi doctrinæ præstiterunt, qui ex ĩfidelitate ad sacrum baptisma conuersi, eam non solum efficaci prædicatione scriptisq; ac bonis operibus commendarunt, sed etiam immania tormenta pro ea defendenda atq; seruanda constantissime pertulerunt, q̃ si in errore infidelitatis perseuerantes magnifica super his uolumina edidissent. Præterea huius rei duplex causa reddi potest: uidelicet Dei prouidentia & hominum cęcitas: Credimus enim Deum omnia tam spiritualia q̃ corporalia mouere omniumq; habere prouidentiam (ut paulopost ostendemus): Neminemq; idcirco ad scribendum moueri posse, nisi a Deo prius moueatur: Cũ nihil agere possit causa secunda, nisi a superiore sit prius mota. Quæstionem ergo ad primam causam resoluentes, quærẽtibus quare Deus gentiles historigraphos ad Christi & discipulorum eius opera describenda minime cõmouerit, respondemus, ꝙ cum Deus omnia recto ordine agat, utitur mediis conuenientibus ad operum suorum productionẽ. Cum ergo opera Christi & ecclesię sint mundissima & diuina (ut inferius probabimus): Gentiles uero essent ĩmundi & peccatorũ sordibus pleni, non erat conueniens ut talibus mediis Deus ad opera sua exaranda uteretur. Ad hæc Cum Christus sit ueritas, & ad hoc uenerit in mundum ut testimonium perhibeat ueritati, non decebat ut uiri nugaces & pleni mendaciis, cuiusmodi extiterunt poetæ oratoresq; gentilium, ĩmaculatã hãc ueritatẽ cõtrectarẽt: q suos prĩcipes carminib9 & orationib9 mẽdacissime sępe exornãt: & homĩes scelestissimos nõnũq̃

ad sydera extollunt: Ideo libros suos mendaciis implessent: & limpidu3 ueritatis fontem cœno confudissent. Oratores quoq3 gentiliu3 utebantur eloquentia ratione naturali inuenta: Magisq3 linguam suam magnificare q̃ ueritati insistere cupiebant: Cum ergo Christi opera sint supra rationem humanam, ut deinceps probabimus, non congruebat tales uiros, qui solo lumine naturali ducebantur, eis se immiscere, quæ lumen naturale transgrediuntur. Causa quoq3 fuit eorum cæcitas: Peccata siquidem excęcant homines. Cumq3 ii essent peccatis obruti, & presertim uēto superbię tumidi atq3 inanis glorię cupidi, obscuratum est insipiens cor eorum, & magnalia Dei cognoscere nequiuerunt: Ita ut nec illuminationes cæcorum, nec suscitationem mortuorum, nec alia Christi miracula & discipulorum eius aduerterent, aut alicuius existimationis putarent. Ideoq3 de huiusmodi rebus nihil scripserunt: sed tanq̃ contemptibilia aut superstitiosa neglexerũt. Præterea cum christiani idolorum euersionem principibus & populis suadere conarentur illorum cultum detestantes, a poetis & oratoribus, qui ab incunabulis in prophanorum Deoꝝ laudibus & fabulis enutriti erant & in iis ingenium attriuerant, summo odio habebantur: Tum quia illi studiũ & operam se perdidisse conspiciebant: Tum ut tyrannis, qui sæpe Christianis ualde infensi erant, magis placerent. Ideo de admirandis Christi operibus aut nihil prorsus, aut in contẽptũ potius contumeliamq3 scripsere. Postremo cum uideam9 oratores ac poetas omnes & huius sæculi sapientes ardentissimo studio apud principes atq3 magnates laudem, gratiam beniuolentiamq3 captare, propter quod eos extollentes eorũq3 aduersarios deprimentes multa mendacia confingunt, his artib9 nil fauoris aut premii apđ Christianos, q ueritatis sũt amatores & pauptatis cultores, spare poterãt. Itaq3 nemo mirari debet Si Christi opa tacuerũt. Veꝝ postq̃ terrenũ iperiũ cępit ecclesia possidere, nõ defuere uarii scriptores: q pricipũ ac pręsulum laudes uel maxime falsas carminibus & historiis cele-

brārunt. Talibus autem ueritas non eget. Satius ergo fuit ut intactā illā īdigni auctores ac uani testes omnino reliquerint.

De ordine procedendi. Caput. v.

c Vm itaq3 inuisibilia Dei per uisibilia cognoscātur, sciendum est quædam inuisibilia Dei esse, quæ per eius uisibilia opera naturali uirtute luminis intellectus agentis cognosci possunt: Ad quæ etiam philosophi peruenerunt: ut Deum esse & ipsum esse unum & actum purum, & similia. Quædam autem inuisibilia Dei nulla ratione humana inuestigari possunt. Nemini enim dubium esse debet infinita esse intelligibilium diuinorum secreta, quæ humanæ rationis capacitatem penitus excedunt: Cum uideamus in specie humana, in qua homines quo ad naturam sunt ęquales a magnis philosophis subtilia quædam intelligi: ad quæ nullo modo puerorum uel rudium hominum intellectus ascēdit. Cum ergo Deus homines excedat infinite, in eo pariter infinita necessario sunt, quę nullus creatus intellectus penetrare aut scrutari queat: presertim cū in rebus sensibilibus cognoscendis, quas assidue tractamus, defectum scientiæ nostræ experiamur, proprietates eorum plurimas ignorantes. Quanto ergo magis in Deo id existimandum est, cum rerum sensibilium effectus, per quos in eius cognitionem deuenimus, nō modo primam causam nō adęquent, uerum etiā ab ea remotissime distēt. Quapropter ex iis de Deo per q̄ pauca intelligere ualemus. Quæ igitur sola fide tenemus, supra humani ingenii uires esse dicimus. Vt Deum esse trinum, & ipsum esse hominē & cætera huiusmodi: quæ per rationes seu ꝑ effectus naturales īuenire nō possumus. Ex effectibus tamen supernaturalibus possumus aliquo modo de eis fieri certiores: Nam sicut effectus naturales nos in cognitionem Dei perducunt, & has propositiones esse ueras indicant, uidelicet ꝙ Deus est, idemq3 unus et infinitus: neq3 tamen per ipsos cognoscimus deum, sicuti est:

nec eius substantiam uidemus. Ita etiam per supernaturales effectus possumus fieri certiores de ueritate harum propositionum, scilicet q deus est trinus: & q dei filius deus est & homo: Attamen per ipsos comprehendere non ualemus Deum trinu3 & Deum hominem prout est. Quia ergo gratia prȩsupponit naturam; Primo agemus de iis Dei inuisibilibus, quæ per effectus naturales inuestigari possunt: Deinde de iis, quæ per supernaturales effectus aliquo modo percipiuntur. Verũ quia plures & philosophi & catholici doctores de primis inuisibilibus sufficientissime tractarunt, pauca super his afferemus: cum ab illis adeo sint efficaciter probata, ut nullus pateat dubitationi locus.

¶ Deum esse. Caput. vi.

p Rimum itaq3 necessarium est probare Deum esse: Sed quia multitudinis usus in nominandis rebus tenendus est, & de subiecto oportet prius scire quid nominis, necesse est primum intelligere quid per nomen Dei accipiant homines. Certum est autem q omnes dei nuncupatione intelligũt quoddam summum: quod quidam primum motorem, alii primam causam & primũ principium rerum: alii uero summũ bonum uel primam ueritatem nũcupauere. Siue ergo p Deu3 intelligamus primum motorem, siue primam causam uel primum principium, uel summum bonum uel primam ueritatẽ uel aliquid huiusmodi: manifestum est per philosophorũ demonstrationes nos oportere confiteri deum esse: quas pro ordine libri breuissime perstringemus. Sensu enim pcipimus aliqua in hoc mnndo moueri: omne autem, quod mouetur, necesse est ab alio moueri. Cum nihil possit esse simul in actu & impotentia secundum idem: sed ĩ mouentibus & motis nõ est procedere in ĩfinitum. Quia nõ esset aliquod primũ mouẽs & p cõsequẽs nec aliqd aliud: quia mouẽtia secũda nõ mouẽt nisi p hoc q sũt a primo mota: Necesse ẽ igit deuenire ad unũ primũ motorẽ: quẽ Deũ uocãt. Simile argumẽtu3 adducũt.

ratione causæ efficientis: Inuenimus enim in his sensibilibus esse causarũ efficientium ordinẽ: nec tamen in eis ĩuenitur nec est possibile, aliquid esse causaꝫ efficientẽ sui ipsius: qa sic esset prius se ipso: quod est impossibile. Cum ergo nec ĩ huiusmodi causis sit procedere in infinitum ex eo ꝙ secundæ causæ non agunt nisi in uirtute primæ: necesse est dare aliquã primã causam efficientẽ: quã omnes cõmuni cõsensu Deum nominãt.

Præterea cum in rebus aliquid inueniatur magis aut minus bonum, uerum & ens: nõ potest hoc esse indiuersis, nisi ꝓut magis uel minus appropinquant alicui summo bono, uel summo uero, uel summo enti. Oportet ergo esse aliquid in rebus optimum, uerissimum & nobilissimum ens: quod Deum simili modo appellant. Videmus insuper ea, quæ cognitione carent, operari ꝑꝑ finem: Quia semper aut frequentiꝰ eodẽ modo opãtur: ac fines suos ꝑ debita media cõsecuntur. Vnde patet ꝙ nõ a casu, sed ab intentione alicuius intellectus ea dirigentis sic procedunt: queꝫ intellectũ Deum uocant.

Quibus etiam hoc signum addere possumus, ꝙ nulla ĩclinatio naturalis frustra esse potest: ut liquet per omnia naturalia tam animata q̃ inanimata discurrenti. Naturaliter autem omnes homines ĩclinantur ad credendum aliquem esse huiꝰ uniuersi gubernatorem: quem Deum uocant: Cuius signum est ꝙ nemo unq̃ nisi mentecaptus consistere in hoc potuit, ut firmiter sentiret deum non esse: Nulla deniqꝫ gens tam fera, tam barbara est, quæ non deum aliquo modo fateatur: quod per omnium ætatum curricula in hæc usqꝫ tempora ubiqꝫ terrarum obseruatuꝫ est: Quod autem omnibus & omni tempore conuenit naturale esse uidetur. Cetærum quia in repentinis cuiusqꝫ habitus & inclinatio naturalis maxime dignoscitur, ex hoc naturaliter nobis insertam Dei cognitionem comprehendere possumus: Videmus enim in repentinis periculis omnes homines, ubi se humano auxilio destitutos cõspiciunt, naturali quodam instinctu non ratione eos mouente, ad superiora conuerti: Quia naturaliter ad suam causam

conuertitur effectus. Quamobrē manifeste patet naturaliter nobis insertum esse, ꝙ sit aliquod primum rerum principium & gubernator uniuersi: quem deum appellant.

Deum nō esse corpus, nec corporis formā nec aliquid compositum. Capitulum. vii.

d Eum uero non esse corpus neq3 corporis formā nec aliquid compositū, sed actum purū nemo philosophoru3 ābigit: Corp9.n.(ut ipsi philosophi ꝓbāt) nō mouet nisi ab alio motū. Si ergo de9 esset corp9, nō esset primū mouēs īmobile.

Præterea non esset etiam in entibus nobilissimum: manifestum est enim spiritum esse corpore nobiliorem. Item cū actus simpliciter ex natura sit prior potentia: quia nihil potest reduci in actu3 nisi per ens actu: Si deus esset corpus, esset ens in potentia: & sic non esset primum ens. Non est etiam alicuius corporis forma: Id enim quod per se habet esse, nobilius est eo, quod esse habet in alio: Omnis autem forma corporis existit in alio: Cum igitur deus sit ens nobilissimum ceu prima essendi causa, non potest esse alicuius corporis forma.

Præterea ipsa corporis forma non est ipsa res: quæ ex ea & materia componitur: sed est essendi principiū: Totu3 ergo cōpositum est aliquid: quod nec est forma tantū nec materia sola: & est perfectius q̄ materia & forma: cum totum sit ꝑfectius suis partibus. Si ergo deus esset corporis forma, non esset ens perfectissimum: Quia aliquid esset eo perfectius. Præterea quod uenit in alicuius compositionem, non est primo & per se agens: Non enim manus agit, sed homo per manum: Si ergo Deus esset corporis forma, non esset primo & per se agens: & per consequens non esset prima causa. Sicut autem deus non uenit in alicuius rei compositionem: ita nec ipse compositus est: sed actus purus: Non enim esse dei & sua essentia differūt: alioquin esset ens per participationem & non per essentiam: & sic aliquid eo prius esset: quia omne quod est per participationem, dependet ab eo quod est per essentiam. Cū igitur deus sit primū ens, a quo dependet omne ens, oportet

ꝙ quicquid est in Deo sit essentialiter in eo idest ꝙ non differat a sua essentia:& sic sequitur Deum esse actum purum.

Item cum omne compositum sit posterius suis componentibus & ab eis pendeat & ex necessitate causam habeat:Quia ea quæ sunt secundum se diuersa, non conueniunt in unum nisi per aliquam causam ipsa unientem, sequeretur Deum non esse primum ens:a quo omnia alia entia deriuantur nec primam causam efficientem:quod iam improbatum est.

¶ Deum esse perfectum & summũ bonũ, infinitæ potentiæ ubiq; , immutabilem & æternum. Caput.viii.

SI ergo confiteamur sicut oportet Deum esse actum purum:ipsum quoq; esse perfectum & summum bonum, & infinitę potentię & ubiq; immutabilem & æternum confiteri ualidissimis rationibus compellemur. Deum nanq; esse perfectum & summum bonum si ipse est actus purus manifestissima ratione probatur. Esse enim per se subsistens continet totam perfectionem essendi. Quemadmodũ siquis per se calor esset, totam contineret essentialiter caloris perfectionem. Cum ergo Deus sit actus purus & esse per se subsistens, nihil deperfectione essendi ei deesse potest: Omniu; autem ꝑfectiones pertinent ad essendi perfectionem:Quia res dicuntur perfectę per hoc, ꝙ aliquo modo habent esse:unde sequitur nihil bonitatis & perfectionis Deo deesse. Sicut aute; ex hoc ꝙ Deus est actus purus, sequitur ipsum esse summum bonũ: Ita ex eodem sequitur ipsum esse infinitum & infinitæ potentiæ.Infinitum enim dicitur aliquid ex eo ꝙ non est finitum: Vnaquæq; autem forma in se considerata ad multa communis est:& per hoc dicitur infinita.Cum uero recipitur in materia, fit forma huius rei determinata: & sic dicitur finiri. Cum igitur Deus sit actus purus:& esse suum nõ sit in aliquo receptum : sed sit per se subsistens: Manifestum est ꝙ Deus nõ est finitus:Sed maxime formalis & infinitus. Id autem, quod

est maxime omniũ formale/est ipsũ esse. Et cum unũquodq; ea ratione / qua est in actu & perfectum/sit principium alicuius actiuum (patitur autem unumquodq; prout est deficiens & imperfectum) cum Deus sit perfectissimus & actus purus/manifestum est ꝙ ei maxime competit principiũ actiuũ/& habere potentiam infinitam. Ipse enim se toto agit: & nihil habet potentiæ passiuę. Ex hoc etiam sequitur Deum ubiq; esse indiuisibiliter: Oportet enim omne agens ei coniungi / in quod immediate agit: quia mouens & motum simul esse oportet. Cum ergo Deus sit prima & uniuersalis omnium causa & sit actus purus & suum ipsius esse: oportet ꝙ omne aliud esse productum sit proprius eius effectus: Sicut igniri est ꝓprius ignis effectus. Et cum Deus sit omnium causa non solũ in fieri sed etiam inesse / ipsum Deum adesse rebus oportet nõ solum prima incohatione / sed q̃ diu in esse conseruantur. Et cum esse sit unicuiq; rei maxime intimum (est enim formale respectu omnium quę sunt in re): affirmare oportet Deum omnibus in rebus ualde intimũ esse. Cum insuper Deus sit omnino ĩdiuisibilis / ut pote quia est actus purus / necesse est fateri ipsum esse inqualibet re & inqualibet cuiuslibet rei parte totum & indiuisum. Ex his quoq;/quę dicta sunt/concludit ipsum esse omnino immutabilem & æternũ: quia actus purus nullam potest recipere mutationem: oportet enim id quod mutatur / esse aliquo modo in potentia: quia motus est actus entis in potentia in q̃tum huiusmodi: ut philosophi probant. Hinc itaq; arguitur ipsum esse æternum: quia nisi esset æternus/esset mutabilis: & per consequens in eo esset potentia passiua: & sic non esset actus purus: quod superius redargutum est. Præterea si Deus nõ esset æternus / uel principiũ uel finem uel utrunq; simul haberet: Sed hoc est impossibile: quia si haberet principium / iam nõ esset ipse Deus / sed eius principium: quia nõ esset actus purus/ sed haberet esse ab alio receptũ. Si fine clauderetur / consequenter esset mortalis uel in nihilum resolubilis: Atq; ita nõ haberet potentiam infinitã: sed aliqua pręesset

illi potentia: Que in nihilum uertere illum posset.

Deum esse unum. Caput.viiii.

d Eum quoq; esse unum ex eisde; principiis constat. Illud enim unde singulare est hoc aliquid, nullo modo ẽ multis cõmunicabile. Cum ergo Deus sit ipsum suum esse suaq; natura & actus purus, aliunde q̃ a natura sua habere non potest ut sit Deus, & ut sit hic Deus. Ergo illud, unde Deus est, hoc aliquid, est ipsa sua natura: Quare eius natura nõ est pluribus cõmunicabilis. Impossibile est igitur plures esse Deos.

Præterea cum Deus tota; in se contineat essendi perfectionem (ut dictum est): Si essent plures Dii, oporteret eos inter se differre: Aliquid igitur conueniret uni, quod non alteri: & si hoc esset priuatio, nõ esset simpliciter perfectus: Si uero perfectio, Alteri eorũ deesset. Impossibile est ergo plura esse quę comprehendant totam in se essendi perfectionẽ. Plures ergo Dei esse nõ possunt. Quin & entia cuncta uidemus esse inuicem bene ordinata, dum alia aliis deseruiunt. Quæ autem diuisa sunt, ĩ unum ordinem nõ conuenirent: Nisi ab uno aliquo ordinarentur. Melius enim in unũ ordinẽ multa per unũ q̃ per plures rediguntur. Oportet igitur primum, omnia ĩ unũ ordinem redigens, unum tantũ esse: quod est Deus. Cuius etiam argumentũ est, quia in naturalibus ubi manifeste apparet aliquod regimen, ut in apibus, per unum multitudinem ordinari uidemus. Et cum ars imitetur naturam, cõspicuum est omne hominũ regimen cuiuscũq; conditionis aliquo modo reduci ad unum: Nullũq; regimen posse durare, nisi ad unius regentis arbitrium quo uis modo reducatur.

In Deo esse intellectum perfectaq; rerũ cognitionẽ: eumq; nõ necessitate naturę agere, sed uoluntate. Cap.x.

e X Prædictis etiam perspicuũ est in Deo esse ĩtellectum & cognitionem rerum perfectá:& nihil ipsuꝫ ex necessi tate agere:Sed per intellectum & uoluntatem. In rebus enim naturalibus uidemus ꝙ rerum natura cognoscentium maio, rem habet amplitudineꝫ & extensioneꝫ natura nõ cognoscen tium:Non cognoscentia enim nõ habent nisi formam suam: Sed cognoscentia apta sunt habere etiam formam rei alienę: Nam species cogniti est in cognoscente. Cum ergo coarctatio formæ, sit per materiam patet ꝙ ĩmaterialitas alicuius rei est ratio ꝙ sit cognitiua:& ideo secundũ ĩmaterialitatis modum est modus cognitionis: Vnde plantæ propter suam materiali tatem nihil cognoscunt:sensus uero cognitiuus est,quia recep tiuus est specierum sine materia : Multoqꝫ magis intellectus, quia magis recedit a materia. Cum ergo Deus sit ĩ summo im materialitatis gradu, quia est actus purus, sequitur ꝙ ipse sit in summo cognitionis. Vnde oportet dicere ꝙ Deus omnia ꝑ fecte cognoscit. Quia uero (ut sæpe dictum est) Deus est actus purus & summe simplex, nõ potest dici ꝙ cognoscat re cipiendo species rerum:quemadmodũ sensus & ĩtellectus no ster:Sed ꝙ ipse sit suus intellectus & sua sapientia:& quicquid cognoscit per se ipsum cognoscit. Cum ergo secũdũ ĩmateria litatis modum sit cognitionis modus, & ipse sit in summo ĩm materialitatis, sequitur ꝙ ipse se ipsum perfecte cognoscat, totamqꝫ suam uirtutem cõprehendat:Imo ꝙ sit ipsa cognitio & sapientia. Cum autem alicuius rei uirtus perfecte cogno sci non possit, nisi omnia cognoscantur, ad quę se uirtus extẽ dit, uirtus uero diuina se extendat ad omnia, quia est prima causa omnium effectiua, & infinitæ potentiæ : patet ꝙ Deus cognoscendo se ipsum omnia alia cognoscit : In se ipso enim omnia alia a se uidet, inq̃tũ eius essentia omnium aliorum ab ipso similitudinem continet:Quod ex hoc patet,quia propria uniuscuiusqꝫ natura consistit prout aliquo modo diuinę ꝑfec tionis est particeps. Cum ergo Deus se ipsum perfecte cogno scat, oportet eum quoqꝫ modos omnes cognoscere:q̃bus ab

aliis sua perfectio est participabilis: Atq3 ita singulos cogno/
scit rerum omnium essendi modos. Ideo stulta est positio
quorundam dicentium a Deo superiora solum non inferio/
ra nisi uniuersaliter cõfuseq3 cognosci. Ridiculũ qppe ẽ assere
re ꝙ homo aliqua cognoscat, quæ nõ cognoscit Deus. Neq3
minus stultum est dicere hominem aliqua perfectius q̃ Deum
cognoscere. Si ergo hæc ĩferiora distincte & particulariter ho
mo nouit, quomodo poterit quis affirmare a Deo hęc uniuer
saliter tantum, & confuse intelligi? Certe uidemus in reb9
naturalibus ꝙ quanto aliqua uirtus est eminẽtior & ꝑfectior,
tanto etiam ad plura se extendit, & penetrabilior est. Cũ itaq3
diuinus intellectus sit summe perfectus & eminentissimus, ne
gari non potest, quin omnia penetrans profundissime cogno
scat. Cumq3 sit ĩmutabilis & æternus, cogimur cõfiteri nõ
solum ei fuisse omnia pręsentia postq̃ facta sunt, sed etiam an
teq̃ fierent. Non enim ipse accipit scientiam a rebus: sed ipsi9
scientia est causa rerum. Ideo dicimus ꝙ Deus nõ necessita
te naturæ, sed per intellectum & uoluntatem omnia agit. Cũ
enim intellectus & natura agant propter finem: natura uero fi
nem & media nõ cognoscat, necesse est ut agenti per natura3
pręstituatur finis: ad quem a superiori aliquo ĩtellectu media
necessaria ordinentur. Quare oportet agens ꝑ intellectũ & uo
luntatem prius esse agente per naturã. Et cum primũ ĩ ordine
agentium sit Deus: Necessario sequitur ꝙ ipse per intellectum
& uolũtatẽ agat. Pręterea omne agens ꝑ naturã, uno & eo
dem modo semper operat᷑, nisi ĩpediatur: q͞a agit secundum
quod est tale: & q̃ diu tale est, non nisi tale facit. Si ergo Deus
ageret per naturam: cum in se omnem contineat essendi per/
fectionem, oporteret ab eo produci aliquid indeterminatum
& infinitum ĩ essendo: quod fieri nõ potest. Pręterea secun
dum hoc effectus a causa agente procedunt secũdum quod ĩ
ea pręexistunt: Quia omne agens agit sibi simile. Cum ergo
Deus sit totus intellectus, eius effectus in ipso pręexistunt se
cundum modum ĩtelligibilem: Et sic per modum ĩtelligibilẽ

ab eo procedunt: quod est procedere ab intellectu determinato per uoluntatem.

Deum habere rerum omnium prouidentiam. Cap. xi.

SI igitur hæc ita se habent, nemo poterit iã dubitare Deũ nõ solum habere rerum omnium naturaliũ prouidentiam, sed etiã rerũ quarũcũq; humanarum uel minimarum. Prouidentia enim est ratio ordinis rerum ad finẽ: Deus autem est prima omnium causa in effectũ plus influens q̃ secũda. Quia ergo Deus in omnibus rebus operatur nõ necessitate naturæ, sed intellectu & uoluntate: cum sit summa sapientia, cui competit cuncta bene ordinare recteq; disponere: patet nihil Deũ agere, quin sit optime ordinatũ. Oportet ergo ĩ Deo esse rationem ordinis omnium rerum ad finẽ: omniũq; gerere prouidentiam. Videntes itaq; Philosophi in cunctis naturalibus rebus mirum ordinẽ, ĩtellexerunt stultũ esse dicere, Deum earum prouidentiã nõ habere. Verum difficultas fuit rationalis creaturę in rebus humanis: In quibus omnia uident̃ esse cõfusa. Sed si recte consideret̃, profecto comperiemus nõ esse minus stultum dicere, Deum nõ habere prouidentiã hominũ: q̃ naturalium rerum: quarum ipse homo est finis. Quanto enim aliqua sunt in uniuerso nobiliora: tanto plus participant ordinis: In quo bonum uniuersi consistit. Si igitur res naturales & quo ad substantiam & quo ad operationẽ cadunt sub ordinẽ diuinę prouidentię: Multo magis homo cum operationibus suis. Insuper quę sunt propinquiora fini, magis sub ordine continent̃, q est ad finem, q̃ remotiora: quia illis mediis alia ordinantur ad finem. Homines autẽ eorumq; operationes propinquius ordinant̃ ad Deum sicut ad finẽ q̃ actiones aliarum rerum naturalium: Ideo magis subeunt ordinẽ diuinę prouidentiæ, q̃ res naturales. Præterea gubernatio diuinæ prouidentię ex amore diuino prouenit: quo Deus tãq̃ prima causa res a se factas & a se dependẽtes amat. Quanto ergo Deus aliqua maiori amore prosequit̃, magis sub eius prouidentiã cadunt. Certum est

autem ꝙ magis homines amat q̃ res naturales/ut scit᷑ ab effec
tu: Quia potiora eis bona contulit. Itẽ ex cognitione effec-
tuum tendimus ĩ cognitionẽ causaꝝ. Cũ ergo õnia pendeant
a Deo tãq̃ a prima causa / secũdæ quoq; causæ sunt effect9 pri
mę. Videmus autem naturalissimũ esse omnibus secũdis cau
sis suoꝝ effectuũ habere prouidentiã: quia tota uirtute conãt᷑
eos ꝑ debita media ad finẽ ꝑducere. Quod qdem nõ nisi ex ma
gna eoꝝ ꝓuenit bonitate. Signũ ergo est ꝙ prima causa mul-
to amplius q̃ secunda suoꝝ habeat effectuũ ꝓuidentiã: a qua
cum homo sit eius effectus / omnes eius oꝑationes dependẽt.
Ergo Deus tam hominũ q̃ humanaꝝ reꝝ habet ꝓuidentiam.

Præterea si Deus reꝝ humanaꝝ prouidentiã nõ haberet:
Cum omnia agat ꝑ ĩtellectũ & uoluntatẽ / aut hoc eius ĩpotẽ
tię ĩ prouidendo tribueret᷑: qđ est falsum: cũ ipsius potentia sit
infinita / & omnia operet᷑ in omnibus: aut eius circa res huma
nas ignorantiæ: quod superius est ĩprobatũ: aut ipsius uolũta-
ti: quod est contra eius bonitatẽ: Nemo. n. bonus despicit op9
suum: nec aliqua causa suũ effectũ. Neq; uero recta aut sapiẽs
est illa actio: quę ignobiliora ꝓcurat / & nobiliora ꝓrsus omit
tit. Item cũ Deus sit causa æquiuoca / excellẽtissimo modo
cũcta bonitate exuꝑat. At uero ĩ humanis aduertim9 ꝙ excel
lentis bonitatis & sapientiæ uiri / presertim si facultas det᷑ / re
bus humanis ꝓuidentiã adhibẽt: Multo itaq; magis Deus.

¶ De fine hominis/ad quẽ diuina dirigit᷑ ꝓuidẽtia. Cap. xii.

Q Via uero ad ꝓuidentiã ꝑtinet res ad fines suos ꝑ debi-
ta media mouere & ordinare / cũ nõ omniũ sit unus ꝓxi
mus finis / Necesse est diuersimode ad suos fines ꝑ eã diuersa
moueri. Quę igit᷑ ratione carent ad suos fines Deus naturali
mouet inclinatione: quę prouenit ex forma: ita ut potius agan
tur q̃ agãt. Homo uero / q̃ ẽ liberi arbitrii / aliqd de diuina pro
uidentia ꝑticipat: & ideo ad finẽ suũ a Deo ita mouet᷑ / ut etiã
se ipsum moueat ad illũ: & in hoc Deo cooꝑet᷑: operationes

suas dirigens ad aliquem optatũ & præstitutũ sibi finẽ. Ad ipsum ergo hominẽ attinet omni studio ac diligentia inqrere ultimum finem, ad quẽ diuina prouidentia rationalẽ animã ordinauit & mouet: Nec nõ debita media, quibus certissime ad ipsum Deo disponente pueniat: ut se & sua omnia recte istituere & ordinare possit. Philosophi itaq; magna diligẽtia hæc inuestigare conati sunt: Et sicut natura ex iperfecto gradatim tendit ad pfectũ: ita & ipsi i elucidanda ueritate successiua inuestigatione magis profecerunt. Antiqores.n. de hac materia impfecte disseruerunt: Posteriores uero noua prioribus cõferentes ueritatiq; propius accedentes aliqd melius enuntiarũt. Quapropter excellentissimi philosophoꝝ rationib9 efficacissimis diffinierunt humanæ uitæ finẽ esse diuinoꝝ contẽplationem: Hæc.n. sola & propria est hominis operatio, ad nihil aliud ordinata tãq̃ ad finẽ, sed ꝑpter se ipsam desiderata, hominẽq; Deo & substantiis separatis cõiungens: Ad quã homo ipse est magis sufficiens sibi q̃ ad omnes alias operationes: qa ad eam reꝝ exterioꝝ adminiculo minus eget. Hæc isuper est reꝝ finis omniũ ad hominẽ ptinentiũ. Ad contẽplationis enim pfectionẽ exigit corporis icolumitas: ad quã omnis ars humanæ uitę necessaria ordinat. Et cũ ad eã pariter qes a perturbationibus passionũq; sedatio p prudentiã & uirtutes morales, & ab exterioribus tranqlitas requirat, ad quã totius uitæ ciuilis regimen coordinat: manifestũ est, si hæc recte considerent, omnia tã naturę q̃ artis officia ad ueritatis cõtemplationem tãq̃ ad finem ordinari. Cum igit hęc ita sint, dicim9 diuinã prouidẽtiã mouere homines ad uirtutes morales: ut p eas ad sui contemplationẽ perueniant & bene beateq; uiuãt. Verum quia unũquodq; mouet Deus secundũ inditę formæ exigentiam: cũ hominẽ liberę uoluntatis fecerit, ipsũ quoq; nõ nisi iuiolata libertate mouet. Si ergo proprio arbitrio mouentis Dei ispirationi non repugnauerit, certissime ad finem suum per debita media perducetur.

Finem hominis ultimum i pręsenti uita nõ esse. Cap.xiii.

finis humani uite

S Ed fortasse subtiliter cōsiderātibus difficile īmo īpossibi
le uidebit̄ hoīes ī pręsenti uita huiusmodi beatitudinē
consequi: Nō.n.tenuissima quæq3 diuinoꝝ contēplatio homi
nem beatū reddit: qa beatitudo est ultima hominis perfectio: beatitudo
Vnde perfectissimā eius operationē esse oportet, quę in con
templatione Dei ꝑfecta pro humanę conditionis captu consi
stit: Ad quā pauci uł forte nulli hominū ꝑuenire: cū
talis contemplatio summū postulet humanæ cognitionis gra
du3: quo paucissimi ꝑueniunt, uel ex mala corporis dispositio
ne: quia cum anima nostra mediis phantasmatibus & corpo
reis īstrumentis cognitionem acq̄rat: pleriq3 adeo obtusi & cō
plexione naturali male affecti sūt, ut uix parua capere possint:
Vel propter rei familiaris necessitate3 plurimos a sublimi con
templatione cęlestium uel retrahentē uel īpediente3, ne ueris
studiis inhæreāt: quę totum hominē sibi deposcunt. Cu3 ergo
oporteat ad hanc contemplationē homine3 esse natura bene
dispositum, & a mundanis curis & īplicationibus penitus ab
solutum, inter mortales huiuscemodi paucos uel raro com
peries: Qui etiam si reperiant̄, ad puram hanc diuinoꝝ cō
templationem non nisi longissimo tempore propter eius pro
funditatem poterunt peruenire: Cum enim spiritualia per sen
sibilia cognoscamus, multa pręintelligere oportet anteq̄ ad
summum intelligibile perueniamus. Vnde philosophi Me
thaphysicam, quæ circa diuina uersatur, tradunt ultimo lo
co discendam: presertim quia ad eius contemplationem (ut
dictum est) puritas cordis & omnium passionum animę sen
sibilis necessaria sedatio est: Anima enim sedendo a passioni
bus & a motibus corporis quiescendo fit prudens. Quo ma
gna assuetudine & peruigili cura perpaucis uix in senectute
peruenire contingit. Cum itaq3 multi adhuc iuuenes ex hac
uita decedant: pauci quoq3 admodum uel fere nulli uirtuti
bus & diuinorum contemplationi incūbant: Superest ut etiā
pauci & fere nulli hanc fœlicitatem assequantur. Sub
tilius quoq3 inuestigando pauciores inuenias, qui ad rerū diui

narum cognitionē contēplationēq; pueniāt: Multipliciter.n. ob īfirmitatē ītellectus nostri etiā ī rebus naturalibus fallunt homines. Tum quia sensus, a quo nostra omnis incipit cognitio, nos plerūq; decipit: unde multi solē paruę q̄titatis esse arbitrantur. Imaginatio quoq; obnubilat ītellectū, ita ut multis difficile fuerit credere esse aliquas substātias īcorporeas. Discursus etiam ipsius intellectus minime rectus nos frequentissime fallit: ex quo psæpe aliquā pbabilē & īterdū sophisticā rationem pro demōstratione recipimus: quod excellentissimorum uirorum īter se dissidētiū opiniones uariæ attestant. Itē passiones animæ & prauæ consuetudines, uariæq; hominū affectiones eos etiā a cognitione ueritatis earum rerum īpediūt, cū qbus assidue uersant. Quāto igit magis ex huiusmodi īpedimentis diuinorum contēplatio īpediet? Inueniemus itaq; paucissimos hominū fieri posse beatos: qd̄ ualde absurdū est, cū beatitudo sit ultimus humanę uitæ finis: q ad omnes pertinet. Qd̄ si nulla alia beatitudo, nisi quę ī humanis haberi potest, mortalibus concederet: profecto pueri & iuuenes & fere totū genus humanum quasi necessario illa priuarent. Sed diligenti9 adhuc animaduertētes arguemus ī hac uita uerā hominis beatitudinem īueniri nō posse: Nā cū beatitudo sit summū hominis bonū, nō admittit secū aliqd mali: Cūq; sit p se sufficiens bonū, oportet illa acqsita nihil amplius homini deesse. Sed qs in hac uita inueniri potest? qui ita sibi sufficiat ut re nulla īdigeat, & ab omni īfortunio maloq; sit illæsus ac tutus? Cu; humana natura sit multipliciter serua multisq; casibus ac detrimētis abnoxia: Vnde sæpius apparentē plurimorum fœlicitatē calamitas ītercipit: ut de Priamo legit, & quotidiana expimenta nobis ostendūt. Præterea uel siquis hanc beatitudinem assequat, nō uidet qua ratione possit uere dici beatus. Nā beatitudo cū sit ultim9 finis, est qes cordis humani. Omnes autē homīes naturaliter scire desiderāt: & ideo hoc desideriū cū sit natura īsitū, qescere nō pōt donec ad optatā pueīat cognitionē. Plurima uero sūt & pœne īfinita etiā ī rebus naturalibus de-

siderata: quorũ cognitionẽ nũq̃ humanus assequit᷑ itellect9: Quod ex hoc maxime argumento colligi potest: quia scilicet cum inumeri excellenti igenio philosophi ab exordio mundi ad hæc usq; tẽpora rimari omnia naturæ secreta conati sint: multo tamen plura supersunt ignorata q̃ scita sint ab eis uel cognita. Iidem quoq; ipsi fatent᷑ maximã horũ partẽ, quę scimus: minimã eorũ esse: quę ignoram9. Vnde adhuc se ultimas rerũ differentias nescire testant᷑: quarũ loco i diffinitionib9 nomina accidentiũ ponũt. Si itaq; adeo itellectus noster caligat ad naturalia, quanto minus ad supernaturalia penetrãda poterit eleuari: Quę igitur ipsius Dei cognitio naturaliter nobis in hac uita cõcedit᷑, perexigua est & ualde icerta: Ideo naturale hominis desideriũ i tã hebeti & modica rerũ naturaliũ diuinarũq; cognitione qescere nõ poterit: quin imo q̃to magis in hac cognitione pficiet uehemẽtiori affectu ad eã feret᷑: qa omnis motus naturalis i fine uehemẽtior q̃ i principio existit. Et sic semper tãto uehemẽtius cor humanũ i Deũ mouebitur q̃to i eius cognitione magis profecerit. Nũq̃ ergo qescere poterit cũ ad eius pfectã cõtemplationẽ i hac uita nequeat peruenire. Quia, ut iquit philosoph9: sicut se habet oculus noctuę ad lucẽ solis, ita se habet itellectus noster ad manifestissima naturę. Cęterũ siqs i hac cognitione diuinorũq; cõtemplatione post multos diuturnosq; labores hãc animi qetẽ adipiscatur: adhuc nõ cõstat quomodo hic possit uere dici beat9: cũ ad eã istante iã morte peruenerit: quã omnino uitare nõ potest. Videmus enim cũctis hominibus a natura uel maximũ iesse desideriũ pẽnitatis: cuz uel p sobolis ppagationẽ uel p alia opa imortales effici uehementer desiderẽt: Nõ põt aũt uir sapiens morte nõ tristari: Si nulla extet alia uita pręter hanc, qua uiuimus: Nõ enim potest uir sapiens malum nõ odisse: quod uero malũ potest ei maius aduenire q̃ pretiosissimæ ac beatæ uitę tãtope cõcupitæ priuatio p mortẽ: Cui9 meditatio frequẽs sapientẽ decet: Nec põt de morte ipsa nõ qñq; cogitare, cũ nõ brutorum uita, sed rationali utatur. Profecto eũ qui p huius

modi uita acquirenda tanto studio cura & labore tempus omne contriuerit, illamq; postmodũ celerrime omnino ĩcertoq; termino ac uario euentu sit amissurus, beatum dixerit nemo.

Ex prędictis itaq; colligitur, nisi aliam uitam posuerimus nihil homine ĩfelicius esse ac miserabilius. Cętera.n.nõ difficulter fines suos duce natura consequi uidemus: Homo uero ĩfinitis animi corporisq; circumuallatus perturbationibus ac molestiis beatitudinem tanto desiderio peroptatam inuenire nõ possit: aut siquis ĩuenerit tãdem post diuturni temporis uigilias & sudores maximos nequeat retinere: Hoc autem q̃ sit absurdum ĩ nobilissima omniu3 creatura uel rudissimus q̃sq; poterit iudicare.

Animam hominis esse immortalem. Caput.xiiii.

SIquis ergo prædicta recte cõsideret, nõ poterit dubitare aliam esse uitam, & animã esse ĩmortalẽ. Si enim Deus rerum humanaꝝ ꝓuidentiã habet, ad quẽ pertinet res ad suos fines per debita media perducere: cũ finis hominis nõ sit ĩ uita pręsenti, oportet aliã cõcedere uitã: ĩ qua homo beatitudine3 assequat᷑. Præterea hominis operatio quæ est ĩtelligere, cũ ad ĩmaterialia & uniuersalia se extendat, indicat aliq̃d ĩ hoĩe ĩmateriale & ĩcorruptibile esse: De quo diuersi diuersa senserẽ: Sed reuera nisi hoc ĩcorruptibile esse ponamus animã ĩtellectiuã, eãq; esse hominis formã, ĩfinitos ĩde ꝓueniẽtes errores euitare nõ possum9. Homo enim specie3 sortitur per hoc ꝙ est rationalis & habens ĩtellectum. Si ergo substantia ĩtellectualis nõ sit hominis forma nõ apparet qualiter homo speciem suam sortiatur per hoc quod est ĩtellectualis uel rationalis: Vnumquodq; eni3 a forma speciem suscipit: Et ideo ĩ homine ponere oporteret aliam formam, a qua esse acciperet. Si ergo hæc non esset forma intellectualis, homo a brutis specie non differret per hoc ꝙ homo rationalis est: bruta uero irrationalia: Quod omnes negant. Præterea opera-

tiones uitæ comparantur ad animam, Sicut actus secundi ad primū: Actus autem primus ī eodem præcedit tempore actū secundum: Sicut scientia est ante actum considerandi: In quo cunq3 igitur aliqua uitæ operatio inuenitur, in eo animam po nere oportet: quę ad illam operationem comparatur, sicut actus primus ad secundum: Anima enim est principium uitæ eiusq3 operationum: Sed homo propriam habet atq3 excellē tem supra q̄ cætera animantia operationem: Quę est intellige re & ratiocinari: Hæc itaq3 sua ipsius est hominis, qua homo est operatio: Oportet igitur in homine ponere huius operatio nis principium informans hominem: quod scilicet se habeat ad intelligere & ratiocinari, sicut actus primus ad secundum.

Omne insuper se ipsum mouens componitur ex mouente & moto: mouet autem se ipsum homo, sicut cętera animalia: Cum ergo primum principium motus in homine sit ītellect9 & uoluntas, hominem componi necesse est ex substantia in-tellectuali tanq̄ ex forma, & corpore tanq̄ ex materia. Ite3 si substantia intellectualis, qua uocamus animam, non esset corporis forma, nulla appareret ratione quomodo puer uel infans homo dici posset, cum adhuc operationes non habeat intellectus: nec etiam appareret quomodo dici posset homi-nem intelligere, si homo non esset aliquid compositum ex anima & corpore: Actiones enim sunt suppositorum. Intelli-gere igitur & ratiocinari non esset propria hominis operatio: Sed alterius intelligentiæ quæ ab homine haberet esse distinc tum: Nisi forte cum Platone dicatur hominem ex anima & Plato corpore non esse compositum: Sed esse solam animam corpo ri sicut motorem mobili coniunctam: Quod siquis concesse-rit, infinitis implicabitur laqueis. Primo enim homo non erit animal sensibile: Deinde sequeretur post discessu3 animæ a corpore, corpus eiusq3 partes eiusdē speciei remanere: Rece dente eni3 motore a mobili, species mobilis nō uariat᷑. Prę terea hominis corpus non uiueret per animā ītellectiuā: nec ꝑ coniūctionē animæ intellectiuę homo generaret᷑: Mobile.n.

applicatione motoris ad ipsũ minime generatur: Vbi ergo erit hominis generatio? Si nec ipsa anima generatur, nec corpus quod generatur est homo? Vbi ergo patres? Vbi filii? Hęc & huiusmodi absurda urgent eos, qui ponunt animam intellectiuam non esse corporis formam. Cum ergo cognitio ueritatis sit obiectorum solutio: Et qui dicunt animam intellectiuã esse formam corporis omnes euadant difficultates, manifestũ est hanc esse uerissimam sententiam: Non enim absurdũ est animam intellectualem esse corporis formam: Supremãq3 illius partem esse a corpore idest ab organo corporeo separatã: Cũ enim ipsa anima naturaliũ sit formarũ suprema & in materialium ultima, non est mirũ si utriusq3 sapit naturã extremi: ut sit partim separata partimq3 cõiuncta: Vnde a qbusdã nexus mundi appellatur, q per eam suprema imis in naturę ordine copulentur. Cum ergo ita sit, necesse est dicere eam esse immortalem & incorruptibilem: Omnis nanq3 substantia intellectualis incorruptibilis est: Perfectiones enim oportet cũ suis perfectibilibus habere proportionẽ: Proprium uero hominis perfectiuũ: ut homo: aliquid est uniuersale & incorruptibile: Quia propria eius perfectio est intelligere: Cũ ergo intellectio proprie loquendo uniuersaliũ incorruptibiliumq3 sit, asserere oportet animã ĩtellectiuã incorruptibilẽ esse. Præterea animę humanę perfectio ĩ abstractione quadã a corpore cõsistit: Ita q q̃to magis ad ĩ corporea & ĩmaterialia attollitur, tãto amplius perficitur: Fatuũ est ergo dicere eam ĩ separatione a corpore corrumpi: Nihil enim ex eo corrumpitur in quo magis pficitur: Nec simul potest aliquid ad pfectionẽ corruptionẽq3 tendere. Qđ si dicatur eius perfectionem ĩ abstractione a corpore p operationẽ consistere: corruptionẽ uero p eius separationẽ secundũ esse: inanis est respõsio: Quia rei operatio ipsius esse substantiãq3 demõstrat: unũquodq3 enim prout est operatur: & propria rei operatio sequitur propriam ipsius naturam. Non potest igitur alicuius rei perfici operatio, nisi prout eius substãtia pficitur: Si ergo hominis operatio, ut homo ẽ p abstractio

nem a corpore perficit, nulla ratione dici potest substãtiã animę intellectiuæ corrumpi, dum separat a corpore. Est etiam natura insitum hominibus cunctis: ut quodammodo credere compellantur animam esse ĩmortalẽ: Vnde nemo potest sine titubatione ĩ sententia mortalitatis animę permanere: Quod patet ex solicita omnium inquisitione: Omnes enim homines naturali ĩclinatione & uehemẽti quodam affectu hoc ĩtelligere cupiunt. Tum maxime philosophi in hac perscrutatione uersati attritiq3 sunt; De qua materia poetæ pariter & alii tam docti q̃ indocti uaria cõscripsere. Si ergo Deus & natura nihil agunt frustra hæc hominũ tam uehemens ĩclinatio & naturale ĩtelligendi desideriũ uanum esse nõ potest. Qđ si anima sit mortalis, profecto contra euenit: Quia nõ solum inanis est huiusmodi naturalis ĩclinatio & solicitudo: sed tristitiæ deceptionisq3 fomentu3. Cum ergo absurdũ omnino sit hoc Deo & naturæ ascribere, palam fit ex tali desiderio animam esse immortalem: Quod ideo homini a Deo insertũ est, ut sit de alia uita sollicitus: Ad quam proficiscens uerę beatitudinis finem tantummodo consequi potest. Et sic concluditur id desideriũ non esse uanum, sed perutile & necessarium. Quemadmodum ergo (ut superius diximus) negantes animam esse corporis formam, Ita & qui immortalitatem negant insolubilibus laqueis detinentur: Nam pręter ea, quę dicta sunt, difficile erit immo impossibile intelligere quomodo homo sit animal rationale, liberoq3 arbitrio pręditus: & q̃ iustis legibus delinquens puniatur: Quis sit eius finis: quę ue diuina circa eum sit prouidentia: Compluraq3 alia, quę enumerare ac differere prolixioris operis esset. Hæc aute3 omnia ex contraria & uera sententia facillime soluuntur. Sed quia alia, de qua nunc agitur, uita humanę facultatis metam excedit, hic primum claudemus librum: Vt sublimius fidei tractandę accingamur. Quia ubi desinit ratio: ibi incipit Fides: Quam si uera3 probauerimus, nulla de immortalitate animę supererit dubitatio.

LIBER SECVNDVS.

Procemium de ordine procedendi.

c Vm superiori libro de his tractauerimus, quæ ratio naturalis per se capere potest q̃tum huic intentioni nostræ sufficere putauimus: Reliquũ est ut ad ea cõuertamur: quæ rationẽ ipsã naturalẽ excedunt: ut tam per hæc naturalia, q̃ per ea quæ a Christo facta sunt, fidem christianam uerissimam esse ostendamus. Et quia pręsentia melius q̃ præterita cognoscuntur, faciliusq; præteritis q̃ pręsentibus fides abrogari põt, primo rationũ fundamẽta ponem9 ĩ his: quę cũ quotidie ĩ eccl'ia a christianis fieri cernãtur & ad sensũ pateant, negare nemo potest. Loquor aũt non de malorum christianorum operibus, qui potius ab ecclesia seclusi sunt: Sed de his quę a bonis fiunt: qui non tantum nomine sed operibus sunt Christiani. Deinde rationes adducemus super his stabilitas: quę gessit Christus: & quę omnibus exploratissima sunt. Pręsentia siquidem præteritis fidem astruent manifestam. Quia uero principalis effectus, ad quem omnis ecclesię tendit institutio, est iustitia & irreprehensibilis uita dicente Saluatore nostro, ego ueni ut uitã habeant, & abũdantius habeant, primo probabimus Christi fidem esse uerã per rationes in ipsa bona christianorũ uita, Secundo ĩ huiusmodi uitę causa, Tertio demum in eius effectu uere fundatas: Et in his omnia fere, quę in ipsius Dei nostri ecclesia militante nunc fiunt, suo ordine complectemur.

Aliquam ueram esse relligionem. Caput. primum

u T igitur pręcedentibus sequentia connectamus: ex his quę dicta sunt necesse est quenlibet hominem confiteri aliq̃ in terris ueram esse relligionem. Relligionem autem uocamus debitum cultum Deo exhibitum tanq̃ uniuersali om

nium principio & gubernatori. Omnis enim effectus quẽdã exhibet suę causę cultũ: dum ad eam se se conuertens ipsamq; quodãmodo ĩuocãs ei se subiicere ac similem efficere conat̃: Quod nihil aliud q̃ retributionem quãdam honoris ostendit: ut ab ea magis magisq; perficiat̃. Cum ergo Deus sit uniuersalis omnium causa, a quo cælum & natura atq; omne bonum est: Patet in homine naturalem instinctum esse oportere, ut se ad Deum conuertens ipsum ĩuocet, eiq; se subiiciat, & quoad possit ei similis fiat, & ab eo perficiat̃: Quod nihil aliud ẽ q̃ Deum colere. Cum ergo naturalis inclinatio uana esse non possit, necesse est concedere aliquam inter homines ueram inueniri relligionem. Ad hęc, cum ad ipsum Deum colendũ sicut omnis effectus ad suam causam homo naturaliter ĩclinatus, rationalis sit, suiq; arbitrii nõ agit̃ queadmodum cętera naturalia: Sed se ipsum agit. Et quia in multis naturalis ratio deficit, Si propterea tantum hoĩes oberrent, ut nullus adhuc uerus Dei cultus inueniat̃, auferat̃ oportet ab hominib9 Dei prouidentia: Cum in hoc quod pernecessariũ & naturale est, eis minime prouideat: Quandoquidẽ per uerum Dei cultum ii ad suum finem perducunt̃: Hoc autẽ superius plane redargutum est. Item cum sciamus omne hominum genus ĩquolibet æuo tã exacto q̃ præsenti fuisse diuino cultui diuersimode deditum: hoc esse natura inditum certum est: Naturale.n. est, ut alias diximus, quod omnibus & omni tempore conuenit. Si ergo nullus habeatur in mundo uerus Dei cultus, frustra sit oportet hęc naturalis hominis inclinatio: Cum ad suũ finem peruenire nõ possit. Ex quo sequeret̃ ipsum Deum irrationabilibus creaturis meliuſ q̃ rationali homini prouidisse.

Pręterea cum omnis causa quoad fieri potest ĩ suũ effectũ bonitatem suam perfectionẽq; trasfundat ĩtendens eum modis omnibus pro captu recipientis sibi similem reddere & ad se trahere, Deus cum sit summe bonus & prima omniũ causa proculdubio perfectioni hominum, quorũ gratia omnia naturalia instituit, ꝓrsus ĩtendit. Cum igit̃ ipsius hominis uera

perfectio in subiiciendo se Deo & in eo uenerando potissime consistat, quod ad relligionem maxime pertinet: Hinc sequit aliquam in mundo ueram relligionem dari oportere.

Duplicem esse Dei cultum. Caput. secundum.

c Vm autem Deus possit dupliciter ab hominibus uenerari, spiritu uidelicet & corpore, duplicem quoqꝫ cultũ ponere debemus, Interiorẽ scilicet & exteriorem. Interiorem dicimus eum, qui Deo per operationem intellectus & uolũtatis exhibet: Exteriorem uero qui per corporis officia cerimoniasqꝫ & sacrificia impendit. Cum igit materia sit propter formam, nemini dubium est exteriorem cultum ad interiorẽ ordinari eiqꝫ seruire. Interiorem autem uerum Dei cultũ dicimus esse rectitudinẽ ac pfectionẽ uitæ hominis interioris: qua Deus maxime honorat: Quod sic probamus, omnis causa in sui perfectione effectus maxime honorat: Vnde artifices in operum suoꝝ consumatione probant: nullus aũt effectus homine nobilior inuenit: qui quanto perfectior fuerit, tanto magis suam causam idest Deum honorabit. Eo aũt pfectior erit, quo sanctius uiuet: Sanctitas uero est interioris hominis pfectio: qua etiam totus homo perficit. Ergo in bona & pfecta hominis uita Deo præcipuus honor persoluit. Et sic uerus & integer Dei cultus est ipsa optimi uiri uita & operatio in Deum relata. Item Deum nõ solum propter se ueneramur & colimus, sed ut ab eo etiam fœlicitatẽ & quę ad hominẽ spectãt, bona cõsequamur. Cultus ergo Dei uerus est mediũ & dispositio ad hæc bona consequenda: Agentia siquidem dispositionem subiecti exigunt. Cum ergo manifestum sit ad ipsam fœlicitateꝫ & huiusmodi bona a Deo ĩpetranda multo perfectiꝰ hominem per bonam uitam q̃ p sacrificia cerimoniasqꝫ disponi, constat uerum Dei cultum esse rectitudinem uitæ. Præterea cum Deus non sit corpus sed actus purus, homo p rectitudinem cordisqꝫ puritatem fit Deo similior q̃ per actus exte

riores:& ideo perfectius Deus spiritu q̃ corpore colit᷑: Spirit9 enim est Deus:& eos, qui adorant eum, in spiritu & ueritate oportet adorare.

¶ Nullam Christiana uita inueniri meliorem. Cap.iii.

n Vlla autem uita melior & sanctior q̃ Christiana inueniri aut excogitari potest. Nam inter cuncta uiuentium genera, ea quæ solam animam habent uegetatiuam (ut plantę) infimum uitæ gradum sortiunt᷑. Animalium autem uita multis distinguit᷑ gradibus: quorum alius alio perfectior est: Ille enim uitę sensibilis gradus perfectior in animalibus est: q cognitionis sensibilis est magis particeps. Cũ aũt intellectiua cognitio sensibilem excedat, perfectiorem uitæ gradum hominibus q̃ brutis tribuimus: In quibus etiam diuersos uitę gradus quo ad perfectionem nõ quo ad essentiam ponimus. Illos.n. qui ratione duce in omnibus operantur, iis præferimus, qui sensibus obsequentes ratione postposita tota uia aberrant: quia quanto magis uoluptatibus addicti ab ea recedunt, tanto minus participant hominis, & brutis efficiunt᷑ similiores. Qui uero magis rationi ĩseruiunt & concupiscibilem partem coercent, plus hominis habent q̃ bruti. Cum ergo uita hominis sit brutorum uita pręstantior, haud dubium est, quin inter homines illi superemineant: qui rationem dominam amplectũtur: Vbi etiam gradus ĩter se uarii differunt: Cum enim amplius ĩtellectus per cognitionem & amorem ueritatis spiritualium rerum q̃ corporearum, præsertim ueritatis de Deo cognitę perficiatur: q̃to quis magis relictis corporalibus contemplatione & amore ad spiritualia & diuina euehitur, tanto magis perficitur eius ĩtellectus, & perfectioreꝫ nãciscitur uitam. Sed uita Christiana ad hoc potissimum tendit, ut posthabitis creaturis omnibus tam spiritualibus q̃ corporeis per contemplationem & amorem se totam ĩ Deum transfundat: & fiat unus spiritus cum Deo. Cum ergo potior ĩueniri nequeat uita

q̄ hæc, quæ hominem suo principio & ultimo fini coniungit, patet nullam uita christiana esse meliorem. Preterea recta hominis uita, ut homo est (ut supra iam diximus) pro ipso rationis modo ęstimatur. Quanto ergo rationabilior uita fuerit tanto dignior iudicabitur. Quare cu͡z ueri Christiani nihil omnino contra rationem agere uelint, fateri necesse est inter exteras gentes ac nationes nullam Christianæ uitę esse præferendam. Item bona hominis uita ad contemplationē Dei tendit & ad eam ordinatur: in qua purgatissima mentis serenitas exigitur: Humanis nâq͡z passionibus & affectibus subiectus minime aptus est contemplationi rerum diuinarum. At nulla uita inueniri potest, quę liberiorem purgatioremq͡z reddat hominem q̄ christiana: Cum relictis omnibus soli Deo se se coniūgere laboret. Ergo nulla huic dignitate atq͡z excellētia p̄stat.

Vltimo Christianę uitę fine meliorem nullum excogitari posse. Caput .iiii.

Sed ut melius ostendamus nullam christiana uita meliorem inueniri posse, Cum duo ad bonam uitā principaliter requirātur: uidelicet finis bonus: & quę ad finem sunt cum ipso fine proportionē habentia: demonstremus primo nullu͡z finem humanæ uitę eo, ad quem tendunt christiani, dari meliorem, nec magis rationi consonum: Deinde ea, quibus ad eum finem ab eis pergitur, perfectissima esse probabimus, & cum ipso optimā habentia proportionem. Quo igitur ad finem, patet: Nam duplex est hominis finis: uidelicet finis cuius: & finis quo: hoc est ipsa res ad quam tenditur, eiusq͡z fruitio. Cum igitur nihil præstantius ac melius Deo possit excogitari: Atq͡z christiani humanę uitę finem statuant Deum, cuius gratia omnia faciunt, perspicuum est quo ad hoc nullum finem īueniri posse meliorem. Fides quoq͡z ad uisionem & fruitionem Dei non per creaturas sed per essentiam aspirat: Quo nullus perfectior actus reperitur: Dum enim per apertā uisio-

nem & fruitionem Deo coniungitur homo / ultima consuma
tione perficitur: supra quam nil amplius optare licet: cũ Deus
sit bonum / quo nihil maius excogitari potest. Fœlicitatem
uero humani generis esse apertaꝫ Dei uisionem ualidis argui
tur rationibus. Iam enim superius probatum est hominem in
præsenti uita beari non posse. Cum ergo beatitudo hominis
sit ueritatis contemplatio: hæc expectanda est in alia uita. Si
uero in futura uita ponamus humanę uitę finem esse contem
plationem primæ ueritatis cognitę non per speciem propriam
sed per effectus multis afficiemur difficultatibus: Primo eniꝫ
non apparet quomodo in huiusmodi contemplatione huma
num possit desiderium prorsus quiescere: Si enim anima ra,
tionalis a corpore seiuncta effectus non solum materialium
sed spiritualium quoqꝫ immaterialiumqꝫ substantiarum co,
gnouerit / aut perfecte aut imperfecte hanc cognitionem ha,
bebit: Si imperfecte / inde quoqꝫ imperfectam de Deo cogni,
tionem contemplationemqꝫ assequetur: Cum uero omne im
perfectum suam appetat perfectionem / sicut materia formaꝫ
& turpe pulchrum / ĩ eiusmodi cognitione sibi non satisfaciẽs
anima quietem reperire non posset: Quod ex hominum patet
studio: quorum intellectus in cognitione cõfusa minime quie
scens omni opera ac labore ad perfectam cognitionem perue
nire contendit: Sin autem perfectam obtinuerit illorum effec
tuum cognitionem: mox desiderabit eorum cognoscere cau,
sam: quia omnes homines natura scire desiderant: & scire est
rei causam cognoscere: Quod auteꝫ naturale est / auferri non
potest. At cum omnis motus naturalis ĩ fine q̃ in principio sit
uelocior / tanto uehementius cognitionem causæ desiderabit
q̃to perfectius ipsius effectus cognouerit. Nõ liquet ergo quo
modo naturale hominis desideriuꝫ / nisi Deum uideat / possit
omnino quiescere. Quod etiam hoc probatur experimen,
to: Cernimus enim nulla re finita animi capacitatem impleri
posse: Posito enim quocũqꝫ finito intellectus noster aliquid ul
tra semp̱ apprehẽdit: Vnde pręsupposita qualibet linea finita

numeroq; finito, nũq̃ superaddendi facultas in animo terminatur: & hęc est ratio infiniti apud mathematicos tam inumeris q̃ in lineis augumenti. Cu; igitur cuiuscũq; infra Deum substantię amplitudo sit finita, intellectus noster donec diuinam substantiam attigerit satiari non potest. Quippe quæ sola cu; sit actus purus, ut diximus, nullo circũscribitur fine. Rationabiliter itaq; poni non potest alium humanæ uitę finem deberi q̃ eum, quem fides nostra decernit, hoc est diuinæ essentię uisionem. Ipsum uero Deum esse ultimum in quo anima cõqescit luce clarius est: Omnis enim motus naturalis ad aliquem tendit ultimum terminum: ad quem cum peruenerit mobile quiescit. Cum ergo infra Deum nulla humani cordis substantia terminare desiderium possit, dicimus ꝙ solum quando Deum de facie ad faciem intuebitur, tum demum uere quiescet: Quandoquidem cum nihil Deo sit maius, nihil prorsus ad satietatis cumulum accedere poterit: Neq; inferiorum desiderio afficietur, tum quia penitus ea nihilipendet eo ꝙ finiti ad infinitum nulla sit proportio: Tum quia nihil est in ullo effectu quin excellentius in prima causa inueniatur: Atq; ita nihil ei desiderabile deerit: Tum quia intellectus noster exactissime perficietur: ex quo enim ad supremum ĩtelligibile euehetur, proculdubio cætera intelligibilia, ad quæ naturaliter inclinatur facillime apprehendet: Quãuis enim sensum excellens sensibile corrumpat, contra tamen excellens ĩtelligibile perficit intellectum. Sciendum est autem ꝙ cum Deus sit infinitus & extra cuiuslibet substantiæ ordinem, intellectus noster propria ipsius uirtute ad diuinæ essentiæ uisione; eleuari nõ potest: Sed aliqua noua requiritur dispositio: Quam nostri theologi gloriæ lumen appellãt: quod purgatę cuilibet animæ Deus infundit, ut suæ habilem reddat uisioni: semper .n. necessariis Deus occurrit: Neq; potest quicq̃ supra suas uires attolli, nisi eius uirtus superna ope adiuuetur. Ad ipsius aute; Dei uisionem uigor per solam luminis intellectus naturalis ĩtensionem minime sufficit propterea ꝙ intensio formæ eam

non trahit ad alterius speciei operationem: Qualis est Dei uisio creato intellectui comparata: Oportet igitur augeri uirtutem intellectiuam per alicuius nouæ dispositionis adeptionẽ: Quam lumen gloriæ nuncupamus: Ex quo liquet q̃ uere q̃q3 rationabiliter fides nostra de humanæ uitę fine sentiat: & q̃ facile omnes controuersiarum explicet nodos: quibus alii secus opinantes multipliciter angunt᷑. Constat igit᷑ siue de fine cuius, siue de fine quo loquamur, nullum meliorem rationabilioremq3 inueniri aut excogitari posse eo: quem relligio christiana prædicat & obseruat.

¶ Nullum ad beatitudinem medium christiana uita melius inueniri. Caput. v.

dE medio quoq3 ad commemoratum finem perueniendi differentes facile ostendemus nullum ei, quod christiana fides asserit, conferri rationabiliter posse: Nam ꝙ aliquo uel aliquibus mediis ad finem idest beatitudinem homo perueniat, Cum Deus & natura nihil agant frustra, nemini ambigendum: Frustra enim esse dicitur quicquid ad eum finem, ad quem ordinatum est, peruenire non potest: Quemadmodum frustra quis uirtutem habeat motiuam ad motum exercendum, deficientibus membris. Cum ergo natura homines beatitudinem appetant, profecto subtractis mediis inani hoc flagrabunt desiderio ad eam quandoq3 perueniendi. Itaq3 aliquod medium dari oportet: quo ad Dei uisionem possit homo peruenire: Idq3 Christiani esse dicunt puritatẽ cordis gratiãq3 diuinam supernaturaliter infusam ipsam animam omni uirtute perficientem. Cordis uero puritatem esse mediũ transeũdi ad ueritatis primę contemplationem nemo potest negare: Oportet enim finem cum mediis habere proportionem. Ad ipsius autẽ Dei cognitionem magna exigitur extasis: cum sit intelligibilium supremum extraq3 omnia sensibilia: Ideoq3 ad id necessaria ẽ exquisitissima animi purgatio idest a sensibiliũ

amore & implicatione ad inuisibilium cognitionem amoréq; eleuatio. Purum enim dicitur quod inferiori naturę nõ admiscetur. Cum ergo intellectus noster ab organo sit corporeo separatus, & anima nostra sit substantia rationalis, quanto se magis a corporeis abstrahit rebus diuinisq; coniungit: tanto purior efficitur. Quicquid autem philosophi de cordis puritate, de uirtutibus & probatis moribus sanxerunt non tantu; exequitur ac docet christiana relligio, sed multo perfectiora documenta ad cor sanctius purificandum inuenit: Non enim puritas cordis, quę naturaliter ab hominibus cognosci & haberi potest, sufficiens est medium ad finem quem prædiximus obtinendum: Nam quicquid alicuius naturę limites excedit, ei nisi per alterius actionem aduenire nõ potest: Sicut & aqua nisi alio mouente sursum non tendit. Videre autem Dei substantiam, ut in pręcedenti capitulo discussimus, omnes naturæ creatę limites transcendit: Ideoq; cum unũquodq; intelligat per suæ substantię modum, ut quis diuinam essentiam uideat propria uirtus ad purificandum non sufficit, nisi actione superioris uirtutis adiuuetur. Rectitudo igitur uitę, de qua philosophi disputarunt, ad hanc beatitudinem insufficiens est. Hinc non immerito christiani gratiam & uirtutes a Deo supnaturaliter infusas ponunt: quippe qui nulli in necessariis unq̃ desit: ut p eas homo purgatissima acie ad finem dirigatur optatum: Quod polixiori sermone probare hui9 operis breuitati, cui maxime studemus, minime conuenit: Cum presertim in libro de Simplicitate uitæ christianæ a nobis ędito satis aperte monstrauerimus uitam christianam non ab amore naturali, nec ab imaginatione, nec a ratione tantum naturali, nec ab ĩfluxu cælesti, neq; ab aliqua spiritali creatura: Sed a gratia Dei idest a dono eius supernaturaliter infuso deriuare. Ne idem ergo sępius repetamus, legant qui uolunt librum illu;: & intelligent uitam christianam esse perfectissimum medium ad finem huius uitæ perueniendi: Ex quo sequitur nullam inueniri aut excogitari posse uita ipsa christiana meliorem atq;

omni ex parte perfectiorem.

¶ Per Relligionem Christianam homines certissime ad beatitudinem perduci. Caput.vi.

SI ergo (ut probauimus) oportet aliquam inter homines ueram esse relligionem: quæ i rectitudine uitæ consistit: cum in hoc christiana relligio cũctas excellat, necesse est confiteri eam esse uerissimam: per eamq3 Deum non minus exterius q̃ interius rectissime coli: Quia cultus exterior christianæ relligionis aut efficit aut significat interiorem. Qđ si interior uerus est, manifestum fit exteriorem efficere uel significare ueritatem: Cum ergo alter alteri respondeat, uerus est cultus exterior: De quo inferius copiose magis tractabimus. Colentibus itaq3 nobis Deum primo propter meritam eius honoris exhibitionem, deinde propter beatitudinem impetrandam: sequitur ꝙ a christianis uere Deus honoretur, & ab his beatitudo expetatur: ꝙq3 ad eam tandem omnino queant peruenire. Ideo qui christiane uiuendo usq3 in fine perseuerauerint: beatitudinem sibi tuto polliceri possunt. Cum diuinam insuper prouidentiam in rebus humanis aperte superius monstrauerimus: cuius est per debita media res ad fines suos dirigere: nullumq3 medium christiana uita perfectius possit inueniri ad beatitndinem obtinendam: dubitare nullo pacto debet quisquis christiane uixerit (cum christianę relligionis cultus uerissimus sit) quin a Deo per illum ad beatitudinem perducatur. Pręterea si Deum negare esse iustum fas nõ est, christianę relligionis homines, qui Dei mandata seruauerint, perire nõ possunt: Deus enim omnium causa omnia ad fines suos mouens aut aliquos mortalium aut nullos ad beatitudinem perducet: Profecto nullos dicere non licet: Frustra nãq3 esset homo, & hinc plura sequerentur absurda, ut ex præcedentibus manifestum est: Sin aliquos: Iure Christiani, quos hominũ esse optimos nouim9, nõ sunt posthabẽdi. Nã si christia-

ni pietate & relligione cęteris sanctiores optato beatitudinis fine destituantur: profecto nulli hominũ ad eũ puenient: qa si id qđ magis esse uidet, nõ est: neq; qđ minus. Christiani autem magis uidentur fore beatitudinis compotes q̃ reliqui hominum: Quia, ut ex prędictis patet, sunt ad eam capessendam propinquiores. Relligio ergo fidesq; christiana omnibus est aliis præponenda. Qđ si christiani in huiusmodi relligione spe sua fraudentur: dicere oportet nullam esse talem beatitudinem: Sed fabulosum ac commenticium quoddam: quãdoquidem in natura uidemus omne agens si minus impediatur, in materia bene disposita formam semper introducere. At bonæ uitæ finis & ultima eius forma est ipsa beatitudo: ad quam nulla uita melius q̃ christiana disponitur. Si ergo huic habiliori expetita non datur beatitudo, profecto nulla hominis erit: quia (ut iam probatum est) alia hominis beatitudo uere esse non potest. Atq; ita nullus omnino huius uitę ultimus dabit' finis. Cum ergo finis sit regula omniũ, quæ ad ipsum ordinãtur, sequeretur hominem esse animal omni prorsus ordine carens omniumq; miserrimum: qui casu uiueret omni prouidentia destitutus: Quod putare maxime absurdum est. Vita ergo christiana, id quod nobis erat probare propositum, p ueram relligionem ad beatitudinem certissime tendit.

¶ Vel ex eo fidem christianam esse ueram q̃ optimę uitæ sit causa. Caput. vii.

Quando ergo ostendimus ueram esse christianam relligionem ex rationibus in bona christianorum uita perfectaq; positis: Nunc accedemus ad huius uitę causas, idem cõfirmaturi. Principalis aũt uitæ huiusmodi causa ẽ Iesu Christi fides crucifixi a charitate formata idest quæ per dilectionẽ operatur: Dicente sacra doctrina, Iustitia Dei est p fidem Iesu Christi in omnes & super omnes q credunt ĩ eum: Et sine fide impossibile est placere Deo. Dicim9 aũt fidẽ Christi formatã

eam, qua credimus ipsum Christum crucifixum esse uerum Deum & uerum hominem, filium Dei unum in natura cum Patre & Spiritu sancto in personisq3 distinctum: Quem super omnia diligimus. Fides ergo cum amore in Christum est commemoratę uitę causa. Quod autem ita sit, quotidiano docemur experimento: Quod uero notissimum est, negari nequit: Manibus siquidem quodammodo attrectamus ita se re3 habere: Quia christianum uidemus & experimur tantum in rectitudine uitæ, q̃tum in fide Christi & ecõuerso ꝓficere, cũ hęc inter se mutuo conuertantur: contra quoq3 in utroq3 deficere pariter oportet: Ex defectu nãq3 bene uiuendi fidem formatam deperditum iri perspeximus, & econuerso. Si eiusmodi ergo perspicimus in humana uita effectum, quem post aduentum Christi ad hęc usq3 tempora perdurasse homines ta3 suo q̃ alieno ꝑiculo didicere: idq3 palam christiani omnes attestantur & prędicant, iure in eo philosophari debemus ex admiratione tantę rei causas inquirentes: Quemadmodum Philosophi inspectis rerum naturalium effectibus tum eoru3 causas ignorantes admirari primum, dehinc ex admiratione philosophari cęperunt. Primo itaq3, effectus sua causa perfectior esse non potest, cum cuiuslibet effectus perfectio a causa dependeat. Si ergo rectitudo ac ueritas uitę christianę, quę cũctis pręferenda est, pendet a fide Christi: Impossibile est ipsam fidem non esse ueram: Si autem est uera, sequitur Christum uerum esse Deum, quod Christiani affirmant, eiusq3 ueram esse relligionem. Impossibile item est bonum a malo & uerum a falso tãq̃ a causa per se dependere: malum enim prout malum, similiter & falsum prout falsum, nihil est. Si ergo fides Christi esset falsa & illius amor malus, certe rectitudo uitæ Christianæ tam bonę ab ea ꝑ se nõ depẽderet: uti uidemꝰ. Itẽ si fides Christi esset falsa, nullus error posset maior inueniri: Nam dicere hominem crucifixum esse Deum, si nõ sit ue℞, extremę dementię est. Cũ ergo uita christiana ꝑfectissima sit, ut ꝓdiximꝰ, quomõ tãta uitę ꝑfectio siue rectitudo poterit

a maximo errore prouenire? Cum omnis recta uitę institutio deriuet a rectitudine intellectus, & omnis error in affectu & operibus humanis ab errore illius obliquitateq3 procedat. Quanto insup aliqua natura melius est disposita, tanto su sceptibilior est formę perfectioris: forma autem & perfectio nostri intellectus est ueritas: eius autem dispositio ad ueritatē suscipiendam puritas est cordisq3 sinceritas. Ideoq3 quāto fuerit homo a rerum humanarum affectu purgatior, tanto magis ad capessendam ueritatem reiiciendamq3, quam facile discreuerit, falsitatem præparatur: Sed nullam dispositionem ac purificationem christianę parem īueniri posse probauim9. Si ergo esset mendax hæc fides, id sane christiani multo própius atq3 clarius q̄ alii conspicarent: Cuius rei oppositum cernimus: Quāto enim sanctiores in dies efficiuntur, tanto eam constantius affirmant: Contra uero ex profectu fidei, uitę perfectio pariter augetur: Ex quo fides falsa esse nō potest. Prętera sicut Deus tāq̄ primus motor & prima causa omnia mouet atq3 producit in rebus naturalibus & corporeis: Ita etiam in spiritualibus se se habet: Ipse ergo est qui humanum mouet intellectum ad ueritatem: Nemo autem dubitare debet quin Deus ueritatis lumen presertim circa necessaria ad salute3 iis clarius impartiatur: qui p uitæ sanctimoniā magis sunt dispositi: Quemadmodum sinceri christiani: qui si in fide errarent, nullam præ aliis peccatoribus gratiæ prerogatiua3 haberent, sed multis præstigiis & erroribus capti relinquerentur: Quod a prouidentia & bonitate Dei alienum est. Finis insuper est ratio eorum, quę ad ipsum finem ordinantur: Ideo qui peccant infine, in his quæ ad eum perducunt, eos peccare necesse est: Finis enim in rebus agendis est sicut principium inspeculatiuis. Cum ergo christiani non errent in his quæ ad finem spectant idest in rectitudine uitę, immo cęteris longe antecellant: sequitur ꝙ etiam infine non errent: Sed eorum finem esse christum omnes certissime confitentur: Nam et similli-mi Christo fieri nituntur, & ad eius fruitionem totis ui-

ribus ire cōtendunt: Quēadmodū ergo ipsi uerissime asserūt, Christū Crucifixum esse Deū, concludendū est. Præterea Deus ī omnibus ordinate procedit: propterea ꝙ omnia faciēs sapienter inferiora per superiora gubernat. Hinc nobilioribus effectibus nobiliores causas præposuit: cum semper oporteat causam suo effectu esse perfectiorem: Nullus autem inter homines effectus nobilior inuenit̃ q̃ uita christiana: Necesse est ergo talem effectum a nobilissima causa prouenire: Cum aūt eum uideamus totum a Christo emanare, confiteri necesse ē Christum esse nobilissimam causam. Causæ insuper secundæ sunt instrumenta primę: Cum ergo uita christiana a Christo tāq̃ a causa proficiscatur, fatendum est Christum hominē Crucifixum esse primę causę īstrumentum ad producendum hunc eximium christianæ rectitudinis effectum. Qđ si Christus Deus non esset, quemadmodum se ipsum prędicauit: nullus utiq; homo eo posset scelestior aut execratior inueniri: Atq; ita Deus ad effectū optimę uitæ producendum pessimo uteretur īstrumento: Quod esset uehementer absurdū. Iteȝ quanto effectus suæ fit causæ similior, tanto amplius perficitur: Quia eius perfectio est per ęquiparationē ad causam: Videmus autem ꝙ q̃to quis Christi uestigia magis imitat̃ & eius in uita similitudinem exprimit, tanto fit sanctior & diuinior: Hoc autem minime fieri posset, nisi ipse Christus uerus Deus eiusq; fides uerissima esset. Pręterea ex effectibus cognoscimus causas, ut ex ipsis experimentis medicinas. Cum autē philosophi summo studio elaborauerint ut nobis beneuiuēdi regulas traderent, in paucis tamen eos uidemus & longo uix tempore profecisse: Neq; id etiam in maximo ipsorum apprime philosophantium numero sine fide Christi effecisse, qđ ī multorum congregatione fidelium in omni hominum genere & utroq; sexu taȝ ī pueris q̃ ī mulierculis celeriter & exacte christiana pepit disciplina: cū nulla sit philosophicę institutionis ad christianā cōparatio, siue de morib9 siue de relligiōe tractetur. Quid.n. mirabilius est q̃ ꝙ scelestissimus q̄sq; (sicut in

numeris tam præteritis q̃ quotidianis docemur exẽplis) mox ut ad Christũ crucifixũ ueraciter conuersus fuerit/nouũ prorsus induit hominem: fitq; ex superbo & inuido humilis ac benignus: ex auaro & raptore munificus & liberalis: ex incontinente & luxurioso/continens & castus: Ac demu; / quasi pro singulis uitiis mox antidota uirtutum saluberrima imbibat/multiplici bonorum fœnore præterita mala diluit atq; compensat: quod æque nunq̃ ulla philosophorum secta impetrauit. Necessario itaq; sequitur christum esse causam principalẽ seu instrumentalẽ ac certã moꝝ & cõsumatæ uitæ medicinã.

Doctrinã christianã/cui fides ĩnitit̃/esse a Deo. Cap. viii.

SAcrę insuper scripturę lectio/auditus & meditatio est christianę uitę causa/nostręq; relligionis substãtia: Scripturę siquidem ueritas fidei est obiectum. Ideoq; post argumenta super Christi fidem extructa/ponenda illa sunt/quæ ex ui sacrę scripturæ decerpta summunt̃. Primum scimus ꝙ de futuris contingẽtibus nõ est determinata ueritas: de qb9 neq; ars neq; sciẽtia esse potest: Vnde a pręclarissimis & sapiẽtissimis philosophis determinatum est/futura contingentia a nobis cognosci non posse: sed hoc tantum ad proprietatem diuinam pertinet: Deus enim/cum sit ęternus/omnia sua ęternitate complectit̃: omniaq; sunt eius oculis nuda & apta. Homines uero nequaq̃ præscire futura contingentia possunt/nisi eis ab ipso Deo reuelẽt̃. Cum itaq; sacra scriptura ubiq;/tum maxime in ueteri testamento futura contingentia & ad libeꝝ arbitrium spectantia non modo generaliter/sed particulariter etiam prænuntiauerit: neq; solum unius anni aut decem/sed centum uel mille/duorum quoq; ac trium & quattuor milliũ annorum uaticinia prodiderit eoru;/quæ nõ tantum hebreis contigerũt & a Christo eiusq; ecclesia gesta sunt/sed quæ omnibus fere gentibus & regnis Assyriorum. s. Chaldęorũ/Persarũ/Medoꝝ/Græcoꝝ/Romanoꝝ ac aliaꝝ nationũ uł pro

ſpera uel aduerſa acciderunt: Et ſicut multo tẽpore anteq̃ fie rent prædicta ſunt / ita adunguem poſtmodum euenerũt: Ne ceſſe eſt cõfiteri has ſcripturas a ſolo Deo / non ab hominum ſollertia & ingenio prodiiſſe. Quę uero adhuc implenda ex/ pectantur / ex argumento præteritorum / in quibus inuiolata ueritas emicuit / pro certis habenda ſunt: Atq; inde colligere facile poſſumus Deum optimum nõ paruam hominibus curã ac rebus humanis prouidentiã adhibere. Præterea cũ Deus (ut diximus) ſit ſolus futuroꝝ contingentium præſcius / non poteſt alicuius hominis ſagacitas & induſtria magnoꝝ uiroꝝ ac regum geſta & bella / uarioſq; hominũ caſus ita diſponere & ſeriatim ordinare / ut ſint ſigna futurorum: quoniam homi nis arbitrio & uoluntati nõ ſubiiciunť: Sed pręter illius ſpem alios & alios plerũq; ſortiuntur euentus. Solus ergo Deus ſta tuere poteſt ut aliqua ab hominibus fiant / quæ futuroꝝ tem porum geſta prorſus ſignificent. Videmus autem in ſacra pa gina ꝙ quæcũq; in nouo teſtamento hactenus tractata uel trã ctanda ſunt / in priſco ſeu ueteri teſtamento effigiatim pręſi/ gnata ſunt & expreſſe. Nec poteſt rationabiliter dici has in terpretationes a chriſtianis exortas & ad libitum coaptatas: Quia in tanta reru; & temporum uarietate / multipliciq; uer borum poſitione atq; auctorum diuerſitate non poſſet ea ue/ teris teſtamenti ad nouum uniformitas inueniri: niſi aliquis in tellectus ſingulis temporibus ſimilia compegiſſet. Non enim hoc caſu factum dici poteſt: Cum nihil in his diſſonum / nihil impertinens / nihil diſtractum inueniať: Sed omnia pari teno re a ſupremo ad minimum penitus concordent: quodq; ob/ ſcure in aliquo loco tactum eſt / aperte in alio declarať / ita ut uniuerſa ſacra ſcriptura ſe ipſam aperire plane uideať. Hoc ſi illius ignaris minus innoteſcat / ſecus ipſius ſacrę ſcripturę ſe dulis & piis perſcrutatoribus euenit: qui de ſinceriſſimo fonte ueritatis irrigationẽ melliflua̋ hauſerũt. Pie igiť / humiliter / ca ſte & munde eã adeant / q ueritatẽ noſſe cupiũt. Et ſic nobiſcu; proculdubio ſentient. Quãobrẽ huic ſoli ſcripturę allego/

rica competit expositio: quia ea sola a Deo & a supercælesti lumine emanauit. Allegoriam autem dicimus nõ fabulosã interpretationem more poetarum (nam & nos parabolas exponimus, nec inde allegoriã summimus) sed sensum parabolicum & litteralem uocamus, cum in fabula & ĩparabola non sit intentionis nostræ ea significare, quæ uoces ipsæ per se sonant: sed ea dũtaxat, quę per concepta sub ipsis uocibus ĩtelligunt᷑: Allegoricum autem sensum eum appellamus: qui hæc tria habet: ut scilicet primo iuxta uocum significationem historia mera tam dictorum q̃ gestorum & narratorum absq; figmento demonstret᷑: Secundo ꝙ per ea quę gesta sunt futurum aliquod aliud significet᷑: Tertio ꝙ eadem gesta fuerint ad ĩsinuãdum optime coagmentata. Ex q̇bus patet ꝙ talem continentiam & seriẽ nulla contexere potest disciplina: sed solus De9: cuius infinita prouidentia circa futura nõ fallit᷑. Item modus locutionis & progressionis sacræ scripturæ est adeo singularis, ut a nemine ex nostris q̃uis excellentissimo & in omni scientiarum genere peritissimo potuerit obseruari: soli enim, quibus Spiritu sancto dictante ita concessum est, eũdem modum expresserunt: Nam licet diuersa temporũ ĩterualla inter ipsos scriptores effluxerint, & alius alio elegantior extiterit: consuetum tamen dicendi genus diuini sermonis nequaq̃ uariatum est: quod nõ esse humanũ sed diuinũ, manifestũ indicium est. Hoc autem maxime probat effectus: Virtus eniꝫ causę ex effectu colligit᷑: Nullus autem ĩuenit᷑ in terris nobilior effectus q̃ uita christiana, quę nõ potest (ut superius & alias in libro de simplicitate christianę uitę ostendimus) ab aliqua naturali causa, sed tantum a Dei gratuito munere prouenire. Cum ergo talis doctrina sit potissimũ huius uitæ instrumentũ, in quo tota substantia christianę relligionis consistit, manifestum est eam eiusq; loquendi modum ab ipsis hominibus esse nõ posse. Experientia siquidem didicimus doctrinam hominum ad bene beateq; uiuendũ generi humano parum profuisse. Nam ante huius in mundo luminis effusionem in

profunda noctis caligine mortale genus hominuꝫ uersabat. At postq̃ incalescentibus apostolicæ doctrinæ radiis, & coruscantibus eorum pr̨edicatione tonitruis omnis per id lumẽ nubes fugata est, hominum mentes miro serenitatis fulgore illustratæ sunt. Sed nequis præterita neget, ad exempla domestica conuertamur: Nos enim ex hac doctrina eiusqꝫ modo magis q̃ ex ulla alia illuminari, delectari ac demum flecti experti sumus. Quapropter ex quo nostri temporis Pr̨edicatores ea relicta ad philosophicas propositiones ac Rhetoꝝ artes conuersi sunt, omnino parum aut nihil in auditorum frequentia & in populis profecerunt: Cum antea simplici ad populum sermone utentes solius sacræ scripturæ instructione & familiaritate contenti mirifice illustrando populos inflammarent: Qui adeo inuicem delectabantur, ut hymnis & canticis tam in aduersis q̃ ĩ prosperis iubilarent. Hinc ad bene beateqꝫ uiuendum populi uehementer excitabantur. Testis ẽ Deus q̃ sæpe prædicanti mihi ad populum, dum ego per argutam philosophorum doctrinam perqꝫ humanæ sapiẽtiæ uerba euagarer ut sciolis huius s̨eculi ac inflatis ĩgeniis sacri eloquii profunditatem ostenderem, perspexisse contigerit ex quadam auditorum impatientia ac lenta auersione, non tantum rudium, sed etiam peritorum aures minus attentas: Quotiens autem ad sacræ paginæ maiestatem couerterer, siue in ĩterpretandis uariis sensibus, siue in eius historiis enarrandis miram singulorum attentionem omniumqꝫ in me defixa ora marmoreis statuis similia intuebar. Sed enim expertus sum, postea q̃ omissis quæstionibus c̨epi sacraꝫ scripturaꝫ exponere, homines ea summopere delectatos illustratosqꝫ, atqꝫ agnita uerita te efficacibus aculeis diuini sermonis compunctos uitam ĩ melius reformasse: Itaqꝫ cum iam nulla alia lectione uel auditione delectari queant a terrenis cupiditatibus abdicati, se seqꝫ in dies ad meliora prouocantes, diuini prope efficiuntur. Idem contigit priscis temporibus, cum christiana relligio uberrime pullularet: qđ & nos modo re ipsa comprobamus. H̨ec est

enim illa doctrina penetrabilior omni gladio ancipiti: quæ totum orbem uirtutibus adornauit, cultusq; demonum & prophana idolorum oracula subuertit: ac infinitis pulsis erroribus mirabilia perpetrauit: Cuius rei mentionem īferius faciemus.

Noster insuper intellectus quanto est purgatior, tanto ueritatis magis est capax: Hinc excellētissima queq; & purgatissima uirorum ingenia non modo scriptis hanc doctrinam extulerunt, sed prędicatione, uita ac moribus contestati pro ea defendenda uitam intrepide exposuerunt: Qđ profecto minime fecissent, nisi eius ueritatem ipsis pœne oculis conspexissent & quodāmodo manibus contrectassent. Item uerum uero consonat, & falso omnia dissidēt: Sed alię disciplinę huic nostrę non aduersantur, īmo deseruiunt: Exquo peritissimi uiri & in scientiis quibuscūq; exercitatissimi nullam philosophiæ partem ei repugnare, sed aptissime conuenire constantissime ostenderunt. Ideoq; ipsis Christianis unicuiq; disciplinę studere conceditur: qđ minime permitteretur, si catholicę fidei detrimento essent: Quędam solummodo superstitiosę, ut diuinatorię, non minusq; pernitiosæ q̄ īutiles artes pręciduntur: quę etiā a pręcipuis philosophis explosæ nec inter artes nec inter scientias cōnumeratę, penitus irridentur atq; damnātur. Qđ si qua interdum in philosophia nobis cōtraria uidentur, ita aperte a nostris soluuntur, ut liquido constet philosophiam omnem tāq̄ pedissequā sacrę doctrinę famulari: Veritatis enim signum est facilis solutio obiectorum. Veritatis insuper natura est, ut q̄to magis impugnatur (si defensorem habeat) magis elucescat: quia cum intellectus obiectum sit ueritas, ad eam naturaliter tāq̄ ad propriam perfectionem inclinat: Quāto ergo ueritas magis elucescit, tanto maiori eam delectatione complectitur. Tunc autem ueritas maxime aperitur, cum acerrime impugnatur: Quia ī conflictu ipsa per se emergit. Cū ergo doctrina christiana a summis tam philosophis q̄ tyrannis ualidissime oppugnata semper insuperabilis fuerit: qđ infinita christianorum uolumina comprobant, consequens est

ut ab ipso Deo tãq̃ omnino uera prodierit: Alioquin inter tot conflictus aliquando succumbens haud tam diu perdurasset inuicta.

❡ Ab oratione & contemplatione christianorum fidem esse ueram. Caput. viiii.

q Vemadmodum fides ac diuini eloquii lectio, auditus & meditatio est uitæ christianę principium: ita inter ea, quę præcipue uitam hanc alunt, augent atq; perficiunt, potissima est oratio: Ex usu nãq; lõgissimi temporis ĩ Relligione nostra compertum est omnes sine intermissione orantes in supremũ sanctimoniæ gradum euasisse: omnes quoq; proficientes sæpissime orare: Atq; in huiusmodi oratione cõtemplationeq; diuina summam in Deo consequi uoluptatem: ob quã cũcta, quę ab homine appeti possunt, tãq̃ uilia inaniaq; contẽnunt: Nec id perraris tantum ac sapientibus uiris, sed simplicibus quoq; ac rudibus tam maribus q̃ fœminis commune est: ac omnibus demũ: qui christiane uiuere didicerũt. Ab hoc itaq; effectu probare possumus fidei nostræ ueritatẽ. Primo quidem cum Deus sit actus purus & prima ueritas atq; lux infinita: q̃to quis Deo propius accedit, tanto amplius particeps fit diuinę puritatis, ueritatis ac lucis. Homo autem Deo non appropinquat gressu corporis: uerum puritate uitę, mentis eleuatione & contemplatione ueritatis: Cum ergo nulla candidior ac sincerior uita q̃ christiana esse possit, cũq; tunc demũ mẽs hominis purgatissima efficiatur, ubi per diuinam contemplationem ĩ sublime rapitur: sequitur ꝙ in ipso orationis & contemplationis actu homo fiat maxime compos diuinę ueritatis ac lucis. Cum autem inualescente crebrescenteq; oratione uideamus christianos homines magis atq; magis fide & amore Christi succensos confirmari atq; in uirtute proficere, fateri oportet Christianę relligionis fidem diuinam esse ueritatẽ ac lucem. Item cum intellectus ex sui natura ueritatẽ tãq̃

suam perfectionem desideret, falsum uero tanq̃ malum euitet: nulla boni uiri dispositio propinquior sit ad ueritatem suscipiendam, & ad eius contrarium fugiendum q̃ in ipso orationis & contemplationis actu: Sed tunc præcipue hanc, ut diximus, fidem ardenter amplectitur: Ex quo sequitur illã nequaq̃ esse fallacem. Omnes insuper christiani, per Christum Crucifixum ipsum in fine orationis Deum obtestantes ĩ suprema clausula plerũq; addunt per Dominum nostrum Iesum Christum, uel per Christum Dominum nostrum: & tamẽ ab ipso Deo maxima queq; & incredibilia impetrant. Qđ siquis non crediderit, saltem concedat oportet ab illis id teste experiẽtia impetrari, qđ principaliter intendunt: uitæ scilicet rectitudinem & bonitatem uerumq; animi gaudium: Ita ut pias lachrimarum emanationes quibuscũq; sæculi delitiis ac uoluptatibus anteponant: Certe si Iesus Christus non esset is, quem fides astruit Deum, non possent in tanta serenitate & appropinquatione lucis quasi tenebris obrui: neq; eos permitteret Deus tam perperam decipi: Aut saltem ĩ sua obstinatos heresi minime exaudiret. Rursus omnis causa materiam aliquã ad formam suscipiendam disponens, post ultimam dispositionem eam statim introducit: Nec materiam ipsam disponeret nisi uellet introducere formam: Nec aliquis motor agit suũ mobile, finem intendens irritũ. At uir iustus nisi ab ipso Deo, qui est prima omnium causa, allectus primum tractusq; fuerit, ad Deum orando attolli non potest. Cum ergo probatę uitæ finis orationisq; sit ipsa beatitudo, Deus hominem ad bene uiuendum & orandum non induceret, nisi eum beatum efficere uellet: Si ergo Christianus in uita & oratione proficiens amplius in fide Christi & contemplatione stabilitur, nõ potest eadem fides esse nisi a Deo, per quam homines ad beatitudinem ducit. Omnis item causa exaudit, ut ita dixerim, suum effectum: postulatio enim effectus est propriæ perfectionis appetitus: quam exigit a causa, cum ad eam bene disponitur: Tunc uero causa nisi impediatur suam non remoratur

executionem pro dispositione rei perfectionem infundens: qđ ex illius bonitate & facilitate prouenit: Quia bonum est sui ipsius diffusiuum. Cum ergo Deus sit summe bonus, proculdubio super omnes alias causas suos exaudiet effectus: eos scilicet, qui ad gratias suscipiēdas optime disponuntur: Sicut christianos sępe antea diximus pręsertim in orationis & contemplationis actu: Hi uero nihil magis a Deo implorant q̃ ueritatis agnitionem iuxta illud Dauidicum, Illumina oculos meos ne unq̃ obdormiam in morte: Itaq3 uoto suo a Deo non fraudarentur. Hi autem q̃to magis orant, in proposito fidei solidantur: Ratio ergo nostra ualidior ꝓcedit. Pręterea, si Christus non esset Deus, credere & confiteri ipsum esse Deum summum esset blaphemię ac detestationis genus: Si autē christiani per Christum obsecrant Deum patrem, quem cum ipso & Spiritu sancto credunt unius esse naturæ: Quomodo Deus tantum errorem ex ignorantia & simplicitate conceptum indecenter substineat? & solita bonitate sua supplicantibus & illum toto cordis affectu quærentibus non succurrat? Aut si eorum pertinacia in culpa est: cur impiū læsæ maiestatis diuinæ Crimen impunitum relinquat? uel saltem cur, ut uidem9, huic errori & impietati fauet? dum plurima & amplissima dona impartiens illos proculdubio clementer exaudit. Item anima nostra, ut dictum est, ueritate inprimis gaudens mendacio perturbatur atq3 confunditur: nec in eo potest ullo modo quiescere: Si ergo posita fide Christi ut falsa, absurdior ac pestilentior nulla abusio inueniri potest, Quomodo īnumeri homines pręsertim iusti ac sapientes in ipsa Christi crucifixi contemplatione usq3 adeo propter hoc non solum omnia humana despiciant: Sed inediam, labores, ęstus, improperia, minas, uerbera, carceres, ac demum sæuissima quæq3 tormenta mortemq3 non solum libentissime perferant, sed etiā si desint, ardenter exoptent? Certe digitus Dei est hic.

¶ A Cultu christianoꝝ exteriori Fidē esse uerā. Cap. x.

e X causis itaq; principalibus uitæ christianę uidelicet ex fide & sacrarum litterarum exercitatione ac oratione, quibus ipsa concipitur, nutritur, augetur atq; perficitur, Relligionem nostram ueram esse ac omni carere falsitate ostendimus: Quę quidem causę sunt internæ: Nunc autem externas causas tanq̃ pręcedentium adminicula percurremus: Sacramenta uidelicet ac cerimonias ipsorum sacramentorum gratia institutas: Quę omnia ad exteriorem Christianę relligionis pertinent cultum. Et ne singulis immoremur cuncta simul, uelut corpus unum pluribus constans membris, complectemur: Nam cum omnes cerimonię ad sacramēta, ipsaq; sacramenta ad unum principale uidelicet ad Eucharistiam referantur, res una merito dici potest. Ab hoc itaq; cultu rite obseruato uidemus magnum deuotionis & sanctitatis incrementum christianis prouenire: Nam ab exordio nostrę relligionis ad hęc usq; tempora ex archiuis, attestationibus & exemplis tam priscorum q̃ recentium patrum, & quottidiana experientia nouimus q̄ hunc cultum pie ac fideliter exercentes, & qui quotidie sacramenta diuinaq; mysteria aut tractant aut summunt, quã prius non habuerãt, perfectionem acquirũt, & indies admirabili fiunt sanctitate diuiniores: Qui uero sine fide ac relligione his familiariter assuescunt, efficiũtur cęteris hominibus nequiores: Qđ, ut prisca omittamus exempla, pręcipue in sacerdotibus & clericis nostri temporis plane conspicimus: Quibus si boni fuerint, nemo melior: Sin uero mali, nemo peior inuenitur: Illi enim ab omni temporalium rerum affectu purgati soli Deo inhęrent, pro cuius amore ac ueritate mortem subire non dubitant: Hi uero superbia, inuidia, auaritia ac flagitiis omnibus obruti eo impie uiuendo excedunt: ut qđ est omnium pessimum, tanq̃ omnino perditi nequeant emendari: cum presertim admonitione, reprehensione, adhortatione & bonis exemplis, quibus cæteri resipiscunt, magis atq; magis exacerbētur. Hæc cum ita se habeãt,

ut quasi oculis præsentia negari nullo pacto possint, quęrendum est quanam uirtute duo inuicem contrarii effectus ab huiusmodi sacramentis cerimoniisq3 emergant: Duos enim contrarios effectus ab una eademq3 causa prouenire propter contrarias materiæ dispositiones philosophiæ non repugnat: Terra enim solaribus radiis induratur, & glacies soluitur in liquorem: Arbor uero fixis humi radicibus uirtute cæli flores pomaq3 producit: eadem rursus euulsa pari influxu penitus exarescit. Profecto cum hi duo effectus ita sint oppositi, ut alter eorum sit optimus ĩ his, qui recte(ut diximus)sacra mysteria uenerantur: alter uero ĩ his, qui sacris abutũtur, pessimus sit, non possunt ab inani & falsa causa prouenire: Cumq3 in alio hominum genere id minus appareat, aliam eorum causam dare non possumus, nisi diuersum contrariumq3 in illis Dei colendi habitum. Si eni3 Christianę relligionis cultus exterior ab ipso Deo non penderet, uirtutemq3 ac ueritatem diuinam in se eo modo non contineret, quo instrumenta uirtutem obtinent principalis agentis: nequaq̃ excellentissimum Christianæ sanctitatis effectum producere, fouere & consumare posset: Hoc siquidem per se non efficit: Quia cum uita Christiana sit penitus spiritualis & in parte intellectiua consistat, non potest a corporeis instrumentis per se prouenire. Quid enim ad excolendum animum baptisma olei ue ac balsami delibutio, thuris fumigatio, bucellæ & calicis oblatio & altaria cæteraq3 huiusmodi extrinseca conferrent, nisi superioris alicuius causę essent instrumenta? Nam si hęc humano commento uel diabolica fraude ad superstitiosum ritum introducta essent, nunq̃ a tam prauis & uanis illusionibus tam sancta uita proueniret. At quispiam forte obiiciat, eiusmodi cultum non esse perfectionis causam: sed potius uirtutum exercitationem, & hominum credulitatem, qua illum diuinum esse credunt: Hi enim cum uitia fugare conentur

bonis operibus assidue incumbentes / eiusmodi imaginatione ac exercitatione in dies magis magisq; proficiunt: Nos autem contra quęrimus / quare alii probitatis & disciplinę moralis studiosi / qui aut hęc sacramenta non colunt / aut ab eis per interualla temporis abstinent / longe ab illa integritatis meta differunt. Profecto si huiusmodi cultus ĩutilis ac falsus esset / q̃to quis longius ab eius celebratione recederet a se ipso illum abiiciens / tanto in uirtutum exercitatione moralium magis proficeret: Sacerdotes quoq; ex eius irrisione atq; contemptu non deteriores sed meliores efficerentur: Cuius rei contrarium quotidie experimur. Præterea cum Deus sit summa ueritas / quanto quis eius luce magis perfunditur / tanto fit Deo propinquior: Quanto autem mendaciis & erroribus magis implicatur / tanto fit ab illo remotior: Scimus autem eos / qui hæc mysteria pie ac relligiose frequentant / diuino cultu uehementer adeo delectari / ut sępe extra se positi perstent attonitis membris immobiles: Horum etiam immutata facies radiis sanctitatis elucens ipsos cunctis amabiles ac uenerabiles reddit: Qđ & si priscis temporibus multo crebrius q̃ nostris (sicut legimus) uidebatur / tamen hodie quoq; plerosq; scimus & nouimus tali munere præditos: Nec tantum simplices sed etiam sapientes. Vnde igitur hæc extasis? Vnde sedula & iucunda meditatio? Vnde feruor ille igniti Spiritus? & calida suspiria dulcesq; lachrymæ cadentes? Atq; in hymnis & cãticis suaue sonãtis ecclesiæ ineffabilis iubilatio? Profecto nisi hic cultus a Deo esset ac subinde uerus / nusq̃ plura deliria ac mendacia reperirentur: Quippe qui totus figurarum plenus est ac significatiuus: Quicquid ergo in mysteriis / sacramentis / templis / Aris / infulis / uestibus / omni cerimoniarum apparatu & psalmorum modulatione ac reliquo ritu continetur / ad uanitatem & cassum laborem pertineret: Quæ tamen omnia Christi colendi gratia instituta sunt. Si

ergo hic cultus tot fulciretur mendaciis, uir presertim sapiens & perspicacis ingenii ex meditatione horum sacramento-rum tam mirabiliter ad rerum diuinarum contemplationem non tolleretur: neq3 tot ac tantis cælestibus delitiis replere-tur: Ex mendaciis enim (ut prędiximus) incertior fit & obtu-sior intellectus: & per ea semper amplius a Deo recedit. Ergo ex contrario effectu dicimus hunc cultum esse uerum, & di-uinis charismatibus plenum. Ordo etiam & significa-tio eorum, quę in ecclesia geruntur, non humanum inuen-tum, sed diuinam dispositionem esse ostendunt: Nihil enim in hoc cultu irrationale, nihil inane est: Sed singula ordinem suum ac proprium obtinent mysterium: De quibus modo non est singillatim dicendum: Quanq̃ in tertio libro non nulla pro necessitate loci breuissime subtexemus: Si quis au-tem hęc diligentius scire uoluerit, Doctorum explanationes reuoluat: & singula pensitando, finem perscrutandi non in ueniet: Dum in his non minorem ordinem & harmoniam q̃ ĩ uniuerso naturæ opere admirabitur, eiusq3 cor latissime dif fundetur. Qđ nisi peruersæ & obstinatæ sit mentis ac peni-tus abcęcatę, fateri cogetur hæc omnia esse ab ipso Deo, nõ ab hominibus ordinata.

¶ Ab intrinsecis Christianæ uitæ effectibus Fidem esse uerã. Caput. xi.

u Eram igitur esse Christi Fidem, rationibus ex causis Christianę uitę deductis tam internis q̃ externis pro nostri ingenii mediocritate probauimus. Nunc iam tempus est, ut ad rationes extructas super effectus eiusdeȝ ui-tę transeamus. Vnus aũt ex potissimis eius effectibus cõtinuo subseqnens est pax mentis & gaudium animiq3 libertas: Nam

præter ea / quæ nostrorum patrum leguntur & audiuntur exẽpla / nostra etiam tempestate cernitur ueros christianos nullis quassationum aut perturbationum procellis moueri: Sed magis in confessione & fide Christi stabiles permanere / & in tribulationibus gloriari. Quærendum est igitur unde hi effectus proueniant / ut quanto quis Christo recte uiuendo magis inhęserit / tanto maiorem libertatem serenitatemq; animi consequatur. Christiani porro ipsi huius rei causam hanc adducunt: Aiunt enim quoniam ipsa hominis beatitudo in sola diuinorum cognitione & contemplatione consistit / manifestum est infra Deum in nullo tanq̃ fine ultimo humanum posse desiderium terminari. Qđ itaq; christiani quietem animi pacemq; possideant / non aliunde prouenire potest / nisi quia illum ultimum finem / qui uerus est / sibi statuerunt. Vnde si christianos omnes de supremo fine interroges / Deum esse procul dubio respondebunt. Quia ergo mundana omnia in Dei comparationem pronihilo habent / sperantes post migrationem ad hac uita Deum assequi & eo frui / quicquid est in mundo contẽnunt & nihili faciunt. Hinc amissis ablatisq; temporalibus bonis minime contristantur / Quando etiam posthabita uita mortem appetunt / ut Deum unicum supremumq; eorum bonum adipiscantur. Et quia per essentiam / præsentiã & potentiam ubiq; Deus est / in eis est etiam per amorem & contemplationem / sicut amatum est in amante: Cum autem amatum præsens est / animus delectatur & gaudet: Ideo christiani recte uiuentes ex Dei præsentia / quam interne percipiũt maximo gaudio afficiuntur. Et quoniam Deus est infinita potestas / Vbi sentiunt Deum sibi propitium / nihil prorsus timentes cætera omnia uilipendunt. Ideo magna libertate fiduciaque muniti nec blanditiis possunt nec terroribus a proposito dimoueri. Sed cum homo hanc animi serenitatem libertatemque naturali uirtute tantum propter rerum

ſenſibiliũ impedimenta ac debilitatẽ ĩtellectus aſſeq nequeat neceſſe eſt (inquiunt) confiteri hanc animi tranquillitatem & pacem aliquo ſupercęleſti dono nobis eſſe conceſſam: Cuiꝰ uigore Deus, & promiſſa beatitudo aſſidue coram nobis aſſiſtit. Qđ autem ipſis fidelibus ea ſit pacis, gaudii liberta- tiſq; cauſa, uel ex eo plane conſtat, quia cum anima noſtra ſit una, & omnes eius potentię in eius eſſentia fundatæ, quotiens per alicuius potentiæ operationẽ prorſus occupatur ĩ aliquo, alterius potentię obſequio uti non poteſt: Vt ſiquis contem- plationi ualde intendat, aliarum potentiarum officia remittat oportet: Item ſiquis dolore magno afficiatur, non poterit cõ templationi uacare. Si ergo chriſtiani uana credulitate & fide hac deciperentur, nulla eos ſuperioris cauſę uirtus, in confir matione tanti erroris adiuuaret: Atq; ita in puris naturalibus remanerent: Quin immo ex hac ueri deprauatione naturalia aliquo modo infirmarentur. Quomodo ergo poſſent in ma- ximis calamitatibus & preſſuris corporiſq; doloribus pacem & gaudium mentis libertatemq; inuiolabiliter cuſtodire? Prę ſertim quia non pauci ſed innumeri hoc obſeruarunt: Philo- ſophi enim nonnũq̃ unum uel duos ad ſummum nobis obii- ciunt: Nos autem infinitos utriuſq; ſexus in toto terrarum or be eis opponere poſſumus, qui hanc animi tranquillitatem & libertatem in tribulationibus ac doloribus maximis poſſede- runt, Chriſtum crucifixum tantummodo inuocantes & toto corde laudantes. Inſuper tam maiorum experientia q̃ no- ſtra probauimus ex incremento fidei & ſanctimonię uitę chri ſtianę pacem & gaudium ac libertatem augeri. Qđ certe eue- nire non poſſet, niſi fides, ſpes eorumq; profeſſio uera eſſet, certumq; inde bonum expectaretur: Quo enim magis profi- cit homo in rectitudine uitę, eo amplius in cognitionem per- ducitur ueri ac boni poſſeſſionẽ, contrariis euitatis: Ideoq; ſi chriſtianus ueꝝ bonũ nõ comperiſſet ĩ ꝓfectu huius uitæ, mi nime eius gaudiũ augeret: Sed eo magis decreſceret, q̃to plꝰ

cognosceret se esse deceptum. Hoc autem maxime confir/
matur ex uita relligiosorum: Nam (ut præterita omittamus/
quę scriptis nostris comprehendi non possent) quotidie cerni
mus innumeros tam masculos q̃ fœminas perfectioris uitæ
studio ad arcta claustra se transferentes parentibus/ cognatis/
amicis/ cũctisq; diuitiis & uoluptatibus una cũ ꝓpria libertate
relictis/ ignotis & alienigenis sociari: quibus ita omnino subii
ciuntur/ ut quo ad exteriora bona idest facultates nil eis con
cedatur pręter illa/ sine quibus uita humana transigi non po
test/ Pro superioris tamen arbitrio in diem permutanda uel
auferenda/ ut pote singulis ĩcerta cunctisq; communia: Quo
autem ad bona corporis/ incorruptam castitatem mentis cor
porisq; custodiunt/ uigiliis/ ieiuniis & abstinentiis carnem ma
cerantes/ omnemq; sensuum petulantiam restinguẽtes: Quo
insuper ad bona animi/ quorum pręcipua est libertas/ omne
a se sponte uoluntatis arbitrium abdicantes ad idem uelle &
nolle cum superiore suo perpetua obligatione tenentur: Cũq;
omnia bona amiserint/ quibus Mortales oblectari & gaude/
re consueuerunt/ ita iucunde & hilariter uiuunt quicũq; huic
perfectioni aspirant/ ut ĩ lautissimis delitiis eos degere putes:
atq; indies magis proficiendo tranquilliores & alacriores eua
dunt/ in solius crucifixi hymnis ac laudibus exultantes: Quos
si interroges/ confitebuntur unanimes omne ipsorũ oblecta/
mentum & gaudium in Christo Iesu & in his/ quæ ab eo pen/
dent/ esse collocatum. In primis itaq; dicimus non posse
quempiã rationibus ullis arguere hoc ex stultitia prouenire:
Quandoquidem hoc ipsum non humiles ac simplices uiri tan
tum/ sed complures prudentia atq; doctrina excellentissimi
factitarunt: Qui errorem hunc (si modo error is esset) facile
discernerent/ cum propter ipsoꝝ sapientiam/ tum propter ui
tæ rectitudinem. Quoniam cum sapientia & bonitate fraus
& dolus conuenire & perseuerare non possunt: Præterea
cũ huiusmodi uiri ad perfectionis apicẽ semper studeát pueni
re/ nec maior ulla ꝑfectio q̃ ea/ ad quã illi cõtẽdũt/ ĩueniri pos

sit, uita scilicet relligiosa christiana: inqua supremus pfectionis gradus habetur: sequitur, ut nulli hominum sint eis aptiores ad supernas illuminationes suscipiẽdas. Si ergo fides christi uera non esset: iam per tot tempora in tam magno uarioq; conditionum concursu saltem ab huiusmodi uiris uanitas & fraus hæc fuisset detecta: Nec possent tales ac tãti uiri in suprema animi seruitute libertateq; tranquillitatemq; seruare & singulis horis lętari ac exultare: Cuius rei contrarium plane constat: Hi nanq; super omnes alios fidem tum uerbis tum experimentis etiam confirmarunt, scriptisq; confirmant: & tãq̃ liberi sub Dei gratia constituti magno gaudio perfruuntur: Procul igitur omnis est a fide Christi deceptio. Omnis insuper causa ex bonitate, qua se ipsam diffundere desiderat, ad finẽ, quoad fieri potest, suum dirigit effectum: præsertim quando effectus ad eam conuertitur: Cui q̃to magis appropinquat, tãto magis in eo quiescit & delectatur. Sed Deus est summe bonus suæq; bonitatis libẽtissimus ac largissimus impertitor: Ergo omnes, qui ad ipsum conuertunt, effectus diriget ad proprios ac meritos fines: ut in eis deniq; conquiescant. Cum aũt nulla intensior ad Deum fiat conuersio q̃ eiusmodi probatorum relligiosorum: ipsos quoq; ad finem uitæ diriget optatũ: inquo pacem fruitionemq; consequantur: Hi uero quotidie proficiendo in orthodoxa fide uehementius confirmati, inq; ipso Christo gaudentes penitus conquiescunt, ut ipsum lucri faciãt reliqua omnia ut uilissima posthabentes. Ergo patet eã omni falsitate carere: Alioqn ex directiõe illa diuina ab hui9 modi falso mentis gaudio magis magisq; recedentes ad uerã optatãq; qetẽ pducerent. Oĩs itẽ lætitia ĩ aliquo amore fundatur: Amor.n.est primus actus appetitus & uoluntatis: a quo cęteri actus proueniunt: Cum ergo lætitia mentisq; iubilatio, quæ ex facie horum hominum non dissimulanter apparet, in nullo fluxo fragiliq; uel naturali animæ bono consistat: sed eam uno ore communiq; consensu ab amore Iesu Christi crucifixi dependere omnes affirment: Hæc profecto lętitia non

potest in aliquo errore aut uano amore fūdari: Quia tāto amplius deficeret, q̄to tales uiri rectius ac sanctius uiuerent: Vt enim dictum est, si nulla esset Christi fides, apertius in dies perciperent se tāq̄ nihil amantes penitus esse deceptos: atq; inde tristiores efficerētur. At morum honestas, uultus hilaritas, & refulgens in fronte sanctitatis specimen, propter qđ apud omnes potissimum uenerantur, longe aliter esse ostendit: Dū illos semꝑ fœlici successu alacriores ītueri licet, ac iucūdiores.

Ab extrīsecis Christianę uitę effectib9 fidē eē uerā. Cap.xii.

a Lius inde effectus ex christianorum uita colligitur ī exteriore homine maxime apparens tam in moribus q̄ in ipsa indole diuinum pariter redolens quiddam: Propter qđ multi eos reuereri, & quodammodo colere īpelluntur: Vnde superbos atq; feroces animos uenerandus humilium aspectus compescens sæpe deterruit: Qđ de Attila Hunnorum rege īmanissimo ac potentissimo legitur: Quem nulla hominū strage expletum hostiliq; acie īperterritum beati Leonis Pontificis oratio iuxta Rauennam ab Italia summouit: Atq; is præter ipsius morem nō sine magna suorum admiratione nō solum pontificem ipsum uenerari, sed etiam imperanti quodammodo obtemperare uisus est: Sic & Totila Gottorum imperator sęuissimus īnumeris generi humano cladibus illatis regionibusq; uastatis sancti Benedicti pauperculi monachi ītuitum non sustinens mox in faciem procidit: uixq; Dei seruo iubente ac subleuante se se erexit. Theodosium uero īperatorem Mediolanū a cęde thessalonicensi reuersu; Ambrosii Epi obiurgantis auctoritas ab ingressu templi coercuit, iniūctaq; pœnitentia salubriter expiauit. Dies me ante deficiat q̄ pręclara complurium exempla afferre ualea;: Sed qđ assidue īpromptu cernitur probare non expedit: Sæpe enim uidimus arrogantes sceleratosq; homines coram sanctis uiris animos & uerba mutasse, intimaq; cordis compunctione uitam ī meli9

reformasse: Diuinus enim ille spiritus tam mares q̃ fœminas, iuuenes quidem mira uenustate, senes autem ueneranda canitie foris exornat ac pro re ipsa modo amabiles, modo formidabiles reddit. Huius ergo effectus causaꝫ esse dicimus pulchritudinem animi supernaturalem idest gratiã Dei ĩtellectũ & uoluntatem aliasqꝫ animæ partes decorantem: Quod hinc patet: Anima siquidem nostra per imaginationem uehementer alterans corpus faciem oculosqꝫ commutat: ut ex cogitatione uenerea corpus ad libidineꝫ incalescit: ex pensitatione autem odii ad uindictam animus accenditur: Vnde imaginatio, sicut experientia patet, multum alterationis ĩferre corpori solet: Ex alteratione auteꝫ sensibilis appetitus & commotione spirituum statim facies ĩmutatur: ex timore siquideꝫ pallescunt homines: ob iracundiam uero ac uerecundiam rubore perfunduntur: lętitiam quoqꝫ ac tristitiaꝫ facile uultus ostẽdit. Quia ergo intellectus noster corporeis utitur instrumẽtis & organis, conceptus eius presertim si fuerint uehementes redundare in corpus consueuerunt, pręcipue in facie & oculis apparentes: Superbos enim arroganti inspectione, Crudeles torua oculorum acie, leues mobilitate oris & corporis, Impudicos lasciuo aspectu cognoscimus: Quędam etiam maleficę anus contagioso obtutu inficere ac fascinare infantes perhibentur: Mentis deniqꝫ habitus boni uel mali pręsertim penitus infixi, uix ulla sagacitate dissimulari queunt, quin foris innotescant. Cum itaqꝫ omne agens agat sibi simile, & omnis effectus suam exprimat causam, non potest Christianorum decor exterior & honesta ac reuerenda morum species nisi a pulchritudine animę & ab integritate uitę prouenire. Quę quidem tantę uirtutis esse quottidie cernimus, ut ad peccatorum conuersionem nihil inueniatur salubrius & efficacius, sicut experientia plane constat: Experti enim sumus simplicium Christianorum recteqꝫ uiuentium exempla multo plus hominibus profuisse, q̃ Philosophorum aut eloquentium hominum uoces, uel audita seu uisa miracula. Nam sæpe ui-

dimus disertissimos ac doctissimos uiros sublimia prædicantes summa cum attentione libentissime audiri, eorum tamen uita uerbis non respondente parum eos uel nihil ecclesię profuisse: Sed suæ tantum eloquentiæ laudem ac sapientiæ reportasse. Maiorum quoq3 nostrisq3 temporibus miracula plurima extiterunt, quæ parum nihilominus emēdationi uitæ profuerunt: Nam maximam hominum frequentiam ad illa confluere uidimus: sed cum diligentius sępe fuerim perscrutatus, nihilo uel paulo meliores euasisse eos accepi. Ex perfecta aūt christianorum uita īnumeros scimus & uidimus compunctos ad Deumq3 conuersos: nec simplices tantum, sed prudentes & eruditos: Quorum plurimi bonę famę ac sanctitatis odore correpti mundi illecebris ac uoluptatibus spretis ad sanctę societatis contubernium in monasteria conuolarunt. Ibiq3 prioris uitę multum pertesi iucundissime ac sincerissime uiuunt.

Ex his itaq3 manifestum est christianis aliquam inesse uirtutem, qua tam admirabiles producūtur effectus: Corpus nāq3 per se non agit in spiritum: Cuius signum est ꝙ aliqua corpora maxime formalia ut cælestia nulla uirtute corporea patiuntur: Nam cælum ab igne sibi propinquo non patitur: Multo minus ergo spiritus per se a corpore patietur. Cum ergo quæ ex uita christiana uidentur exterius, corporea sint, nō possūt hęc corporea per se in alicuius agere animam, ut eam ad tale bonum commutent, nisi per illa uirtus aliqua ad animam traducatur. Sed in catholico probatoq3 uiro eminens ac præcipua uirtus, a qua recta uiuendi institutio exteriorq3 pulchritudo sanctaq3 conuersatio prouenit, est īmaculata fides & amor Christi Crucifixi: Ipsa enim fide simul & amore crescentibus exterior etiam pulchritudo ac ueneratio augetur atq3 ad conuertendos homines maioris est efficacię. Non potest ergo hęc fides, quæ per dilectionem operatur, esse deceptio: cum uirtute falsitas careat, quę cor hominis penetrare nō pōt. Veritas insuper est falsitate potentior: Sed nullum unq̄ remediū ad bene beateq3 uiuendū efficacius ē inuentū q̄ uita christiana

Sicut philosophorum & aliorum hominum collatione docemur: Quorum doctrina & exemplis per q̃ pauci conuersi sunt ad bene uiuendum: Ex christianorum autē uita īnumeri quotidie surgunt, & incontaminatam uitam ducunt: Huius igitur uitę radix falsitas inanis & uacua esse non potest: Alioquin ex doctrina potius ac moribus philosophorum q̃ christianorum exemplis homines ad emendationem uitę reuocarentur: Qđ experimento falsum esse deprehenditur. Pręterea cū Deus sit primus motor, sine quo nil moueri potest, & ipse omnia sapienter agat, nobilioribus causis nobiliores cōmendat effectus: Nobilissimus autem effectus est christianorum uita: Cum igitur pręter exhortationes & inspirationes internas maxime Deus homines ad hanc excitet uitam per conspicua fidelium exempla, ut simile generet sibi simile, sicut sol & homo generant hominem, necesse est dicere ꝙ perfectus christianus sit causa nobilissima & optimum instrumentum ad huiusmodi effectum producendum: Non ergo uirtus illius instrumenti Deo cooperans, est aliqua falsitas: Sed summa ueritas: Hæc autem uirtus est fides flagranti charitate succensa, ut dictum est. Fides igitur uera est.

¶ Ab admirandis Christi operibus, & primum a potentia, Fidem esse ueram. Caput. xiii.

p Robauimus iam fauente Deo ex manifestis effectibus & ī orthodoxa ecclesia quottidie apparētibus christianę fidei ueritatem: Quāuis autem plura alia possent argumenta ad eius confirmationem superinduci, ut tamen perstricta breuitate placeamus, aggrediemur rationes ex eis effectibus elicitas: qui præteritis temporibus apparuerūt: Quos esse ueros uniuersus orbis asseuerat. Queādmodum igitur philosophi ex iis, quę ī rebus naturalibus conspexere, causas rerum inuestigarunt: Nos quoq; descriptum superius Christi triumphum e regione proponemus: & ipsorum effectuum causas, q̃tum

ad rem pertinebit, exactissime perscrutabimur: Et sicut Philosophi naturam rerum inspicientes ex magnitudine miroq3 ordine & perfectione totius orbis eam causam esse Deum intellexerunt, quę cæteris potentior, sapientior pfectiorq3 existit: Quam primam nuncupauerunt primumq3 rerum principium ac motorem: Ita nos inspecto Christi Crucifixi triũpho, ipsum ostendemus omnium aliarum relligionum Diis fuisse & esse supra q̃ comparari possit potentiorem: Cunctisq3 aliis maiora ac meliora opera effecisse: Sapiẽtia quoq3 ac bonitate inexcogitabili & immensa eos ĩ infinitu3 superasse: Ex quo perspicuum erit ꝙ hic Deus magnus Dominus & rex magnus super omnes Deos. Exordiamur itaq3 ab iis, quę ad potentiam pertinent: Positumq3 ante oculos triumphum in memoriam reuocemus: Atq3 ita arguamus. Aut hic Iesus nazaren9 crucifixus, quem adorant Christiani, est uerus Deus & prima omnium causa: aut nõ est: Si primum detur, soluitur disputatio: Quia si est Deus, oportet fidem christianam & uniuersam eius doctrinam atq3 relligionem esse ueram: Sin autem secundum, sequitur Iesum nazarenum fuisse super omnem arrogantiam inexcogitata superbia nefandissimum: Qui purus homo mortalisq3 cum esset, Se Deum maximum existimari & ab omnibus adorari uoluerit: Ex quo eum mendacissimum pessimumq3 dicere oporteret: Quin etiam pari argumẽto stultissimum, ꝙ talem tantamq3 prouinciam fuerit aggressus: Quid enim magis rationi contrarium, quid ue insanum ac ridiculum magis inueniri potest, q̃ ꝙ humilis & mendicus homo absq3 armis atq3 operibus ullis inexpolitæ solum ac nudæ linguæ mucrone, immo potius horrendæ mortis supplicio cõtra diuinam maiestatem contendere ausus sit? Atq3 illi debiti honoris spolia detrahens simul omnes homines tam potentes q̃ sapientes, imbecillos quoq3 ac rudes noua & inaudita relligione inuoluere tentarit? Ac simul omnes alioru3 Deoꝝ cultus & ritus demoliri, mundumq3 uniuersum tot antea sæculis certis legibus ĩstar currẽtis fluuii assuetum alio statuisse

diuertere ac penitus immutare? Seq3 ĩsuper ut Deum coli iusse rit? Idq3 non solum in uita, sed multo amplius post eius acer bę necis consumationem? ea lege ut ipsum mortales non modo diligerent & adorarent, sed repugnante natura difficillima quæq3 ac prorsus intolerabilia ob eius amorem paterentur? Ac deniq3 nulla pœnarum atrocitate deterriti mortem ipsam ultimum terribilium per q̃ libenter subirent? Hic ego te sane interrogem quisquis es, siquis mortalium hęc se facturum polliceatur, aut animo reuoluat, & pectoris archanum sui tibi aperiat, Quidnam quæso quid diceres? Nu3 aliũ queq̃ insanire magis putares? Non ne eo maiore chachinno subsannandum, quo minus hęc fieri posse iudicares? Si igitur Iesus Nazarenus non sit Deus, Qua ope fretus insipiens sacrilegusq3 seductor contra patrias leges, contra principes, contra sapientes & aduersus uniuersum terrarum orbem reluctantem, Contraq3 infernas & superas potestates, Deniq3 contra supremum omniũ conditorẽ adeo dimicãdo præualuit, Vt coæqualis Deo habitus sit & pari ueneratione receptus? Ac prædicta omnia inter tot repugnantia tam longo ęuo insuperabilis obtinuerit? Cur o Iudei Deus uester mundi rector & custos tantum impietatis scelus permisit inultum? Hic ego uos Gentiles appello, Cur hunc Dii uestri non expulerunt? Quomodo hic adeo despectus homo cruci affixus & mortuus ea3 uim post se reliquit, ut tot ac tanta pepererit? Quis unq̃ eorũ, qui pro Diis habiti sunt, ne dicam hominum, huic fuit comparandus? Cum eorum rixæ, sacrilegia & incestus etiam apđ suos cultores nefaria existimentur. Vides ne q̃ impudenter quidam Apollonium thyanęum Christo nostro comparare sint ausi? Quis uero Pythagoram, Socratem, Platonem, reliquosq3 philosophorum principes, uel etiam Alexandrum, Cæsarem cęterosq3 reges ac imperatores excellentissimos & clarissimos uiros ei conferre possit? Cum eorum nemo Deum se fecerit: Nec simul omnes minimum quippiam in comparationem Christi uel eius discipulorum peregerint. Quid uero

magni uersutissimus ille Dux Arabum Maumethes effecit? Hic profecto nunq̃ se Deum asseruit: Qui tamen uerbis & gladio praepotens armis & muneribus & lasciuienti uoluptatum licentia barbaram, imperitamq; multitudinem sibi adiunxit: Non ne & ipse Christum honorifice confessus nihil super humanas uires atq; uersutias praesetulit? Talis nempe nō fuit Iesus Nazarenus: Nemo enim unq̃ mortalium ad credendum ac peragendum difficiliora q̃ Christus ipse proposuit: Mandauit enim & uoluit ut esse Deus trinus crederetur, uidelicet Pater, Filius & Spiritus sanct9, unus Deus in tribus personis realiter distinctis: Quae tamen in substantia & essentia sunt unum & simplicissimum esse. Vult etiam credi se esse Deum filium Dei unum cum Patre & Spiritu sancto: Et ipsum esse uerum hominem uirginis Mariae filium: Quam pariter uult adorari tanq̃ ueram Dei matrem: Crucem quoq; olim reorum triste supplicium in summo honore & ueneratione haberi tanq̃ signum nostrae salutis potissimum: In suprema insuper coena perpetuo testamēto mandauit, ut credatur exiguam panis buccellā & modicum uini post pauca consecrationis uerba substātialiter non uariatis tamen accidentibus ī ipsius corpus & sanguinem uerissime transmutari: utq; sic ea libamina adoremus & in cibum potumq; summamus, uelut cęleste uiaticum: per qđ pollicitus est nobis uitam ęternam: Neminem quoq; nisi renatum ex aqua & Spiritu sancto regnum Dei ingredi posse. Praecepit etiam ut scripturę suae absq; ulla dubietate uel derogatione ad unguem inuiolabilis fides habeatur, non obstantibus multis humano intellectui difficillimis: Et haec omnia nisi quis crediderit saluari non possit. Nec sufficit horum firma & constans fides ac ueneratio: Nisi inuisibilia diligentes uisibilibus contemptis quaslibet persecutiones patienter sustineamus: In patientia enim uestra possidebitis (inquit) animas uestras. Idem suis in hac mortali uita promisit non diuitias, non honores, non dignitates: quin immo prorsus contraria omnia uidelicet Paupertatem, ignominiam, depressionem: amplius

quoq; , insultus , uerbera , exilia , carceres , agones atq; supplicia: Quibus ipsius gratia toleratis ineffabilem nobis beatitudinem pollicetur: Proponens humanum captum excedentia , ut puta gloriam in cęlo cum angelis , & corporum resurrectionem: & quę nec oculus uidit nec auris audiuit nec ĩ cor hominis ascendit. His nihilominus ita se habẽtibus quicquid uoluit consecutus est , pugnante contra eum toto orbe terrarum: Nam ex omni hominum genere atq; conditione innumeri hęc homines ita susceperunt prosecutiq; sunt , ut uitam q̃ Fidem deserere maluerint: Reges quoq; & principes (sicut etiam nunc uidemus) eiusdem fidei iugo humiliter inclinati infimis eius ministris paruerunt. Ponamus itaq; ante oculos nostros Christum pauperẽ creditumq; olim fabri lignarii filium & suo tempore despectum: Et quid cogitet: eum interrogemus. Respondeat autem , Ego inq̃ pauper ac mundi ueluti inquilinus statui uniuersum meis legibus orbem renouare , ea intentione ut homines me tanq̃ Deum uerum unumq; cum Patre & Spiritu sancto prorsus adorent: Vtq; crucem , ĩ qua inter latrones medius obprobrio miserandoq; supplicio confixus moriar , pariter colant: Atq; post mortem hanc turpissimam omnia tormentorum meoꝝ instrumenta uestigiaq; summa cum reuerentia deosculentur , & cunctis prælata thesauris charissime ac honorificentissime recõdant: Ac super cętera sacrificium panis & uini , hoc ipsum corporis & sanguinis mei esse substantiam credentes deuotissime uenerentur: Ac sacri baptismatis unda animas credant omni peccatorum labe mundari: Seq; olei & balsami unctione sanctificari. Postremo in nullo fas sit meæ doctrinæ derogare: Sed usq; ad minimum apicem integram inuiolatamq; accipiant & obseruent. Insuper matrem meam incorrupta & perpetua uirginitate sanctissimam speciali pręrogatiua super omnes angeloꝝ choros euectam post Deum ut mundi reginam & dominam honorent ac deprecentur. Discipulos quoq; meos ex Piscatoribus electos supplicibus uotis prosequantur: Eorumq; ossa ,

cineres ac reliquias omnis adorent. Talia pauperem hunc cogitantem atqȝ enarrantem non ne ut stultum risu dignum cẽseres? Si te pręterea irridente pseueraret dicẽs, Volo ut nõ solum quę dixi firmissime credant: Sed ut ii ob hanc causam continentissime ac rectissime uiuant: & propter inuisibiliũ spõsionem a me traditam terrena omnia sensibiliaqȝ posthabeãt: Atqȝ ipsorum in me ardentissimi amoris gratia egestatem, sitim, famem, labores, erũnas, cruciatus, morteȝ deniqȝ sęuissimam q̃ auidissime patiantur. Hęcqȝ potius eligant omnia, q̃ meę doctrinæ uel minimum iota negare. Non ne huiuscemodi hominem mente captum aut extra se positum putares?

Sed si adiiceret, Volo hæc omnia toto inuito mundo perficere: Nam contra reges & principes contraqȝ omnes siue Deorum siue hominum relligiones ac sectas, contra etiã tartareas potestates pugnare ĩtendo, ex his omnino palmã ac triumphũ reportaturus: Certe in effusiorem risum prorumperes. At si ĩterrogatus, qua fiducia, quibus armis hęc efficere uelit, ideȝ respondeat, non aliis q̃ linguę meæ meorumqȝ discipulorum prædicationibus: Sed quia eloquentia plerũqȝ ad persuadẽduȝ uim magnam habet (nequid suis in operibus facundiæ lænocinio tribuatur) illam dicat a se penitus alienam, & se suosqȝ ministros nulla arte uerborum, sed sobrio & simplici eloquio hoc effecturos, Maiori nempe insanię id ascriberes. Si uero idem subiungat, Scio propter me infinitam hominum multitudinem peritură: Sed q̃to plures morientur, tanto maior subcrescet credentium numerus, & fides mea propagabitur ĩ uniuersis finibus terræ: Meorum enim martyrum sanguis tanq̃ semen in maximum prouentum redundabit. Vni præterea ex his piscatoribus, eiusqȝ nũq̃ successoribus defuturis hereditate continua tradam sublimis regni perpetuum sceptrum: Superbam quoqȝ Vrbem mundi dominam ipsumqȝ imperatorẽ ad deosculandos uicarii mei pedes incuruabo. Oh si hęc narrantem audisses, quibus nam furiis, ne dicam insania, eum hominem laborare putares? Quibus ue chachĩnis obstreperes?

Cogita prӕterea hæc addentem / Infiniti de me libri ab ex-
cellentissimis & doctissimis uiris conscribentur: Qui me doc-
trinamq3 meam prædicabunt: eamq3 super omnes alias extol-
lentes totis uiribus tuebuntur. Sacerdotes uero mei præcipua
in populis reuerentia solẽni deniq3 apparatu / pompa & cereis
accensis eandem doctrinam pronuntiabunt: Quam intento
ore humiliq3 & nudato capite audient astantes. Non ne hæc
uanissima tibi somnia uiderentur? Concludat hic demum /
His tantum proculdubio / quæ recẽsui / armis instructus præ-
dicta omnia consequar: Insuperabiliq3 manu uictor euadam:
Mihiq3 totus terrarum orbis obtemperabit: nec quisq̃ contra
stabilimentum meӕ relligionis præualebit inӕternum. Ta-
lia nempe illo asseuerante non hoc hominibus uniuersis / nõ
naturӕ / non toti cӕlesti machinæ / sed soli Deo diceres opus
esse possibile. Cum ergo hӕc omnia iam expleta cernamus /
manifestum est id diuinӕ maiestatis tantum opus fuisse: hácq3
Christi fidem a solo Deo esse constitutam. Nunquid enim ma
gorum aut philosophorum quispiam aut Maumethes aut
alius regum potentissimus talia gessit? Aut aliquis Deus gen-
tium & nationum huic æquiparandus est? Huiusmodi q̃ppe
gesta a sӕculo non sunt audita. Erubescant itaq3 & confundã-
tur qui de Christo infideliter sentiunt. Neq3 uero dici potest
casu hӕc euenisse / Cum & prophetӕ & Sibyllӕ multo ante hӕc
euentura prædixerint: Id / q̃d antiqua ac fidelia & iudeoru3 &
gentium monumenta testantur: In quibus scribitur nõ solum
hӕc ab ipso Deo ut futura reuelata fuisse / sed illa se Deum om
nino promisisse facturum. Prӕterea sicut ĩ naturalibus quӕ
dam causӕ sunt necessariæ: quӕdam ut in pluribus: quӕdam ĩ-
differentes / Ita & in ratiocinationibus per comparationem
ad intellectum / quӕdam sunt necessariӕ cogentes penitus in-
tellectum ad assentiendum / quӕ demonstrationes uocantur:
Quӕdam aute3 dialecticӕ probationes dicuntur / intellectum
non semper sed plurimum inclinantes / quibus tamen firmi-
ter ille uinciri non potest: Quӕdam uero sunt ita debiles / ut

uix tenuem assensum inducant. Quãuis ergo ĩ rebus ĩfimis ut in mathematicis ĩnumerę suppetant demonstrationes, ĩ naturalibus tamen paucæ ĩueniuntur: Sed in rebus eminẽtissimis, quin etiam in moralibus fere nullę demonstrationes habent. Adeo enim debile est nostri lumen ĩtellectus, ut proprias rerũ differentias ignoret: Philosophi enim accidentibus pro differentiis utuntur: Ideo etiam diffinitiones rerum proprias ignorant. Cum ergo qđ quid est, siue diffinitio demonstrationis sit medium: sequitur aut nullas aut paucissimas ĩ naturalibus iueniri demonstrationes. Quare ualde difficile est hominis intellectum ĩ naturalibus & moralibus scientiis stabilire: multoq3 magis in methaphysicis: Sed multo difficilius est intellectum simul conuertere, & affectum ad se trahere & a uitiis ad uirtutes ĩmutare. Cum enim sensus spiritui ac rationi maxime aduersetur, operosum est ualde, ut intellectum sequatur affectus: Omnium uero difficillimum est utrũq3 concorditer adeo terminare, ut bonorum operum fructus inde proueniat, ad extremumq3 ipsum usq3 uitæ perseueret. In omni enim philosophorum dogmate quot capita totidem uidimus opiniones: Eorumq3 paucissimos id amare, qđ docent: Sed eorum fere neminem bonis operibus incorruptum uacasse usq3 ad mortem. Qđ siquis apud eos talis inueniatur, pro miraculo habẽt. Si ergo philosophorum pręcipui non ualuerunt hominis ĩtellectum nisi in paucis sistere ad ea credenda, quæ ipsa ratio dictat, nobisq3 sunt naturaliter inserta, ut Deum esse, eumq3 rerum humanarum habere prouidentiam: Et bonum uirtutis esse retinendum, malum uero fugiendum, ac cętera generis eiusdem: Neq3 etiam in paucis affectum cum intellectu in bene agendo ita conciliare potuerunt, ut ad extremum usq3 nõ discreparint: Quanto minus hoc impetrare possent in his, quę penitus rationẽ excedunt? At ipsius Christi discipuli sola prædicatione intellectum simul & affectum infinitę hominum multitudinis coarctarunt: & clauis quodãmodo ferreis figentes ad ea credenda & diligenda compulere, ad quę nõ modo

ipsa demonstratio / sed nec aliqua humana ratio ullo modo peruenire potest: Vt terrena omnia tanq̃ uilissima propter re-gni cælorum promissionem reputauerint / Nullis defessi in be ne agendo laboribus / Non blanditiis aut minis / nõ tormen-tis a proposito reuocati. Qua erg o uirtute Piscatores ac littera rum expertes hoc effecerunt? Non humana quidem / sed diui na: Natura enim inter mortales ultimum conatum in philoso phis consumauit: nec tamen eam in illis uim peperisse depre-henditur. Certe si Fides Christi esset plena mendaciis / nõ po-tuissent Piscatores tam mirabile opus efficere: neq; ipsa tã diu inter tot impugnãtes persistere ac pollere. Item si Christus Crucifixus eiusq; Piscatores eo modo / quo dictũ est / ad amo rem diuinum uniuersum terrarum orbem tam efficaciter ille-xerunt id simplici sermone facere nõ potuerunt: Non enim simplicibus uerbis uiri presertim graues ac sapiẽtissimi acquie scunt: Certũ est aũt ipsos uerba sua miraculis cõfirmasse: Quę tam multa stupẽdaq; fuerũt / ut naturalẽ uirtutẽ penitus sup-gressa nõ nisi a Deo fieri potuerint: Qui solus miraculoꝝ est auctor. Deus aũt nõ mendacio sed ueritati testimoniũ phibet. Christiana igit᷑ fides / per quaꝫ ea facta sunt / mẽtiri nõ potest. Q̃d siquis miracula negauerit / Hoc certe est omniũ miraculo ruꝫ maximũ / Ingentia scilicet ea / quę supra cõmemorauimus absq; miraculis p̱ Christum pauperem & per rudes incultosq; piscatores eius discipulos fuisse confecta. Siue ergo miraculis Christus eiusq; discipuli fulxerint / Siue nõ: utiq; apparet ĩ ei9 operibus infinita potentia omnem superans potentiam alioꝝ Deoꝝ. Queẽadmodũ aũt inter causas ea prima est / quæ poten tior extat: Ita inter Deos eum dicimus uere Deum: Qui cunc-tis eminẽtissima præstat potestate: Vt noster est triumphator inuictissimus Christus.

¶ A sapientia Christi Fidem esse ueram. Caput. xiiii.

e Ius quoq; Sapientiam iam ostendamus nulli cessisse. Primum siquidem Sapientiæ est ordinare / resq; ipsas

bene disponere. In oībus uero, quę ad finē sunt dirigēda, sūme re gubernationis regulam ex fine oportet: Tunc enim unumquodq3 recte disponitur, quando ad finem debitum ordinatur. Finis enim cuiusq3 rei, est ipsius bonum: Unde in artibus qui finem artis attendunt ad illumq3 cętera coordinant, sapientes in ea arte nuncupantur: Sicut in architectura non ii sapientes dicuntur, qui cementa, lapides reliquamq3 materiā3 subministrant: Sed ille, qui ultimam complectitur formam, sapiens habetur architectus. In artificialibus autē3 cum particulares tantum fines, non ultimus humanę uitę considerentur, nō poterit quispiam absolute sapiens, sed secundū qd nominari. Qui ergo supremum & consumatum humanę uitę finē penitus obseruat, omniaq3 oportuna media suasq3 ad illum operationes disponit, iure sapiens simpliciter dicendus erit: Sed Iesus Nazarenus suis cum discipulis atq3 cultoribus solus uerum humanæ uitæ finem ueraq3 media ostendens efficaciter docuit perfecteq3 adimpleuit, ita ut nullus finis melior nec perfectior christiana uita inueniri aut excogitari possit. Patet ergo ꝙ nec inter Deos, si tamen Dii sunt alii, nec inter homines quisq̄ sapientior unq̄ inuentus sit, aut inueniri possit.

Signum insuper scientis est docere posse: Cum enim quis ad perfectionem scientię peruenerit, facile potest alios erudire: Quemadmodum cum quis ad perfectam ætatem peruenerit potest filios generare: Sed nullus alius Deus uel homo a sęculo inuentus est, qui tam proficuam sapientiam q̄ christiana est, mortalibus attulerit: quiq3 simul eam tam facile docuerit. Philosophorum nāq3 doctrina obscura est & longo uix tempore perceptibilis: multis quoq3 erroribꝰ difficultatibusq3 perplexa: Quibus uel ipsi præceptores incerti plerūq3 anxiiq3 torquentur: Sicut de diuina prouidentia & de humanę uitæ fine superius dictum est. At postq̄ sapientissimus magister & Saluator noster Christus ipse comparuit, non multo temporis interuallo uniuersus mundus de prouidentia & boni-

tate Dei, de animę īmortalitate, de fine ac beatitudine hoīs, de mediis ad eā pueniēdi, de cōpluribus deniq3 aliis documētis adeo fuit illustratus, ut etiam in puerili & imbecilla utriusq3 sexus ætate christiani clarius hęc intelligant, q̄ pręclari philosophi indefesso studio cognouerint: In hacq3 doctrina ita immobiles fiunt atq3 constantes, ut mille ad mortem usq3 supplicia perpeti malint, q̄ minimum iota doctrinę Christi impie denegare. Præterea agentis uirtus tāto maior apparet q̄to ad remotiora se extendit & citius operatur: Quo itaq3 potentior fuerit sapientia eo magis ac uelocius ad insipientes immutandos sanādosq3 ualebit: Non enim maximæ est uirtutis aut industrię opus sapientes efficere homines docili acutoq3 īgenio præditos atq3 ita a natura ipsa dispositos: At stultos, paruulos, hebetes quin & mulierculas peccatoresq3 grauissimos ac flagitiosissimos homines meritricesq3 subito ad sapiētiā & ad uitę rectitudine3 conuertere, humanas uires excedit. At Iesus noster non minus ex pręd ictis omnibus innumeros q̄ exprudentibus & acutissimis uiris repēte soloq3 fere nutu mira quadam cordis compunctione mutauit: & quotidie ab huiusmodi non cessat effectu: Qđ non alius Deorum unq̄ hominumq3 effecit. Christi ergo sapientia & doctrina cunctis est pręferenda. Cum natura item sit ad unum determinata, nō magnæ uirtutis est in rebus naturalibus per ipsius naturæ media aliquid efficere: ut si spiritalis quæpia3 creatura semine ignis admoto illius adminiculo domum statim succendat, qđ in ipsa est hominis facultate, non arduum reputaretur. At si per contrarias causas, ut puta ex glaciali aqua ignem eliciat, ex eaq3 incendium nutriat, id admirabile sane opus magnæq3 uirtutis existimaretur. Signum ergo summę & infinitæ uirtutis est absq3 ullo naturali instrumento posse omnia naturalia operari: Et iterum quolibet instrumento posse quæcunq3 libuerit uel etiam illi contraria pariter educere: Docere itaq3 per debita & naturalia media sapientiam, quemadmodum philosophi docuerunt, iuxta solitum ītellectus humani captum haud

eximiũ admirandumq3 est: Sed per stultitiam mundi idest per ea, quæ apud homines stultissima existimantur, tradere summam & ineffabilem sapientiam, & stultissima mundi conuertere in diuinæ sapientiæ instrumenta, maximamq3 in eis sapientiam collocare, difficillimum sane opus & diuinum tantummodo iudicandum. Qđ si Crucis horror & obprobrium una cum subsannationibus, sputis, alapis, uerberibus & tormentis, quę moriens passus est Christus, considerentur, Nihil hac cruce magis tetrum aut stultum anteq̃ Christus crucifigeretur, poterat inueniri: Per ipsam uero Christus orbi terrarum maximam contulit & indidit sapientiam: Vt omnis christiana professio docet, & experientia quotidiana testatur. Ergo pręcipua & diuina est in christo sapientia in alio nunq̃ reperta nec audita. Item cum sapientia sit diuinarum rerum, illa profecto sapientia omnibus pręstat, quæ supra cęteras de diuinis rebus homines instruit: Sed nulla id magis peregit, q̃ sapientia Christi: Ergo ipsa cæteris est præstantior. Qđ autem ita sit apparet ex scriptis ante Christum & extra eius doctrinam editis: Quę si christianorum libris monumentisq3 comparentur, pauca a philosophis dices & ab aliis auctoribus eẽ tradita: Quin immo ad augendam perficiendamq3 philosophiam plurimum contulit doctrina christiana: Quę rerum diuinarum peritiam adeo circũquaq3 diffudit, ut fere nunc omnes Christum profitentes ea sciant ac doceant: quę ante illius aduentum uix a Philosophis percipiebantur. Deinceps autem postq3 apostolorum pręconia suis detectis erroribus non secus erubuerunt homines: ac se se purgare contenderunt, q̃ si nocte in stercore cœnoq3 uersati, superinfusa mox luce, immunditia illa conspecta pudore ac confusione correpti eam abstergere curassent. Nam & Philosophi & Poetæ quidam idolorum suorum cultum & aniles fabulas ac turpia deliramenta erubescẽtes superinducta luce Christi (ad quam tamen pre nimio fulgore caligauerunt) conati sunt mendaciũ fulcire mẽdacio, allegoricos sensus cõminiscẽtes: Cũ uiderẽt se aliter

Deorum suorum turpitudinem ac pleraq; flagitiosissima, ipsis quoq; Hominibus nefaria celare & honestare non posse.

Ad sapientem præterea pertinet nō modo facilia, sed difficilia quoq; cognoscere, eaq; docere posse, ab aduersariisq; defendere: De rebus uero diuinis difficiliora nemo proposuit, faciliusq; unq̄ q̄ Christus ipse perdocuit: Nec paucos tantum discipulos, sed uniuersum terrę orbem instruxit. Ab infinitis quoq; oppugnatoribus ita facile eadem christiani defēdunt, ut quisquis eorum rationes librosq; legerit, hanc unam perhennem & incomparabilem sapientiam esse dubitare ullo modo non possit. Neq; uero contra eam syllogisticis modo contentionibus, sed improperiis, minis gladioq; ad necem usq; acerbissime pugnatum fuit: Cum ea tamen inuicta de his omnibus triumpharit. Profecto si aduersus philosophos, principes ac tyranni, quemadmodum contra Christianos rationibus tormentisq; certassent, illos existimo fuisse uel prima apd̄ se principia negaturos. Christus autem uel ea ipsa proponens, quę ratione naturali inuestigari nō possunt, illa tamen & ab ipso gladio & ab omni Deorum ac Philosophorum sapientia iniuriaq; defendens, solido in perpetuum robore confirmauit. Item aut fides est uera aut cōmenticia: Si uera, bene conuenimus: Si commenticiam dixeris: Non minus probo Christum fuisse omnium sagacissimum & sapientissimum: Qui tam difficilia & ardua exquisiuit: eaq; mortalibus ita persuasit ut nulla uel diuina uel humana ratione aut potestate infringi destruiq; potuerint. Christiani nāq; Doctores ipsi etiam philosophiæ scientiam profitētur: Et ea, quæ docuit Christus, quāq̄ supra rationem sunt, philosophię tamen nō repugnare, quin potius scientias omnes seruire eis ostendunt: Nec quemadmodum quidam rudes ac superstitiosi philosophiam aut aliquā ueram scientiam reiiciunt uel contemnunt: Sed omnia quę bene dicta sunt, in ius suum tanq̄ ab iniustis possessoribus sibi uendicant. At quis adeo uel sapiens uel astutus inueniri posset, qui ulla figmenta seu mendacia aduersus omnes tam

multorꝝ sapientum rationes tueretur & cuilibet philosophiæ consona esse monstraret? Profecto uerum uero consonat: & falso omnia dissonant. Si ergo philosophi difficulter uerum ab aduersariis illęsum seruare ac protegere potuerunt: quãto minus falsum uiribus propriis infirmum a uiolenta & callida impugnatione defendent? Itaqꝫ posito, fidem hanc esse cõmenticiam, necesse est concludere, Christum omnium sagacissimum sapientissimumqꝫ fuisse: Qui per inuestigabilia atqꝫ ardua documẽta homines ad se alliciens traxerit, & sacro quodam spiramine impulerit ad bene beateqꝫ uiuendum. Sed cuꝫ pugnantia inuicem simul stare nequeant, ut scilicet falsa cum uera philosophia concordent, ac per ea homines ad rectam uitę normam dirigantur, oportet utiqꝫ eius fidem atqꝫ doctrinam ueram asserere: Ipsumqꝫ Christum cunctorum esse Deorum hominumqꝫ sapientissimum confiteri. Hinc uiri scientiarum omnium peritia mirifice pollentes uitęqꝫ sanctimonia probatissimi doctrinam Christi ut summam sapientiam amplexati suis eam pręconiis, scriptis & operibus extulerunt, amplificarunt ac sanguinis testimonio confirmarunt: Qui nisi illam hominibus a Deo traditam certissime cognouissent, tot profecto labores, ęstus & agones pro illa tuenda minime tolerassent. Maxime item sapientis uirtus apparet, Quando ad finem & ultimam perfectionem omnium sciẽtiarum suos discipulos per q̃ breui uia perducit: Sed solus hoc effecit Christus. Omnis enim scientia uel rationalis est uel realis: Rationalis quidem est Logica, Rhetorica, Poesis: Quę circa ens rationis uersantur: Earumqꝫ finis est per diuersas rationes & exhortationes hominis intellectum ad assentiendum propositis astringere: Ad id uero super omnes Christus ipse suos perduxit sine difficultate discipulos: Qđ ex hoc uel maxime apparet: Piscatores eniꝫ antea rudes & imperiti aliiqꝫ ĩnumeri idiotæ accepta illius doctrina uniuersum efficaci persuasione orbem immutarunt: Qđ nulla armorum uis, nec reliquus totius sapientiæ conatus (siqs recte consideret) asseq potuisset.

Realis autem scientia in Practicam Speculatiuamq3 diuiditur: Practica ipsa moralis est: Quam tanta facilitate ac celeritate disciplina Christi exactissime docet, ut a philosophis, sicut ante prædiximus, nihil desiderari oporteat. Si autem fuerit scientia speculatiua: Aut abstrahit prorsus a materia tã sensibili q̃ ĩtelligibili: Eaq3 est scientia diuina: in qua Christus omnes tantopere superauit, ut ad eu3 nulla sit comparatio, nedũ ille super oẽs nõ obtineat principatũ: Aut a materia sensibili, nõ ab ĩtelligibili abstrahit: Et hæc est mathematica: Quę solã considerat formam, neq3 bonum finemq3 respicit, ut philosophi dicunt: Propterea doctrina Christi usq3quaq3 bono atq3 fini intenta huic nõ multum studii impartitur: Quia ad salutẽ nõ pertinet: Siquid tamen utilitatis ad bene beateq3 uiuendu3 ex ea colligi potest, hoc totum doctrina Christi sibi uendicauit: In scriptura & enim sacra numeri & figurę ad bonos mores & ad diuina aptissime ordinãtur: Adeo ut neq3 ĩ minimis Philosophorum disciplinis aliquid utile aut desiderandum relinquatur: Aut nõ abstrahit a materia ĩtelligibili nec sensibili: Et hæc est philosophia naturalis: ad cuius ultimum finem cu3 summa uoluptate diuersimode ac facile doctrina nos christiana perducit. Cognitio enim reru3 naturalium in se nõ est finis supremus: ad quem per ipsas res naturales ire contendimus: Sed per hæc corporea ad inuisibilium cognitionem peruenire desideramus: Qđ quidem copiose atq3 iucũde subministrat doctrina christiana: Quæ in omnibus fere naturalibus rebus tanq̃ in speculis ĩuisibilia Dei pulcherrime ac mirabiliter effingit. Iesus ergo fuit omniũ sapientissimus: Qui ad finem consumationemq3 scientiarum omnium totum terræ orbem facillime perduxit. Delectationes deniq3 intellectus per se delectationes ipsas sensus excedunt: Quæ uero ad ĩtellectum pertinent potissimum consistunt in cognitione primæ ueritatis: ex cuius perfectiori cõceptu maior prouenit delectatio: Vbi ergo maior est sapientia, maior primę ueritatis inest cognitio ac delectatio. Signũ itaq3 maximæ sapiẽtię Christi est sũma, quã ha

bent christiani, i eius contemplatione delectatio: Qua nulla maior hactenus est iuenta. Innumeri enim fuerunt, queadmodum etiã nunc uidemus, qui propter primę ueritatis contẽplationem i doctrina Christi existentem spretis omnibus sæculi uoluptatibus ac blandimentis, se se ad deserta loca contulerunt: Quodq3 maximum est in ea contemplatione adeo profecerunt, ut semideos nõ homines, immo angelos in terra putares: Quia extra carnem positi nil terreni nõ dicam appetunt sed ne eius quidem ĩspectionem dignantur: sibiq3 ipsis, tanq̃ Dii sint angeli ue, sufficiunt. Ex quibus cunctis apparet doctrinam Christi esse maximam: Ipsumq3 Iesum Christum esse ueram æterni patris sapientiam: quę sola tot ac tanta potuit efficere.

A Bonitate Christi Fidem esse ueram. Caput. xv.

O stendimus Iesum Nazarenum potentia & sapiẽtia cunctos homines omnesq3 gentium Deos adeo superasse, ut siquis credatur esse Deus, pręter ipsum alius existimari non possit: Reliquum est ut ex eius bonitate hoc idem ostẽdam9: Probantes ipsum esse summum bonum, & ultimum humanę uitę finem. Vbi primu3 aduertere oportet omnes actiones humanas esse propter aliquem finem: Operationes enim hominis prout humanę, ab ipsa hominis uoluntate liberoq3 arbitrio, quo a brutis differt, sine dubio proficiscuntur: Obiectũ autem uoluntatis est bonum & finis: Cum igitur ĩ finibus nõ sit processus in ĩfinitum (alioquin cuiuslibet appetitus motio cessaret) oportet aliquem esse hominis ultimum finem: Impossibile uero est duos per se alicuius rei esse ultimos fines: cũ extra finem ultimum nil appetatur: Vltimus siquidem finis dicitur esse aliquid adeo implens appetitum ut nihil extra se uel qđ ad ipsum nõ ordinetur appetendũ relinquat. Omniu3 itaq3 hominum est unus ultimus finis: Scire tamen oportet nõ omnes homines ĩ ultimo fine materialiter cõuenire, q̃uis omnes in eo formaliter concordes semper existant. Ratio quippe

ultimi finis humanę speciei est fœlicitas: Omnes enim homines cupiunt esse fœlices: Non omnes tamen fœlicitatem ī eadem re esse arbitrantur. Cum autem iam superius probatū fuerit ultimum humanæ uitæ finem primaȝ esse ueritatē primáqȝ causam idest Deum: Si demonstrauerimus Iesum esse hunc ultimum finem, liquido constabit ipsum esse primá ueritatē primamqȝ causam, ac Deum uerum summūqȝ bonum: cui ratio ultimi finis uerissime competit. Qđ ut clarius ītelligatur cōsiderandum est, ꝙ quando aliqua natura ad aliquid tanq̄ ad ultimum finem ordinatur, per admixtionē alterius naturę distrahentis impediri potest, ne ad id omnino moueatur, aut ne adeo uehementer in illud tendat: Vt puta graue deorsum naturaliter tendit: & omnia grauia secundum suæ grauitatis formam tendunt ad centrum: Auis tamen sursum euolat: Quia nō solum grauitatis, ueruȝ etiam animalis formā habet: Motu ergo animali suspendente uel īpediente grauitatem fertur in altum. Similiter si insensibile mixtum habeat multum aeris & ignis terræ cōnexum, ima haud uelociter petet: Si aūt aliqd graue purum inueniatur, absqȝ repugnantia formæ semper, nisi uiolentia insit, agetur Deorsum: Et quanto id fuerit in sua natura purius, tanto uehementius ibit ad centrum. Quia igit̃ homo duplici constat natura, uidelicet spirituali atqȝ corporea seu sensibili, q̄uis ītellectus & uoluntas naturali motu ī Deuȝ tendant, tamen ex permixtione partis sensibilis propter necessaria ad usum illius organa passionibus perturbatur: & frequētius ad aliud trahitur q̄ qđ natura deposcit. Et q̄uis uiolenter cogi nequeat, tamen uel per errorem uel per appetentiam nimiam grauiter affectus & male informatus intellectus uoluntatem pertrahit ad ea, quę inordinata sunt, appetenda. Si igitur uoluerimus adinuenire in quo ratio finis hominis uere constituta est, ex motu & uehementia eius amoris flagrātisqȝ desiderii inuestigare necesse est: Cum autem natura sensibili rationaliqȝ constet: nō eorum desideria inspicere debemus, q more pecudum uiuunt: Sed eorum duntaxat, q ratione utunt̃

& uere homines sunt: Nam si experimentum grauitatis, quo uidelicet tendat graue, scire uoluero, Non utiq; id cognoscere potero ex auium uolatu: Sed ex eorum motu, quæ mere grauia sunt. At uero superius probauimus nullam in terris purgatiorem uitam dari christiana, nullosq; homines magis secū dum rationem uiuere q̄ Christianos: Ex eorum ergo amore & desiderio, qui uere & proprie homines sunt, potius q̄ aliorum in cognitionem ultimi finis possumus peruenire: Sed omnes christiani recte uiuentes uehementissimo amore pariq; concordia tendunt in Christum Crucifixum tanq̄ in supremum finem: Cuius gratia cętera ut sordida purgamenta contēnunt: Idcirco hic est finis ille & uerus Deus ac summū bonū. Pręterea ultimus finis est hominis plena perfectio: ideoq; quanto quis fit illi propinquior, magis perficitur: Quantoq; magis perficitur, fit eidem magis proximus: Quia nil aliud est perfici, q̄ suo ultimo fini appropinquare: Sed nulla res unq̄ inuenta est, propter cuius appropinquationem per intellectum & affectum humana natura tantum ī uita profecerit, tantam ue assecuta sit perfectionem, ut in appropinquatione Iesu Christi crucifixi per intellectum & affectum (De huiusmodi nanq; appropinquatione, nō de illa, quę corporalis est, loquimur) adeo q; quanto magis fit illi uicinior, tanto ipsum uehementius diligit: utq; superius demonstratum est, in moribus perficitur. Plane igitur constat ipsum Christum esse ultimum humanę uitæ finē. Ad hęc, Ipsius finis desiderium est omniū maxime naturale: ideoq; immobiliter unumqđq; ultimo fini adhęret: Sicut eniz in speculatiuis prima principia se se habēt, ita & in actiuis ultimus finis. Vt igitur prima principia sunt nobis naturaliter inserta, ita est desiderium ultimi finis: immobileq; idcirco persistit. Signum ergo est hominem tunc uere ad ultimum finem peruenisse, Quando alicui rei secundum rationem a uitiis purgatam adeo firmiter īsistit, ut cętera illi uni posthabeat: eamq; ne deserat malit uita priuari. Quāuis ergo alii sibi alios constituerint fines, nunq̄ tamen aut per q̄ raro

uidimus Christianis exceptis qui uita maluerit q̃ suo quisq; fi-
ne destitui: Ceteri enim pro uitę cõseruatione extrema omnia
patiunt̃: & cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua: Chri
stiani uero non solum ęquanimiter sed libenter quoq; propter
Christum & propria hilariter deserunt: uitamq; pro nihilo ha
bendam putant. Qđ si Christus non sit summum bonum: sa-
pientissimi certe uiri uitam saltem, quę pretiosissima est, pro
tanto errore, quo nullus maior inueniri posset non cõmuta
rent. Item cum ea quæ sub eadem specie continentur, ad
unum eundemq; finem ordinentur, in eoq; uniantur, uelut
omnia grauia tendunt ad centrum, manifestissimum est argu
mentum, Iesum Crucifixum esse ultimum hominis finem: q̄
nihil unq̃ repertum est, in quo hominum cetus, ut in domi-
no Iesu tam firmo uinculo necteretur: Nam qui in eum cre-
dunt: non secus inuicem copulantur atq; conueniunt, q̃ singu
lę terrę partes ad centrum in unum globum congeriemq; re-
dactę: Eoq; modo christiani omnes ad Christum tendẽtes effi
ciuntur cor unum & anima una in eo: Quin in fide magis pro
ficientes maiori delectationis & charitatis ardore se mutuo
complectuntur. Qđ si Christus purus homo fuisset, ac perin-
de Fides clandestinum impiumq; figmentum, nequaq̃ in tot
milibus diuersę conditionis ac generis hominum talem sorti-
retur effectum: Quia ex falsis aggregata facile disgregantur:
Nec possent ĩnumeri homines falso fundamento, amicitię co
pulam stabilire: Eandemq; augere errore crescente. Itẽ Spi
rituales oblectationes, quanto ultimo fini mentis nostrę acies
magis propinquat, tanto sunt maiores: & tunc sunt maxime
perfectæ, cum ipsum finem illa magis attingit. Si homo ita q;
finem imperfecte attingens modo aliquo delectatur, tãto am
plius delectabitur cum finem perfectius obtinebit: Sed delec-
tatio, quam de Christo fideles percipiunt, omnia tam sensus
q̃ intellectus oblectamenta superat: Qđ ex tribus potissimum
apparet: Primo ex in comparabili martyrum constantia: quo
rum innumeros legimus ad supplicia tanq̃ ad nuptias gauden

tes atq; hilares conuolasse: atq; in mediis cruciatibus exultantes uelut in delitiis positos psalmos Deo decantasse: Quod fieri profecto non potuisset, nisi immensę delectationis excessus quasi in ipso Christo consopito omni corporis sensu ab omni eos dolore terroreq; defendisset: qđ quidem ĩ nulla alia delectatione conceditur: Vehemens enim dolor (ut expientia docet) hominem perturbat: Eumq; omni subtracta uoluptate extra se ponit. Secundo ex infinitis monachorum exemplis Qui relictis mundi blanditiis in solitudine & cauernis errantes tanq̃ ferarum socii ĩ abstinentia, ieiunio & corporis maceratione egeni nudiq; in summo tamen gaudio ob maximam diuinorum contemplationem iocunditatemq; uixere: Eorũq; adhuc uestigia supersunt: Modo enim (ut iam diximus) Relligiosorum plurimi gratuitæ seruituti perpetuisq; clausuris ultro mancipati sub arctissima obedientia tanq̃ liberi sub gratia constituti periucunde & sincerissime uiuunt. Tertio ex sapientissimis uiris omnium scientiarum eruditione refertis: Qui de gustato sacro scripturarum fonte ac delibata Christi dulcedine omnes alias scientias reliquerunt, illius tantum doctrina delectati: cui tanq̃ inseparabiles firmiter adhæserunt, quamlibet aliam seu philosophorum seu rhetorum insipidam sapientiam ac eloquentiam deputantes: Quod & ego hactempestate sum expertus: multosq; id fecisse cognoui. Ex his itaq; apparet oblectationes, quę ex fide ac contemplatione Christi Crucifixi procedunt, omnes alias longe præstare. Oportet ergo dicere eas ab uniuersali summoq; bono prouenire: presertim quia quanto fide & amore ad Christum propius accedimus, tanto huiusmodi delectationes amplius augentur.

Deniq; ut una ratione omnes ultimi finis proprietates coiungentes breuiter arguamus, Omnia eiusdẽ spẽi indiuidua ad eundem (ut dictum est) finem ultimum ordinantur: omnesq; homines in ultimi finis ratione conueniunt: Sed non in eo, in quo talis ratio inuenitur: Hoc enim est qđ quæritur. Cu; itaq; hominis beatitudo in intellectus actu consistat, profecto rem

illam esse dicemus, cui ratio ultimi finis uere competit: ĩ qua omnes conueniunt ratione utentes & corde purgatiores: Ad eamq3 uniformiter mouentur & eidem immobiliter inhęrẽt: Quamq3 supra se ipsos diligentes ipsi propterea in ea mirifice delectantur: uitęq3 integritatẽ ac superni claritatem luminis haurientes in diuinumq3 amorem trãsformati idem penitus omnes efficiuntur: ac quodammodo extra mundum positi terrena omnia ut stercora arbitrantes cęlesti munere congaudent, ac pace demum maxima perfruuntur. Sed hæc omnia, quæ ipsius summi boni sunt conditiones, nunq̃ nisi in Christo Crucifixo ęque ut in Deo inuenta sunt: Is ergo est summum bonum. Sed quid in his, quę per se manifesta sunt, diutius immoramur? Cum enim bonum sit sui ipsius diffusiuu3, summum bonum maxime se ipsum diffundit: Maior autem boni communicatio & amplificatio, q̃ quæ a Iesu Christo ꝓuenit, non inuenitur: Quandoquidem post Christi aduentum ꝓuul gatáq3 eius fidem uniuersus terrarum orbis a profunda errorum peccatorũq3 caligine purgatus est, omniq3 uirtute uitęq3 sanctimonia refertus: Totq3 inde fidelibus bona concessa sũt, ut fœlices ac beati in terris uiuere existimentur: Nam siqua beatitudo in terris haberi potest, Solis competit Christianis: id, qđ & in compendio de Simplicitate christianę uitę probauimus. Bonitatis insuper domini nostri Iesu Christi exuberantiam incomparabilis illius clementia & misericordia declarat: Quia ob nullam peccatorum & scelerum grauitatem ueniam pœnitentibus subtrahit, aut differt: Sed plerunq3 ad se reuersis maiora dehinc dona impartiri non desinit: Atq3 re ipsa compertum nobis est, quotienscũq3 quis ab eo recesserit, eum statim dulcedine uitęq3 rectitudine priuatum terrenis sordibus mergi curisq3 torqueri: Cum autem resipuerit, mox ad pristinum recreationis & quietis reuertitur statum, quasi inexplebili febrilis ardoris siti curatus.

A Christi potentia, sapientia & bonitate simul Fidem esse ueram. Caput.xvi.

u T autem superius dicta de Christi potentia, sapientia & bonitate, quo facilius intelligantur, quasi quodam epilogo perstringamus, Dicimus, si Christus non sit Deus, ut se se fecit, eum omnium hominum superbissimum pariter stolidissimumq; fuisse. Qđ si non ipse hoc de se dixit: Sed eius discipulorum fallacia fuit, hominumq; commentum (ut delirantes quidam ferunt) Quomodo ex fallaci prestigiosoq; mēdacio tanta potentia, sapientia & bonitas prodire potuit, ut nulla maior excogitari queat? Nam si hic non sit Deus, nescio quis alius uideatur. Qđ si Deus hæc inferiora per congrua media regit atq; conseruat, cum nullum medium Christo perfectius ad bene beateq; uiuendum esse probauerimus, Non uideo quomodo effugere ualeamus, quin aut fateamur Christum esse uerum beatitudinis nostrę medium diuinitus generi humano concessum: Aut diuinam prouidentiam uel iustitiam inficiamur: Aut omnia a casu uł a Fato esse credamus: Deūq; omnino repudiamus. Quę omnia præter primum necessario admittendum, stultissima sunt. Siqua preterea est in mundo uera relligio, ut iam pro concesso ualidis recepimus argumentis, Quis neget tot & talibus inspectis hanc relligionem esse christianam? Nulla siquidem tot efficacissimis rationibus fulta est: Qđ si hęc uera non sit, omnis profecto relligio auferatur oportet. Item scimus nullam relligionem sicut Christianam acerrime fuisse perpetuis temporibus impugnatam: Cæterę enim relligiones uel fraudulentę potius superstitiones ea, qua īductę fuerant, uanitate nulla quodammodo ui, nulloq; labore defecerunt: Hæc autem uelut aurum purissimum continuis purgata flammis fulgentior ac maior euasit: Qđ certe stare non posset, si qua alia uera aut hæc falsa esset.

Adhęc Manifestum est Christianam relligionem ab ho-

minibus probis ac iustis nihil unq̃ persecutionis aut molestiæ pertulisse: Quin ab illis potius summa in ueneratione cultuq; fuisse habitam: Cum flagitiosis autem, impiis & sacrilegis cumq; eorum patre Diabolo continuum atq; insatiabile semper sibi fuisse ac esse certamen: Et quotquot eam uel Christi ministros persecuti sunt, eiusmodi nequissimę sortis (uti nunc etiam cernitur) extiterunt: Qđ aliarum nulli contigit relligioni. Cur itaq; scelestos potius q̃ probos homines imitemur?

Nulla insuper alia est inuenta relligio, ad quam tot homines hactenus sint hac conditione conuersi & quottidie accedant, scientes scilicet se non ad diuitias, non ad honores neq; ad uoluptates, quibus in ipso sacri fontis lauacro renuntiaturos se obligant: Sed ad tentationes, abstinentiam, parsimoniam, improperia, & si oporteat, ad extrema omnia tolleranda uocari: Talibus igitur promissis & obligationib9 nemo quidem sanæ mentis alliceretur, quemadmodum infinita uirorum milia perspeximus, nisi euidentissimæ ueritatis lumen mortalium corda penetraret. His itaq; & huiusmodi rationibus credere cogitur intellectus, admirabilem Christi fidem ueram esse: Si enim unum argumentum aut duo & tria uel pauca homines assentiri non cogunt: Simul tamen omnia collecta, si recte & sincere considerentur, non inualidiora erunt q̃ mathematicæ demonstrationes: uel q̃ id esset, si reuocatio defuncti ad uitam pro confirmatione adduceretur.

Propterea si Christiana relligio uera est, omnes alias explodi oportet, ipsa ubiq; attestante neminem extra Fidem hanc saluari posse: Qđ quidem rationabile est: Quia cum salus nostra consistat in uisione Dei, ad quam sine supercælesti dono nemo ualet peruenire (ut superius dictum est) Non potest aliquis eam consequi absq; Fide: Dicente scriptura, Sine Fide impossibile est placere Deo: Nec superest iustæ querelæ aut excusationis locus iis, qui in peregrinis & ab hoc cultu alienis partibus nascuntur. Quoniam siquis duce natu-

rali lumine rationis, qđ nulli deest, ad communem omnium parentem & opificem se se in creaturarum ordine ubiq; demonstrantem & nulli rei in necessariis deficientem recta intentione & puro corde conuerterit, ueritatisq; ostensionem implorauerit (ut in principio huius operis iuxta catholicam assertionem tetigimus) Suo non fraudabitur uoto: Sed aut per internam inspirationem, uti Iob, Siue per angelos ut Cornelius Centurio, aut per apostolicum uirum, ut per Philippum Eunuchus, necessarium ad salutem lumen impetrabit.

LIBER TERTIVS.

Procemium de ordine procedendi.

VERITATEM Fidei relligionisq; Christianæ tam ex pręteritis q̃ ex præsentibus ecclesiæ orthodoxæ effectibus aperte demonstrauim9. Verum quia non satis est nostra construere, nisi ea quoq; a destruentibus defendamus: Reliquũ est, ut Fidei aduersariis occurramus: Ostendentes relligionem nostram nihil impossibile, nihil irrationabile continere. Quanuis enim supra rationem multa credat: quę potentię Dei non disconueniunt, nihil tamen contra rationem ipsam confitetur: Quin immo & si ingenii mortalis uires ea longe excedunt, habent tamen & rationis plurimum & probabilitatis. Vt autem in nostri operis processu ordinem seruemus, primum de articulis Fidei loquemur: Hi enim sunt nostrę relligionis fundamenta: Deinde moralium pręceptorum seriem rationemq; reddemus: Tertio iudicialium idest legum quibus in iudicando nostra utitur relligio, rationem demonstrabimus: Vltimo cerimoniarum mysteria aperte interpreta

bimur: Hæc eniꝫ sunt, quæ uniuersā christianoꝝ doctrinā totumqꝫ regimen complectuntur. Et q̄uis excellentissimi uiri Doctores nostri de his omnibus eleganter, copiose plenissimeqꝫ tractauerint, non tamen cuipiam superfluus uideri Tertius hic liber noster debebit: tum quia præcedentibus iure copulandus uidetur, ut præsentis operis sit omni ex parte absoluta doctrina, nequid truncatum aut intactum pro uiribus relinquamus: Tum quia ea, quæ præceptores nostri passim longioribusqꝫ sermonib9 & mira subtilitate disseruerunt, nos ad breue compendium facilioremqꝫ intellectum omnia redigentes, inhoc libello commode colligemus: Vt non solum omnino peritis Christianis, sed uel mediocriter litteratis & ipsis infidelibus breuem lectionem non aspernantibus hac facilitate obsequamur.

¶ In Deo esse infinita, Deumqꝫ infinita facere posse: quę humani intellectus captum excedāt. Caput primum.

IN DEO Plurima esse & infinita, quę intellectus nostri uim captumqꝫ prorsus excedant facile ex ipsius ītellectus imbecillitate cognoscere possum9. Quātum enim se cuiusqꝫ uirtus extendat, in ultimo suo conatu demonstratur. Supremum igitur intellectus nostri uirtutis experimentum in excellentissimis philosophis cognoscere possumus: In his enim fatentur homines naturam ultimuꝫ conatum fecisse. Certum est autem (ut ipsimet ingenue fatentur) perexiguam & ualde incertam laboriosamqꝫ rerum naturalium cognitionem eos habuisse. Si ergo tota (ut ita dixerim) naturę humanę uis ubi plurimum conata est, ad cognitionem harum reꝝ domesticaꝝ pfecte prouehi nō potuit: q̄to minus ad essētię cęlestis cognitionē pueniet? Multo uero ēt minus ad āgeloꝝ ꝓprietates: Minime aūt omniū ad ei9 cognitio

nem perueniet: Qui est infinita distantia super omnia eleuatus.

Præterea si in eadem hominum specie multos uidemus ita obtuso ingenio, ut nulla arte, studio aut labore possint ad ea capessenda disponi, quę a summis philosophis cognoscuntur, magis existimandum est angelicos intellectus, qui in longe dissimili & nobiliori specie sunt, plurima cognoscere, ad quę nullo modo uires ingenii nostri se extendere possunt. Quid autem de intellectu diuino dicendum? qui extra omnem speciem extraq; omne genus etiam supremas intelligentias inacessibili luce superat in infinitum. Quanuis enim causæ per effectus cognoscantur: Quando tamen causæ ipsę suis effectibus eminentissime pręstant, perfecta causę cognitio per illos haberi non potest. Cum igitur Deus sit prima omnium causa, suos effectus omnes in immensum excedens, quos etiam imperfecte cognoscimus, manifestum est de ipso Deo ualde modicam & fere nullam uirtute luminis uaturalis nos habere scientiam. Deum quoq; plura posse ac maiora efficere q̃ nos intelligere ualeamus, non est demonstratu difficile. Cognitio siquidẽ nostra incipit a sensu: Quę tantum proficit q̃tum potest per hæc sensibilia eleuari. Adeo enim ordini naturalium rerum necessario est alligata, ut extra eum ordinem speculari nil queat. Quicquid enim intellectus noster cogitat, per phantasmata naturalium rerũ imaginatur: Oportet nanq; intelligentem phantasmata speculari. Deus autem cum sit actus purus & esse infinitum, extra omnem ordinem illum esse dubitari non potest. Cum uero unumq̃dque agat prout est in actu, Dicere oportet in Deo esse potentiam infinitam nulli ordini q̃uis excellentissimo alligatam. Stultum igitur esset asserere nil Deum posse, quod nos capere nequeamus: Presertim cum idem in ordine uniuersi plurima & poene ĩfinita efficiat nobis ĩscrutabilia: Vt saltẽ illa sũt, quę ĩ reb9 nõ materalib9 efficiunt. Cõueniẽter tñ diuina bonitas multa diuinorũ archanorũ, ad q̃ nõ attigit hũana ratio, mãifestauit

hominibus: ac plura etiam fecit supra rer naturalium ordinem: ut homo, qui ad supercęlestem finem erat ordinatus, ad ipsum sciret ac posset peruenire: Ex reuelatione enim diuinorum supernaturalium, ipsum finem & media ad eum facientia intellexit: Ex hisq amplius suam infirmitatem debilitatemq cognouit, Diuinæ maiestatis abyssum considerans: In cuius reuelationis aut enarrationis uel minimam partem ne procul quidem interpositaq caligine contemplationis figat aciem, nedum comprehendere ea possit. Quo fit ut procliuiori humilitate ac reuerentia Deum colat, quanto magis eum super omnia eminentissimum didicit admirari: Inquo maiorem illius cognitionem amplioresq delectationes hausit ex his, quę multifariam multisq modis ipsius infinita bonitas hominibus communicare dignata est. Irridenda idcirco aut reiicienda non sunt quæ Christiana relligio credenda proponit: quia uidelicet intellectus ea capere nequeat: Sed irridendi magis explodendiq sunt, qui hac unica cæcitatis suę ratione a Fide catholica insipienter recedunt. Legant prius: & intelligendi non impugnandi studio nostra reuoluant: Tunc enim cognoscent nil impossibile, nil sine ratione a nobis esse prolatum. Sed ut quę diximus manifestius appareant, iam iam ad particularia descendamus.

¶ Quæ supra hominis intellectum christiana credit relligio. Caput. II.

c Redibilium ergo quædam ad diuinitatem Christi pertinent: Quędam ad eius humanitatem. Eorum uero, quæ circa diuinitatem uersantur, primum est de unitate: Confitemur nanq unu esse Deum: nec plures admittimus Deos: Et hoc est primum nostræ doctrinę principiũ omnibus ex præcepto credendum, a doctis uero non solum creditũ, Sed etiã ratione cogente scitũ: ut in primo huius opis

libro satis est dictum. Secundus autem articulus est de uni-
tate Trinitatis: Hiqȝ duo articuli seu duo principia ad di-
uinitatis pertinent essentiam: Alii uero spectant ad propria di
uinitatis opera soli Deo competentia: Quorum primum per-
tinet ad ipsum esse naturę: Quia asserimus Deũ omnia creasse
idest ex nihilo ea fecisse. Secundum respicit esse supercælestis
gratię. Credimus enim Deum per supernaturalia dona ratio-
nalem creaturam sanctificare, ut eam ad se trahat. Tertium
attinet ad esse glorię ipsius animæ: Confitemur náqȝ sanctifica
tos in hoc mundo tandem post obitum ad ipsius gloriæ Dei
fruitionem peruenire: In qua supernaturali munere glorificā
tur. Quartum nobis promittit omnis carnis resurrectionem:
dum postremo speramus resurrecturos nos omnes, corporaqȝ
nostra immortalia & gloriosa consecuturos. At circa Chri
sti humanitatem credimus primo Christum esse uerum Deuȝ
& uerum hominem, Dei & uirginis Mariæ filium: in cu-
ius aluo est de Spiritu sancto conceptus, integritate uirginei
claustri permanente. Secundo confitemur ipsum pro nobis
passum, mortuum & sepultum. Tertio ꝙ ad inferos descen-
derit ad sanctorum Patrum animas ex antiquo carcere liberan
das, originalis peccati uinculo iam per ipsum soluto: Q̄dqȝ eas
in perẽnem gloriam perduxerit. Quarto dicimus eum resur-
rexisse a mortuis gloriosum. Quinto ipsum ascendisse in cæ-
lum, sedereqȝ ad dexteram Patris: Sexto & ultimo uenturum
iudicare uiuos & mortuos: totumqȝ orbem renouaturũ. Itaqȝ
uniuersam fidem in duodecim principiis, quę articulos uoca-
mus, complectimur. Ad summā, Quęcunqȝ in canonicis sa-
crisqȝ scripturis continentur, & quę sancta Romana ecclesia
credendum rite decreuit, uel in posterum decretura est inuio-
labiliter credere tenemur. Hoc itaqȝ ordine procedentes ostē
demus nihil nos in huiusmodi principiis impossibile uel ir-
rationabile in medium afferre. Neqȝ uero articulus Eu-
charistiæ, qui difficultatis non minus aliis ad Credendum

habet, a nobis prætermissus putetur: Nam cum per tale sacramentum rationalis creatura sanctificetur, ad illum articulum reduci potest, quo de sanctificatione tractatur, q̃uis & humanitatem Christi contineat: De quo in his, quæ de cerimonialibus sumus dicturi, cum aliis sacramentis tractabimus: Cum ipsa sacramenta obtineant inter cerimonalia principatum. Sed quia ĩ primo libro de primo articulo idest de unitate Dei satis diximus, In quo pariter excellentissimi philosophi & omnes fere homines nobiscum sentiunt, non oportet in eo hic amplius elaborare.

¶ A Christiana fide de Trinitate nihil impossibile nihil irrationabile asseuerari. Caput.iiii.

o Misso igitur primo prĩcipio ueluti notissimo, Secundũ, qđ omnium difficillimum christianis credendum proponitur, est unitas Trinitatis: Confitemur enim tres personas realiter distinctas idest Patrem & Filiuƺ & Spiritum sanctum esse unum Deum: Quod multi insulse considerantes putant nos tres Deos unum charitatis tantum uinculo appellare: Vel eo modo, quo multi homines realiter distĩcti unus populus nũcupatur. Nos autem dicimus unum esse Deum simplicissimum & infinitum: Nec alquid de Deo reiicimus, qđ a uera philosophia comprobatur: q̃uis hunc esse Patrem & Filium & Spiritum sanctum affirmemus: Non ut dixit Sabelli9 uidelicet Deum unam esse personam, quę ex diuersis effectibus aliquando Patris aliquando Filii & aliquando Spiritus sancti nomen sortiatur: Nec sicut Arrius, qui tres personas posuit realiter differentes: dum Filium minorem posterioremq́ Patre, Spiritum sanctum quoq́ inferiorem Filio sibi confinxit: Sed Patrem & Filium & Spiritum sanctum regia & media uia incedentes contra Sabelliũ tres dicimus esse psonas realiter distinctas: Eas tamẽ cõtra Arriũ unũ eẽ ĩ natura & potestate & gloria coęquales: Ita ꝙ qcqđ hẽt Pater hẽt & Fili9

& Spiritus sanct9: & quicquid habet Filius, habet & Pater & Spiritus sanctus: & quicqd habet Spiritus sanct9, hēt & Pater & Filius: Vnde inter eos non est sicut ī creaturis distinctio, ut aliquid habeat una persona, qđ alia non habeat: Sed solum inter has tres personas est distinctio relatiua per has duas enū tiationes, uidelicet a quo alius, & qui ab alio: Quicquid enim habet Pater, habet & Filius: Sed ī hoc distinguitur, ꝙ Pater hoc habet a se idest a nullo: Filius autem illud idem habet a Patre: nec propter hoc minor est Patre, cum nihil minus habeat a Patre. Similiter Spiritus sanctus habet quicqd Pater & Filius: Sed in hoc ab eis distinguitur, quia ab eis illud habet: ipsi uero non id accipiunt ab eo: Nam personæ ad essentiaꝫ diuinam comparatæ sunt unum: nec ab essentia ullo modo realiter differunt, sed ratione tantum: Inuicem autem relatæ personaliter distinguntur propter relatiuam oppositionem: Et ideo nec Filium Patre posteriorem dicimus: Nec Spiritū sanctum Patre & Filio: Relatiua enim sunt simul & natura & intellectu: & unum absqꝫ alio nec esse nec intelligi potest. Non enim in diuinis sicut in humanis paternitas ab eo differt qui pater est, & filiatio ab eo qui est filius: Sed paternitas & pater & filiatio & filius sunt idē realiter sola ratione distincta. Neqꝫ propterea facimus ullam in Deo compositionem, cum dicimus Patrem Filium & Spiritum sanctum esse idem, qđ essentia est diuina: Quia (ut iam dictum est) personæ diuinæ sunt idem qđ essentia diuina, nec ab ea essentialiter distinguntur. Hoc igitur est, qđ a nobis nullo modo intelligi potest, uidelicet tres personas esse unum Deum & actum purum simplicissimeqꝫ substantię: & nihilominus tres illas personas taliter inuicē esse distinctas, ut nec Pater sit Filius, nec Filius Pater, nec Spiritus sanct9 aut Pater aut Filius: Attamen Pater est id qđ Filius, & Filius id qđ Pater, & Spiritus sanct9 est id quod Pater & Filius: Personaliter eniꝫ distinguntur: & tamen sunt una res unaqꝫ substātia. Et qa sicut cognoscim9, ita & noīam9 Deū aūt cognoscim9 ꝑ creaturas, ideo & a creaturis noīa Dei

summim9. In creaturis aũt processio unius uiuentis ab alio ui uente in similitudine3 eiusdem naturæ & spẽi generatio nomi natur: & generans dicitur pater, generatum autem filius: Id, circo processio unius personæ ab alia ꝑ modum intellectus in diuinis dicit᷑ generatio: & ꝑsona a qua procedit alia, Pater: q̃ autem procedit ab ea, Filius nuncupatur. Non ergo intelligi mus in diuinis, quẽadmodum in animalibus uel ĩ hominibus esse generationem: Sed est ĩ diuinis generatio tota spiritualis: Filiumq3 procedere per modum intellectus, & esse uerbum Dei Patris & eius imaginem sapientiamq3 genitam dicimus. Processio autem Spiritus sancti, est a Patre & Filio per modũ amoris: Amor enim est aliquorum nexus & unio. Verum q̧a in naturalibus non inuenitur aliquid, qđ ęque procedat imme diate a duobus æqualiter perfectis, sicut procedit Spiritus sanc tus a Patre & Filio: iccirco processioni Spiritus sancti non ita speciale uocabulum sicut processioni Filii fuit inuentum: Sed generaliter ex parte procedentis processio nominatur. Quia tamen Spiritum sanctum procedere dicimus per modum uo, luntatis seu per modum amoris, eius processionẽ a parte prin cipii spirationem appellamus: Amor enim quodammodo im petum quẽdam & spiritum in rem amatam prætendit: Ideo specialiter ipsa ꝑsona a Patre & Filio procedẽs Spiritus sanc, ti nomen sibi uendicauit: cum tamen & Pater sit Spiritus & sanctus: similiter Fili9 sit Spiritus & sãctus: Vnde & hęc duo nomina quando personę Spiritus sancti attribuunt᷑, pro uno & hoc relatiuo accipiuntur, q̃uis per se relatione3 sonare non uideatur. Cum igitur duę sint tantum processiones interiores in natura intellectuali, una uidelicet ex parte intellectus, alte ra ex parte uoluntatis, fides rationabiliter tenet in diuinis tan tum duas esse processiones & tres personas. De hac ergo sanctissima Trinitate plura possemus afferre: Sed quia quæ ad substantiã Fidei ꝑtinẽt scripsim9, nõ oportet ulteri9 euaga ri. Qui aũt subtili9 talia ĩuestigare đsiderauerit, cũ oĩ sobrieta te cordisq3 puritate christiãos codices legat, & thesauꝝ iuẽiet

infinitum. Nobis enim ostendere modo satis est relligionem christianam nil de Trinitate rude, nil impossibile, nil irrationabile demum sentire. Ad cognitionem igitur harum personarum per naturalem nequaquam rationem homo poterit peruenire: Quia cum cognoscamus Deum per creaturas, non ducimur hoc modo in eius cognitionem, Nisi quatenus is est earum principium & causa: Non est autem earum principium & causa nisi per ipsius uirtutem personis tribus comunem: Et ideo per creaturas cognitionem consequi non ualemus, nisi eorum, quae Patri & Filio & Spiritui sancto sunt comunia. Quo circa per creaturarum notionem personarum distinctionem attingere nequimus: Ad quod capiendum licet imbecillitas humana non sufficiat, non debemus tamen reuelata sacrosancta mysteria non credere: Ridiculum est enim existimare nihil esse uerum preter quod intellectus nostri radio metiri possimus: Cum infinita sint in Deo (uti iam diximus) nobis prorsus abscondita & nequaquam inuestigabilia. Rationes tamen & argumenta, quibus in superiori libro fidem nostram ueram esse probauimus, huic articulo fidem astruunt: Tam & si peculiares quedam probabiles rationes nos quandoque adiuuant: Quarum aliquam adducere non pigebit: Vt appareat nos contra rationem de Deo nihil profiteri: Sed quicquid tenemus, multum probabilitatis, rationis & similitudinis cum rebus naturalibus habere. Cum enim effectus suam causam imitari conetur, ex consideratione earum processionum, que in creaturis inueniuntur, ad eas que in Deo sunt quodammodo eleuamur: Multas autem in creaturis inuenimus processiones, que quanto perfectioris sunt conditionis tanto magis perfectae atque intimae sunt: In carentibus enim uita generatio quedam inuenitur: ut cum ignis ab igne procedit: Hec autem processio suum in agente principium habet: Quod in materiam exteriorem agit: Vnde minus perfecta minusque intima reliquis est, quas dehinc subiungemus: In uegetabilibus enim perfectiorem inuenies & intrinsecam magis processionem: Quia id quod generatur in plantis est in principio producenti coniunctum: uerum in fine ab eo separatur. At in animalibus

est quędam in sensibus processio: quæ adhuc magis perfecta spiritualisq; & ītima est q̄ plantarū inuicem processio: Quia actus ipsius sensus remanet in sensu, nec exterius emanat: Ab extrinseco tamen prouenit obiecto: Vnde adhuc pfecte iterna nō habetur processio. In hominis autem intellectu hęc perfectior magisq; intima īuenitur: Quia actus ītellectus super se ipsum reflectitur: Vnde ex his, quæ iam tenet homo, contemplari potest: & uerbum mentis intus reconditum concipere: Hincq; ī amorem conceptæ rei prorumpens in se ipso personarum quodāmodo effingere trinitatem idest ītellectus, uerbi & amoris. Verum hæc processio intellectus nostri īcipit a sensu, sicut omnis nostra cognitio: & ab initio pendet exteriori. Si autem conuertamur ad angelicum ītellectum, qui nullam a sensibus scientiam capit & naturaliter eā possidet, tum excellentiorem atq; īteriorem in eo processionem, uerbi & amoris comperiemus. Verum quia totus angelus pendet a Deo: hinc & ipse quoq; ab extrinseco est, neq; eius ītellectus, nec uerbum nec amor est ipsius substātia: Vnde pcessiones, quæ in angelis īueniuntur, aliquid imperfectionis habent & ītimę prorsus nō sunt. Cum igitur uideamus q̄ q̄to nobiliores sunt creaturę tanto processiones in eis sunt magis ītimæ ac perfectiores: Cumq; effectus suam causam ęmuletur, Quid irrationabile dicimus, quando ī Deo, qui omnes in īfinitum creaturas excedit, perfectissimas processiones maximeq; intimas ponimus: Quæ nec ab extrinseco proueniunt, nec a Dei substantia differunt: Quasq; omnes creaturę imitari conantur, licet longe ab illa perfectione deficiant: Quia diuinę personę a nulla causa dependent, sed sunt unus Deus, qui est omnium causa: Et ideo tres personæ extant unum ī substantia, & relatione opposita distinguuntur: Ex processione enim unius ad alium de necessitate relatiua sequitur oppositio, & distinctio procedentis ab eo, a quo procedit. Qd̄ si realis illic est processio, ibidē necesse est oppositio sit realisq; distinctio. Relationes autem in diuinis nullam ponunt imperfectionē: Cum relatio ex sua

ratione ad aliquid, sed nō aliquid significet. In homine quoq3, qui inter omnia naturalia ad Dei similitudine3 magis accedit, inuenitur quædam ī parte spirituali trinitas, uidelicet ītellectus, uerbi & amoris: Dum enim actu Deum intelligit, concipit de Deo uerbum: & ex hoc in eius amorem prorumpit: Quanq̄ hęc Trinitas a diuina plurimum distat: Quia cu3 Deus sit immutabilis & æternus & in eo nil detur imperfecti, non sunt in ipso sicut in nobis uerbum eius & amor accidentia: Neq3 modo adueniunt & modo recedunt: Sed semper & ab æterno Verbum & Amor fuerunt in Deo eiusdem cū Patre substantię. Hinc tamen apparet ꝙ irrationabile nihil Deo quin potius qđ rationi consonum est, tribuimus. In omnibus insuper creaturis multiplex Trinitatis uestigium inueniť, cum omnes ex principio, medio & fine compleantur: Et ī cūctis sit substantia uirtus & operatio, & eiusdem generis alia: ex quibus quædam resultat Trinitatis īpressio: Cui dicto Peripateticorum princeps Aristoteles suffragari uidetur: Qui ratione non fide ductus in principio sui libri de Cęlo & mundo numerum trinarium commendans omnia (inquit) ex tribus constare uidentur: Vbi pythagoricos affert dicētes omnia tribus esse determinata uidelicet prīcipio, medio & consumatione: & hoc quoq3 (ait) ad sanctificatiōes Deoꝝ a natura trāsfertur acceptum. Et in nominationibus duos nō dicimus omnes: sed cum ad tertium perueneris, statim omnes dicere poteris: Omne autem & totum & perfectum idem esse uidentur: Vnde subinfert corpora perfectas esse magnitudines, quia tribus constant uidelicet longitudine, latitudine & profunditate: Ex quibus perspicuum est nō improbabile esse quicquid de Trinitate diuina credimus: Qđ & si humano intellectu capi nō potest: Hoc unum tamen cum reliquis rationibus supradictis declarat huiusmodi fidem nō fuisse humana inuentione traditā: Quia cum de Deo inscrutabilia proferat, nihil tamen philosophię eiusq3 principus contrarium adducit: Quin potius omnia philosophię principia nobis deseruiunt, & ad facile3 quę-

stionum omnium solutionem astipulantur: Qđ potissimum est ueritatis argumentum.

¶ Christianam Fidem de Creatione nihil impossibile, nihil irrationabile affirmare. Caput. Quartum.

c Onsideratis itaq; iis, quæ ad Dei maiestatem secundum se pertinent, Nunc ea aggrediamur, quæ ipsi in ordine ad creaturas competunt: & primo quo ad esse naturale. Credimus enim Deum ex tempore omnia creasse, idest tam uisibilia q̃ inuisibilia ex nihilo in principio fecisse: Qđ non alienum a ratione ac ueritate putandum est: Cum omnes confiteantur Deum esse primam omnium causam, a qua cælum naturaq; dependet. Quid aũt aliud agit causa efficiens q̃ q; ad esse suos conducit effectus? Cum ergo alicuius actionis principiũ q̃to est perfectius tanto pluribus & remotioribus communicetur: Deusq; sit actus purus, Fateri oportet Dei potentiam se ad esse omnium secundum se extendere: Ab eoq; omnia entia dependere. Pręterea licet actus sit potentia posterior in re, quę de potentia ad actum reducitur: tamen actus semper est absolute prior potentia: Non enim potest potentia redigi in actum nisi per aliquid in actu existens. Cum ergo solus Deus sit esse suum & actus purus (ut in primo libro probatum est) omnia ipse antecedat oportet, ab ipsoq; omnia fiant. Ab eo uero omnia ex nihilo esse facta idest nullo pręsupposito uel nulla pręiacente materia conuenientissimum est fateri: Particularia enim agentia tam naturalia q̃ artificialia materiam præsupponunt, & ex illa aliquid producunt: Quia tota rei substantia ab eis minime dependet: Non enim esse simpliciter, sed esse hoc tribuunt. Verum Deus, qui est causa uniuersalissima, dat esse simpliciter: quia ei respondet uniuersalissimus effectus: qui est esse simpliciter: Et ideo nil esse potest, qđ a Deo nõ emanarit. Nihil ergo in actione Dei pręsupponere oportet: Siquid enim concederetur, aut id haberet esse a Deo, aut non: Si summat

negatio sequitur Deum non esse causam omnium efficientez: Qđ superius redargutum est: Si autem prębeatur affirmatio, Aut ex nihilo aut ex aliquo illud productum fuit a Deo: Si ex nihilo, habetur propositum. Si ex aliquo, quæritur de illo alio Vnde hoc prodiit, & utrum habeat esse a Deo an non: & sic ad eandem regrederemur quęstionem: Itaqȝ uel processus erit in infinitum, qđ est absurdum, aut merito concedendum erit ꝙ ex nihilo Deus res in esse produxerit. Quia uero Deus non ex necessitate naturæ, sed ex uoluntate agit (ut superius demonstrauimus) haud necesse est ab ęterno mundum a Deo fuisse creatum: Sed eo tempore, qđ sapientissimę ipsius dispositioni uisum est aptissimum: Atqȝ id conueniens & utile etiã aliqua ratione probari potest, Saluo semper inscrutabilis illi9 maiestatis occulto consilio. Omnia siquidem propter electorum suorum fecit utilitatem ac bonum: Qđ maxime in ipsius Dei cognitione consistit. Ex quo igitur mundum non creauit ab ęterno, perfectior eius resultat cognitio: Dum ex hoc percipitur eundem esse ita perfectum, ut sibi plenissime sufficiẽs nulla indigeat creatura: Si enim esset alicuius externę rei indigus, non distulisset ab infinito tempore eam creare. Et hęc de reruȝ creatione sufficiant: Quia ab aliis diffusius tractata sũt, quærentibus inuentu minime difficilia. Rationes autem, quibus Aristoteles ac pleriqȝ philosophorum ęternitatem mundi probare conantur, a Theologis nostris facile soluuntur, ut cuilibet patet uel mediocriter in his erudito.

¶ Christianam Fidem de Creaturæ rationalis sanctificatione deqȝ eius gloria & resurrectione nihil impossibile nihil irrationabile attestari. Caput. v.

De sanctificatione autem Creaturę per supercæleste gratię donum arbitror non oportere nos alia dicere præter superius dicta de fine humanę uitę medioqȝ ad ipsum perueniendi: Ostensum est enim hominem ad finem supernatura-

lem esse ordinatum, quem non nisi per supercæleste medium hoc est per diuinam gratiam consequi potest: Quam Deus, q necessaria omnibus subministrat, nemini subtrahit rite se pręparanti. De nostrę quoq3 animę gloria satis dictum uidetur cum in uisione solum diuinæ essentiæ per illustrationem eleuationemq3 luminis glorię eam beari probauerimus. Quapropter ex prædictis facile intelligere possumus christianos circa huiusmodi res nihil inaniter aut temere, quin immo rationabiliter ac grauiter profiteri. De resurrectione quoq3 mortuorum nihil rationi dissonum asserimus: Quãuis enim natura fieri nõ possit ut idem numero corruptum resurgat aut regeneretur, eo ꝙ natura est ad unum operandi modum determinata, & aliter se habere non potest: tamen cum iam probatum sit diuinam uirtutem esse infinitam & huic rerum ordini, quem cernimus, minime alligatam, sed ĩnumera alia facere posse, Mortuorum suscitatio ut perfacilis, non ut impossibilis ipsi Deo est tribuenda. Nã si is ex nihilo cũcta produxit, qđ agentia naturalia facere nequeũt, multo magis ex aliquo aliquid facere, ac defunctis uitam reddere poterit: Neq3 enim sic moritur homo, Vt in nihilum prorsus abeat superstite adhuc anima: Quæ (ut in primo libro ostendimus) ĩmortalis est: Tum etiam ipsa corporis materia prima incorruptibilis superest. Qđ si uel ĩnihilum homo uertatur summus ille opifex rerum deperditum & nullum omnino hominem ea facilitate restaurare posset, qua ante q̃ essent, cuncta creauit.

Itaq3 qđ de resurrectione Mortuorum tenemus, nequaq̃ impossibile aut inconueniens, sed rationabile & expediens necessariumq3 uidebitur recte consideranti. Si enim anima intellectiua est corporis forma, eademq3 ĩmortalis extat, ut supra diximus, erit contra animę naturam a corpore separari, atq3 sine eo permanere. Nihil autem contra naturam potest esse perpetuum: Quia diuinę sapientię nõ conuenit. Ergo iterum redibit ad corpus. Anima insuper nõ habet esse perfectum sine corpore: Omne autem imperfectum suam desiderat per-

fectionem: Si ergo anima nostra a corpore separata regressu ad illud careat, nunq̄ verę ĩtegræq; beatitudinis compos erit, hoc desiderio semper accensa: Qđ ab ea remoueri non potest cum sit ei naturale: Hoc autem inconueniens est, quia suprema beatitudo omne explet undiq; desiderium. Rationabile ẽ ergo confiteri resurrectionem mortuo℞. Illi pręterea beatitudo debetur, qui recte uiuit: In hac autem uita non anima recte uiuit sed homo: Idem est enim siquis animam dicat recte uiuere aut intelligere, ac si nere uel texere aut simile quippiā eam facere putet: Nihil autem illi tale tribuimus, sed homini: Actiones enim sunt suppositorum: Et forma est id, quo aliqd fit, non id qđ facit illud: Si ergo homini debetur beatitudo, necessaria est corporum resurrectio. Ad diuinam item prouidentiam pertinet, quæ bonis pręmia reisq; supplicia æqua lance dispensat, ut hominibus ex corpore animaq; compositis, coniunctimq; merentibus aut demerentibus iusta simul reddantur: presertim cum boni ĩ hac uita, quo ad corpus attinet, plurimum macerentur & affligantur: Mali autem contra delitiis & uoluptatibus affluant, pręualeant & extollant̄. Cum itaq; apud Deum, qui exactissimam habet omnium prouidentiam, nullũ malum impunitum nullumq; bonum sit irremuneratum, conueniens est ac necessariũ resurrectionem corporum confiteri: ut unusquisq; cum corpore recipiat, qualia cum eo simul admisit. Immortales insuper resurrecturos homines credere ęquum est: Si enim iterum illis moriendum esset, propter rationes prędictas resurrectionem sæpius repeti oporteret: In qua si rursus corpora mortalia summerẽt, post mortem ob easdem rationes oporteret aliam dare resurrectionē: Aut ergo cogemur fateri sine fine homines mori ac resurgere, qđ est absurdum: Aut asserere animas hominum ad immortalia corpora in prima resurrectione redire: Vt hominis beatitudini inuiolabilis corporum perẽnitas tribuatur, qđ est rationi maxime consonum. Quia uero materia formę proportionaliter respondere debet, cũ anima beata glorię

lumine ſit perfuſa & ſupernaturalibus ornata qualitatib9 perfectionibuſq3 referta, indignu3 foret ut eiuſmodi anima ignobili tegmine uteretur: Ideo per Dei uirtutem animæ gloria redundabit in corpus, ut fulgeat ſicut ſol in regno Dei & prorſus obediens animę factum mira agilitate feratur: Nihilq3 deſit quin homo ſit omni ex parte perfectus. Quoniam inſuper omnia corpora propter hominem facta ſunt (Nos enim ſumus omnium naturalium finis) conuenientiſſime dicitur ꝙ toto homine glorificato mundus hic pariter glorificabitur, nouamq3 perfectionis illuſtrationem accipiet: ut ea quę ſunt ad finem ipſi conueniant. Et quia homo nullis tunc alimentis nulliſq3 corporis neceſſitatibus erit obnoxius, rationabiliter concedimus motum cæli tunc quieturum: Cętera uero animalia & uegetabilia ac mixta reſoluentur in elementa & ꝑ ignis incendium, qui ſumme eſt actiuus, depurata nouas induent qualitates: glorioſaq3 claritate ac uirtute irradiata perſiſtent. Atq3 ita beati cum Domino ſemper erimus.

¶ Christianam Relligionem pœnas dãnatorum conuenienter ponere. Caput. vi.

q Vemadmodum ergo beatis locus cæli competit glorioſus: Ita & dãnatis longe a Deo ſemotis locus mundi exigitur infimus: Vt ſubterraneo opacoq3 carcere perpetuas luãt ſuorum ſcelerum pœnas. Nec iniuſtum uideri debet ꝑpetuis illos cruciari tormentis: Nam ſicut humana iuſtitia ad humanam Rem p. ſe ſe habet, ita ſe habet diuina iuſtitia ad cęleſtẽ: Sed humana iuſtitia aliquos delinquentes uel exilio uel necis aliquo genere a perpetuo Rei p. commertio abſcindit, ita & diuina iuſtitia a communione cęleſti aliquos reiicit in perpetuum, non tam propter tranſitorium peccatum, q̃ ob infinitam uoluntatis impœnitudinem & in ipſo crimine peruicaciam. Rationabile enim eſt ut qui delectationis tẽporaneæ

optionem ęternę gloriæ fruitioni prętulerint: quiq; / si modo concessum eis fuisset / in uoluptatum sordibus usq;quaq; per/ stitissent / perpetuo puniantur / ut pœna ipsi culpę respondeat Pręsertim cum homo extra præsentis uitę statum quodammo do sit in sui motus termino: Nec amplius / quę in uita concedi tur / adsit ei facultas finem ultimum consequendi. Quia igit̃ homines in resurrectione ad statum termini / non autem uiæ transferentur / Iniusti ibunt in supplicium æternum & iusti in uitam ęternam. Et quia (ut dictum est) non anima solum sed homo ipse operatur / qđ beatis asseruimus in remunera/ tionem totius aggregati conuenire / idem dānatis in retribui/ tionem pœne resultabit: Vt socium habeant dānationis / qđ pro incendio / habuerunt erroris q; fomento. Quamuis autem apud inferos præter ignem alia quoq; pœnarum genera pona mus: quia tamen inter omnia corpora ignis est maxime acti/ uus / eius pœna sola tanq̃ principalissima nominatur. Sciendū est autem ꝙ dānatorum corpora q̃uis gloriosa non sint haud ita tamen ab igne corporeo afficientur / ut corruptioni trans/ mutationiq; subiaceant: Diuina nāq; uirtute ita firma illorum corpora solidaq; reddentur animarum nexibus quo ad esse naturæ / ut minime dissolui aut alterari queant. Sed quia per/ ditorum animę per obliquam uoluntatem a suo cōditore auer sæ sunt / corpus non omnino sibi subiectu; possidebūt: ideoq; igni corporeo cruciabuntur: Quatenus ignis qualitas propter sui excellentiam æqualitati complexionis & cōnaturali har/ moniæ sensuum repugnabit / & si eam soluere non ualebit.

Non tamen eo modo spirituales creaturæ / quas demonia nuncupamus / ab igne patientur: Sed per alligationis modu; / ueluti superiorum demonū potestate inferiores spiritus per in cantiones & maleficia sculpturis aut imaginibus corporeis al ligari dicuntur. Si hanc enim potestatem superiores demones in minores exercent / q̃to magis Deus omnes igni corporeo poterit alligare? quæ res pœnam inferet maximam / ubi se

rebus infimis prȩter ipsorum naturam reuinctos conspicient: Et forte ignis ille tanq̃ diuinȩ iustitiæ instrumẽtum aliquo modo eos torquebit: Quem nos modo inuestigare nõ possumus.

¶ Christianam Relligionem de Christi ĩcarnatione nihil impossibile, nihil indecens aut irrationabile sentire. Caput. vii.

c Redit etiam Christiana relligio & inuiolabiliter tenet Deum Filium Dei esse hominem: eiusq; personam subsistere ĩ duabus naturis diuina scilicet & humana: Talis enim tantaq; utriusq; naturæ in illius personam facta est unio, ut idem sit Deus & homo. Huic autem unioni assimilari nihil potest in rebus creatis: Non enim est sicut lapillorum aggregatio atq; compactio: Ita enim Deus homo non esset: Nec se habet sicut unio partium ad ipsum totum: Cum totum ex partibus pendeat: Christus autem Deus non pendet ab aliquo: Nec sicut unio accidentis ad subiectum, Cum in Deo accidens esse non possit: Nec sicut unio elementorum in mixto, quia hoc est a diuinitate alienum: Nec sicut unio animȩ ad corp9, quia diuinitas esse corporis forma nõ potest: Nec sicut unio aliqua in creaturis reperta, quia diuina hæc admirabilis unio omnẽ excellit creaturæ uirtutem. Nam cum in qualibet perfecta substantia natura ĩueniatur atq; suppositũ, quæ ĩ rebus præsertim materialibus idem prorsus nõ sunt, Sancta nihilominus tradit fides humanã naturã propriũ ĩ Christo suppositũ siue personã propriã nõ habere: Quam ex se. s. habuisset, si nõ esset Verbo Dei unita: Sed pro illo supposito diuinũ suppositũ in illa subsistere, Dum persona filii Dei naturã hanc ĩ primo suæ creationis ĩstanti ut ĩ ea subsisteret sibi ipsam uniẽs prȩoccupauit: Suppositum autem subsistẽs ĩ natura humana est homo: & ĩ natura diuina est Deus. Cum igit̃ persona seu suppositũ filii Dei in utraq; natura subsistat, uere ẽ De9 & homo: Hoc aũt nec ĩpossibile ẽ nec irrationabile: Deus siqdẽ oĩa põt, quȩ cõtradictio-

nem non implicant: Inuicem nãq3 contradictoria rationē3 en tis habere non possunt: Deum autem esse hominem modo prę dicto contradictione3 non implicat, ut de se patet: Non enim diuinitatis maiestas propter hoc aliquam recipit mutatione3: Sed natura humana trahitur & extollitur ad excellentissima3 unionem ex infinita Dei potentia: quæ multo plus pręstare po test q̃ ullus possit intellectus cogitatione complecti. Ratio, nabile quoq3 conueniensq3 uidebitur recte consideranti: quia ex hac diuini uerbi incarnatione īnumerabilia bona uniuerso orbi teste experientia prouenerunt: Nam post ipsius Christi aduentum pulsis fugatisq3 erroribus sol mundo nouus appa, ruit. Et quia difficile immo impossibile foret cuncta inde pro, fecta beneficia recensere, principalia quædam recolemus: ut rationem eius incarnationis & conuenientiam afferamus.

Primum siquidem homini ad beatitudinem tendenti tanta diuini Verbi dignatio efficacissimu3 fuit auxilium: Quia, sicut iam supra ostendimus, hominis beatitudo in diuinæ essentiæ uisione consistit. Poterat autem hoc immensa Dei sublimitate considerata iuxta humani tenuitatem intellectus hominē tãq̃ ab impossibili deterrere: Ideo sibi conuenienter naturam uni, uit humanam: Vt mortalibus argumentum daretur, unionē intellectus nostri cum Deo nō impossibilem esse: Maior siqui dem est ad diuinam personam humanæ naturę coniunctio q̃ ipsius intellectus ad Deum tanq̃ ad obiectum. Hinc post Chri sti humanationem euidentius cæpere homines emergere, & intentius ueræ beatitudini aspirare. Ex Christi quoq3 incar natione naturę suę excellentiam homo cognouit: Intellexitq3 ut infra Deum nulla sibi creatura sit finis: nihilq3 quo ad hoc, ipsum excellat nisi solus Deus: Qui factus homo naturam im mediate assumpsit humanã. Iccirco post tanti muneris percep tionē Idoloꝝ & omniũ creaturaꝝ īfra Deũ cultu neglecto reli ctisq3 diuitiis & honorib9 ac hui9 sęculi uoluptatib9 spretis ad solũ ueꝝ Deũ colēdũ se se mortales dedicarũt. Cũ nostra itē

beatitudo in Dei uisione consistat, quæ nostri facultatem ītel lectus excedit, non poterat certa cognitio aut spes beatitudinis huius per solum rationis lumen haberi: Quemadmodum excellentissimorum philosophorum, qui in ea inuestiganda defecerunt, labor ostendit. Conuenienter igitur Deus, qui peculiarem hominum prouidentiam habet, carnem assumpsit, ut nos eiusmodi taꝫ necessarię cognitionis ac spei redderet certiores: Deo enim omnes sine dubio credunt. Ex quo uidemus post aduentum filii Dei maiorem diuinorum instructionem ac claritatem q̄ antea processisse. Præterea hominem materali ac carnali compede uinctum ad illius beatitudinis amorem succendi oportebat, ad qđ humanatio Saluatoris nostri potissimum fuit incitamentum: Cum nihil nos ęque sicut illi9 amor obstringat, ut amoris uices rependamus. Nullo autem modo suam erga nos charitatem q̄ per hoc ineffabile suę incarnationis & maximæ pietatis sacramentum poterat efficacius aperire: Propterea qꝫ ingens utilitas hinc in mundo apparuit, Dum homines uidimus ardentiori dehinc diuinarum rerum studio inflammatos familiaritatem amicitiamqꝫ (ut ita dixerim) cum Deo ac eius angelis contraxisse. Ad hęc Cū ad beatitudinem tendentibus mediorum certitudo ad eam ducentium requiratur, per ipsam filii Dei incarnationem tale beneficium cumulatissime est allatum: Qđ quidem hoc argumēto potissimum constat, Quia scilicet dehinc mundus multo magis q̄ antea uirtutibus floruit incomparabilisqꝫ uitæ culmē adeptus est. Postq̄ enim Deus homo est factus, uerbo & exemplo nos coram instruens dubitare potuit nemo, quin illius semita ea ipsa esset, quæ nos rectissime ac certissime ad beatitudinem ducat. Ecce igitur ꝙ nihil impossibile aut irrationabile de humanati Verbi mysterio Fides catholica asseuerat.

¶ Christi natiuitatē ex Virgine nec impossibilē nec irrationabilē: eius autem uitam conuenientissimam fuisse.

Caput. viii.

h Is igitur demonstratis non erit iam difficile aliorum articulorum possibilitatem ac conuenientiam declarare. Si enim potuit Deus homo fieri, ipsum quoq3 fieri filium hominis impossibile nõ erit: ut scilicet Virginis filius iuxta catholicam assertionem uere credatur: Nam cum generatio sit suppositi non naturæ (non enim natura humana, sed suppositu3 q̃d ĩ ipsa subsistit generatur) cũq3 in natura humana diuinum suppositum subsistat & uere sit homo, Non erit impossibile eum a muliere nasci: Non ea ratione, qua est diuinũ suppositum, sed qua ratione est in natura humana a muliere sũpta subsistens. Quãuis autem & alio modo q̃ ex muliebri conceptu carnem humanam assũmere Deus ualuisset, ut si ex terra corpus hominis illico produxisset: conuenientius tamen ac magis expediens fuit, ut carnem assummens ex muliere nasceretur: Quia ad humilitatem & charitatem propensius nos inuitat, quando non dedignatus est omnium parens ĩ terra habere parentem, nostręq3 infirmitatis subire dispendia: & qui ullas prorsus nescit angustias, uirginalis uteri claustra more aliorum hominum menses nouem perferre: Cęteraq3 ultro laboriosę ac mendicę uitæ incommoda sustinere, parentumq3 & consanguineorum ac patrię habere necessitudine3. Fuit quoq3 conuenientissimu3 ipsi Verbo Dei ut ex ĩcorrupta Virgine nasceretur: Vt qui habet in cælis patrem sine corruptione & sine matre, haberet quoq3 ĩ terris sine labe ac sine Patre integerrimam matrem. Q̃d si cuipiam impossibile forsan naturaliter uidetur uirgineum florem cõceptione & partu nõ uiolari, Diuinę ratio potentiæ omnis ĩtellectus captum sine fine excedens facilitatem ostendit: Quæ etiam cognitu nõ est difficilis: Videmus enim ĩ naturalibus uitam habentibus ĩperfectã, ut ĩ plantis, agens & patiẽs ĩ generatione nõ distingui: Sed ĩ eodem actiuam esse uirtutem atq3 passiuam. In his autẽ, quę uitam sortiuntur perfectam pp perfectiorem generationem agens ac patiens distinguntur: Et ideo ad organa corporis informanda fœmina ut agens non exigitur: Sed masculus

in quo uirtus est actiua. Alioqn non oportebat in animalium generatione duo cócurrere/nisi uni uirtus actiua & alteri passiua fuisset a natura distributa. Licet ergo aliqua uirtus actiua ĩ præparanda ad genituram materia fœminę possit ascribi/ in qua bona uentris requiritur dispositio/ quæ fomentum præbeat proli/ in ea tamen non est uirtus actiua ac formatiua cõceptus: Sed ĩ ipso tantũ semine maris: qđ nõ materia humani corporis/ sʒ solũ prĩcipiũ ẽ actiuũ: Nec tñ ad cõcipiẽdũ fœtum oportet/ ut quẽadmodũ semen uiri ẽ actiuũ prĩcipiũ/ ita & semen mulieris necessario ad sit ut prĩcipiũ passiuũ: Nã experiẽtia cõptum ẽ plures mulieres absqʒ sui seminis interuentu fœcundari. Dicendum est itaqʒ menstruum in eis sanguinem seminis loco haberi: Quia enim calor uirtuti generatiuæ deseruiens prę uirili calore in fœminis diminutus est/ non in ipsis fœminis sicut in maribus alimẽti superfluum ita digeri potest Quapropter tanq̃ deficiens a completa seminis digestione remanet sub forma sanguinis: Qui talis absolute non est/ qualis per actum uirtutis nutritiuę generatur ex cibo: Sed qđ residuum est ab ultima digestione nutrimenti in fœminis uirtute generatiuæ potentiæ ministratur & præparatur ut debita sit materia corporis humani. Quia ergo Deus infinita sua uirtute immediate per se ipsum producere potest/ qđ alias per agẽtia naturalia efficit/ cum etiam possit creare/ Quid mirum si eiusmodi uirtute ex purissimo uirginis sanguine corpus Christi formauit uirilis seminis uirtutem Spiritu sancto supplente? Atqʒ hoc pacto beatissima uirgo idoneę iá ętatis cęterarꝝ more mulierum purissimum sanguinem absqʒ ullo uiri concubitu subministrarit? Sed forte non minus difficile uideatur ꝙ ex inuiolato uirginis utero Christi corpus iam formatum prodierit: Sic enim ratio dictat duo simul corpora fuisse: Ad qđ respõdemus ꝙ q̃uis duo simul corpora in eodem loco naturaliter esse nõ possint: Tamen nulla cõtradictionis obstat implicatio/ quin a Deo id fieri possit: Si enim ꝑ corpus intelligeremus spatium/ qđ antiqui philosophi locũ uocabãt trina uidelicet dimẽ

sione contentum hoc est longitudine / latitudine & profundi tate per se subsistentem / cuiusmodi est corpus in prędicamen to q̃titatis / Impossibile forsan uideri posset duo simul omnino corpora esse: Quia si tales dimensiones darentur a materia se paratę / non possent alio modo q̃ per situm distingui. Si ergo duę uel plures essent in eodem situ / sequeretur contradictio / ut scilicet plures & non plures eędem essent. Sed cũ q̃titas nõ separetur a materia substãtiali / quæ est propriũ eius subiectũ / posito q̄ duo corpora in eodem sint loco / & eorum q̃titates ĩ eodem situ / Non resultat aliqua contradictio: Quia licet illo rum corporum quantitates ex situ ipso non distinguantur / re manet tamen distinctio inter eas ex subiecto: Quia singulę di stinctis materiebus inhęrent. Non est ergo impossibile uirgi nalem aluum in ortu Christi clausam perstitisse. Et quia Christus uenit in hunc mundum ut uitę nobis pręberet exem plum beatitudinisq; uiã ostenderet / fuit conueniẽs eum cum hominibus conuersari / nec solitariam uitam ducere: Vt per ipsius prædicationem ac uitam ad Deum haberemus accessũ.

Item quia rationabile est ut qui cum hominibus conuersa tur / se eis in conuersatione uitę conformet / æquum fuit / ut austeritate uitæ seposita mediocritatem cibi potusq; ac indu menti & domesticæ consuetudinis Christus obseruaret pro ratione conditionis / quam in mundo / dum uitam hanc mor talem degeret / assumpserat: iuxta scilicet patrię suæ morem populiq; ubi & nasci & conuersari dignatus est. Non enim ci bi potusq; abstinentia ad uitę perfectionem per se attinet: Sed sinceritas mentis ardensq; charitas immotusq; & infractus tam in secundis rebus q̃ in aduersis animus: ut nec illum glo ria extollat aut copia / nec calamitas deprimat & egestas.

Fuit tamen congruum ut pauperem sibi uitam deligeret. Oportet enim diuinę ueritatis uirtutumq; cælestium præco nes & assertores / esse a curis sæcularibus expeditos / & ab omni suspitione cupiditatis alienos: Quod maxime Chri sto competebat: Qui insuper ut diuinitatem suam palam fa

ceret, infirma & stulta elegit: ut huius mũdi potentes sapien tesq; confunderet: & ut totius orbis transformatio non pote stati uel sapientiæ humanæ, sed diuinitatis eius maiestati ascri beretur: Propterea miraculorum necessaria demonstratio fuit ad ostendendum diuinitatem in illo corporaliter (ut ait Apo stolus) inhabitantē. Deniq; omnia illius dicta ac gesta, si rel ligiose, sobrie pieq; considerentur, mirabili ordine & inenar rabili ratione tradita comperientur.

¶ Quæ de originali peccato christiana relligio asserit nec im possibilia esse nec ratione carentia. Caput. viiii.

u T autem melius & quę dicta a nobis sunt, & quæ dictu ri sumus intelligantur, oportet aliqua de originali pec cato tractare: Cuius labe omne genus humanum esse uitiatũ orthodoxa ubiq; prędicat fides. Superius igitur demonstratũ est mundum & quicquid in eo continetur non ab ęterno sed in tempore beneplacito certa ratione a Deo fuisse creatum: In quo hominem ueluti partẽ mundi corporei principalem tum creauit. Et quia anima hominis intellectiua est immortalis & nobilissima, Corpus illi immortale ac subiectum minimeq; re pugnans conuenire uidebatur. Dignum enim est formam atq; materiam mutuam habere proportionem: Formęq; ma teriam subiici, inferioriq; naturæ dominari superiorẽ. Sed qa omnis animę intellectiuę cognitio naturaliter pendet a sensi bus, qui non nisi in corpore ex elemẽtis composito carneoq; ac corruptibili esse possunt, necesse fuit huiusmodi corpus ani mę concessum sicut corruptibile ita & rationi esse repugnãs. Verum quia diuina prouidentia in necessariis nemini deest, haud absq; ratione credimus & confitemur φ Deus, qui spiri talem & corpoream naturam ea lege coniũxit, ut superior ĩferiori dominaret, siq̃d ĩpedimẽti ex defectu naturæ cõtigeret id supnaturali bñficio tolleret: Quia ergo corporis dissolutio & partis sensibilis repugnãtia uniuersę naturę hũanę cõueniebat,

Cõpetens fuit ut originalis iustitia idest impassibilitas corpo-ris sensibilisq; partis subiectio ad rationem totiusq; corporis ad animam uniuersę naturę humanæ supercælesti gratuitoq; dono cõferretur. Rationabiliter ergo dicimus Protoparenti, quem ab initio Deus plasmauit, munus hoc fuisse collatum: Vt per ipsum in omne futurum genus inde propagaretur.

Verum quia homo liberi arbitrii factus est, legibusq; diuinis subiici debet, par etiam fuit, ut si auersa ratione a Deo deliqueret, iferiores quoq; animę partes auerterẽtur ab ea, illiq; repugnarent, eiusq; corpus pristinum ĩ cinerem resolueretur: Nam per quæ quis peccat, per eadem merito torquetur. Hãc ergo iustitię originalis supernaturalisq; doni priuationem uocamus originale peccatum ĩ omnem posteritatem a Protoparente illo deriuatum: Omnes enim homines ab illo generati iustitia carẽt originali: Quæ ad eos peruenisset, nisi homo ille protoplastus propria eam culpa amisisset. Neq; hoc a ratione alienum cuipiã uideri debet: Nam huius peccati signa quędam ĩ humano genere apparẽt. Cum enim humanarum actionum sic curam Deus gerat ut bonis operibus præmium, malis pœnam retribuat, ex illata pœna pręcessio culpę significatur. Diuersis autẽ aflictionibus tam spiritualibus q̃ corporeis humanum genus afficitur, uidelicet algore, ęstu, uigilia, fame ac siti uariisq; morboꝝ & calamitatum pręssuris ac deniq; ineuitabili morte: Quo autem ad spiritualem partem debilitatem patitur rationis liberiq; arbitrii atq; repugnãtiam carnis maximam: Ex quibus homo facile multis erroribus quotidie irretitur. Et q̃uis huiusmodi defectus ex cõsequẽtia necessitateq; materię naturales uideãtur: Dei tamẽ ꝓuidẽtia & bonitate rite (ut pręduximus) cõsiderata probabiliter persuademur Deum illis defectibus subsidium fuisse laturum: Nisi homo ipse offensione aliqua obstitisset. Vnde nõ iniuria, dum immensam diuinæ maiestatis bonitatem largitatemq; pensamus, fatemur hos defectus ĩ pœnam peccati Protoparentis totius humanę naturę uicem gerẽtis prouenisse. Nõ ab re

igitur dicimus hominis primi peccatum & personale & com/
mune fuisse: Personale quidem, quia ipsum suo bono priua/
uit: Commune uero quia illi eiusq; posteris beneficium abstu
lit uniuersę humanę naturæ collatum. Huiusmodi uero defec
tus ex priuatione aut subtractione iustitię originalis in aliis ho
minibus procedentes, si ad eorum uoluntatem referantur, ratio
nem culpę nō habent: Sed ad uoluntatem primiq; hominis
assensum relati reatu nō carēt, prout omnes homines partici/
patione humanæ naturę ut unus homo computantur: Cuius
caput protoparens ille fuit, qui cæteros omnes propagauit:
Atq; in hoc peccatum quodāmodo introduxit. Quemadmo/
dum enim manus actio ab inordinata mouentis uoluntate ra
tionem suscipit culpę, sic ex uoluntate primi Parentis pecca/
tum hoc in eius posteritatis membris est uoluntariū: Alioquin
remota relatione ad uoluntatem primi genitoris delinquētis,
nullum foret originale peccatum, hominesq; absq; ulla iusti/
tię originalis priuatione generarētur: Sed cum in puris essēt na
turalibus orti, cūq; domesticis infirmitatib9 procreati, nullū
posset in eis īueniri originale peccatum: Quemadmodū ī ope
rationibus manuū ac pedum aliorūq; corporis humani mem
brorū nulla potest īueniri ratio culpę, nisi pręcesserit impans
mala ī homine uoluntas. Siquis autem obiiciat īiustum ui
deri cum hoc peccatū a uoluntate nascentium post primū ho/
minem nō proueniat, unius culpa ī aliorum omnium pœnā
insontium redundare: Sed ęquum putari ut ille admisi crimi/
nis pœnas luat, cęteri uero ut īnocentes eximātur, ne ante dā
nati q̄ nati aliena sint culpa: Respondemus ꝙ hęc punitio so/
lam iustitiæ originalis gratięq; respicit priuationē: Quę huma
nę naturę nō debetur ex debito: Sed eidem fuit ex diuina libe/
ralitate concessa: Quāuis enim nulli Deus creaturæ sit obliga
tus, aliqua tamen ita ab eo sūt īstituta, ut illis naturaliter alia
quędam debeantur: Nam homini debetur ītellectus, debent̄
& membra ac reliqua, sine quibus uel nō esset uel a sua natu
rali pfectione deficeret. At originalis iustitia & gratia nō ullo

naturę merito aut obligatione, sed ex mera & superabundan ti liberalitate profluebat: Qui autem aliqua ex mera sua libera litate impendit, ea potest quando & quomodo libet imparti, ri. Dedit igitur Deus primo homini ea lege, qua dictuꝫ est, iu stitiam originalem, uidelicet ut si nō peccaret, eam sibi suisqꝫ posteris conseruaret: Si autem delinqueret, ea ipse ac posteri priuarentur. Tunc enim primus homo humanam naturā uni uersam includebat: Quo circa nō ipsi soli, sed toti naturæ hu manæ in ipso traditum est hoc præceptum: Cui etiam in eodē originalis iustitiæ fuerat facta collatio. Nemo igitur deinceps iuste conqueri potest, ꝙ ea propter ipsius primi hominis ino, bedientiam sit priuatus: Quemadmodum etiam, si ab initio ta lis iustitia nō fuisset ei concessa, nulla fuisset querelæ occasio Cum nō ex debito naturę, sed liberalitate diuina concederet᷑. Non ergo propter demeritum Adæ aliquam maculā uel īfec tionem proprie soboles īcurrit: Sed dum in puris naturalibus munere priuata originalis iustitię oritur, dicitur in peccato na sci: qđ non diceretur si illa iustitia nunq̄ esset homini collata. Non potest ergo conqueri homo si in sua conceptione illud donum nō accepit, qđ ei ex natura nō debetur: Sicut nec pōt aliquis conqueri quia nō fuit in uentre sanctificatus aut beatus initio creatus sit. Quia uero superius dictum est hominem ad finem supernaturalē ordinari, ad quem nō potest sine do, no supercęlestis gratię peruenire: Dicimus etiam ꝙ quisquis in peccato solo originali moritur, uita priuatur æterna: Quia ta lis uita seu fruitio ex proportione illi nō conuenit: Nulla tamē ob hoc pœna sensus plectitur, nullaqꝫ tristitia affligitur: Quē admodum īnumeri homines mœrore nō afficiuntur quia nō sint imperatores: Quāuis enim eo ꝙ sunt homines contingere potuisset, ut quilibet ipsorum ad imperium assummeret᷑, ta men quia in eo statu se uident constitutos ex quo nūq̄ uel ra rissime ad id fastigium peruenit᷑, eiusmodi priuatione nil pe, nitus contristant᷑. Ita & infantiū ac pueroꝝ animę in peccato originali decedentiū, q̄uis sciant propterea ꝙ sunt rationales

potuisse per gratiam ad diuinę essentiæ uisionem eleuari: Tamen cum sortis & conditionis suę inhabilitatem ad id postea nouerint, qđ iam eis est impossibile factum, minime appetūt: Nec supernę beatitudinis defectu anguntur, Deo pręsertim cooperante: Cui pro rectitudine uoluntatis omnino cōformātur. Cū ergo nulla sensibilis pœna illos afficiat, consequēs est ut bona, quę natura hominibus debentur humanitatis iure ipsi consequant̄, ut naturalium puta rerum scientiam diuinorūq; contemplationē per ea quę facta sunt, & quicquid humanę fœlicitati naturaliter tribui potest: Alioquin naturali & optato munere priuati tristitia carere nō possent. Deus etiam liberalitate sua aliqua eis supnaturalia dona conferet, ut corporis īmortalitatem: Motus siquidē cæli cessabit, generatioq; & corruptio: Ideo omnes resurgent īmortales: Neq; amplius corporis alimentis aliis ue necessariis egebunt: Nulliq; īfirmitati aut molestię uel repugnantię erunt obnoxii: Sed potius lętabuntur dominūq; laudabunt. Et q̄uis credamus eorꝝ nūc morientium animas ad inferos transmeare ad eam uidelicet partem subterraneam, quam puulorꝝ insontium Limbum uocamus, Nulla tamen pœna plectunt̄ ex loci conditione: Anima enim a corpore separata per se a locali situ non patit̄. Post resurrectionem tamen arbitror, Salua semper determinatione sanctę Romanę ecclesię (nihil enim super hoc īueni diffinitum) super terram tum defecatam glorificatamq; eos habitaturos, Deumq; in perpetuū magnificaturos. Ad hoc autem haud temere credendū adducimur, Primuz quia locus debet conuenire locato. Qđ si corpore immortali impassibiliq; illi resurgent, & beatitudine, quę naturaliter haberi potest, potientur, luce solis & aliis delectabilibus bonis naturaliter homini competentibus priuari nō debent: Quibus carerēt, si opaco & subterraneo carcere īcluderent̄: Tum quia, ut iam dictum catholicoq; assensū probatum est, pœna sensus originali peccato nō debetur: Sed ob allatas superius rationes priuatio solum uisionis diuinę. Si ergo tenebroso terrę carcere clau

deretur, nõ liquet quomodo sensuũ afflictione liberi exẽptiq; essent, ubi lucis inspectione pulcherrimorumq; corporũ cęli & terrę multisq; bonis, quę inserta natura desiderat, omnino priuarentur. Patet igitur nullã ex peccato originali subse qui pœnam, propter quam iniustitię Deus argui possit: Quin immo in originali pereuntibus culpa, quia sine gratia in puris naturalibus decedunt, beatitudo conceditur illis ex proportione conueniens: In quo diuinę iustitię sapientięq; ordo mirifice commendatur. Ex his ergo perspicuũ est ea, quę doctrina christiana de Iustitia asserit originaliq; peccato, eiusmodi esse, ut ex eis nec irrationabile nec impossibile qcq̃ elici possit.

¶ Christi passionem ac reliqua humanitatis eius mysteria omniaq; ecclesię circa Fidẽ decreta rationabiliter poni. Cap. x.

d Eus autem pater misericordiæ ac diues in bonitate sua huic defectui a principio mũdi oportunis sane remediis, sacrificiis scilicet uł parentũ fide, deinde circũcisione, demũ sacro regenerationis lauacro succurrit: Talibus enim mysteriis sanctificati paruuli olim defuncti, quiq; modo decedunt ex habilitate per supernaturalem concessa gratiã uitã cęlestẽ acquirunt: Alii uero sanctificationis huius expertes Limbum petunt, eam quandoq; fœlicitatem consecuturi, quam illis iure naturali conuenire diximus: Qui idcirco de Deo queri nõ possunt, Sed de parentũ potius ĩfidelitate uel omissione. Sʒ quia Fides nostra tenet sanctos Patres ueteris testamenti usq; ad Christi aduentum ĩ Limbo fuisse detentos, dubitari posset cur illi, cũ essent originis labe purgati gratiaq; ac meritis decorati ac propterea uitę ęternę idonei, non ad cęlũ statim euolarint: Cui obiectioni respondemus, ꝙ cum peccatum originale naturę sit nõ personę, & a primi hominis persona ĩ naturam descenderit, ac deinde a natura ĩ singulos homines effluxerit, oportebat homines non solum Deo pro eorum personis sed etiam pro uniuersa natura satisfacere: Quilibet autem

ſanctorum Patrum ſufficienter pro perſona propria ſatiſfece
rat, ſed pro peccato totius naturæ in primo homine uitiatę, ĩ
quo omnes implicite contenti peccarunt, ſatiſfacere nemo ua
luit: Vix enim pro ſe quiſq; ſatiſfacere potuit: Et peccatum na
turę a peruerſa primi hominis uoluntate in totam naturã diffu
ſũ, cui non repugnat ſubſe infinita habere ſuppoſita, quodã,
modo erat infinitum: Non enim naturæ ſeu ſpẽi repugnat iſi,
nita per ſucceſſionem ſuppoſita habere poſſe: Ideoq; ex hoc
quandam retinet infinitatem. Vnde cum peccatum originale
naturę ſit addictum, exigebat remedium infinitum: Qđ nulla
creatura, cum quælibet ſit finita, per ſe poterat exhibere.

At forte uideatur ad Dei benignitatem pertinere, ut qua,
liſcũq; perſolui queat, ab homine ſatiſfactionem exigeret re,
liqua impoſſibili clementer ei condonata: Dicimus igitur a
nobis utiq; credi Deum, ſi aliter huic defectui ſuccurrere ne,
quiuiſſet, pro inæſtimabili eius bonitate cuiuſlibet hominis ſa
tiſfactionem proſe ipſo proq; natura humana fuiſſe miſeri,
corditer accepturum: Sed ille, cuius miſerationis nõ eſt finis,
quiq; ex iuſtitia pariter nil impune relinquit, alium adinuenit
modum: Quo non ſolum pro tota humana ꝓpagine ampliſſi
me ſatiſfieret, ſed ipſa etiam perfectior redderetur. Quia ergo
peccato naturę infinito nulla creaturarum, ſed ſolus Deus ut
infinitus ſatiſfacere poterat: nec tamen is debebat, qui non de
liquerat nec delinquere poteſt: homo uero qui non poterat
debebat, uoluit ipſe Deus pientiſſimus mortalem carnem in
duens homo fieri, ut & qui poterat & qui debebat pie ſatiſfa,
ceret. Homo igitur ille ac Deus filius Dei Chriſtus Ieſus debi,
tum omne perſoluit. Vnde ſacri ſanguinis pretio ĩ cruce effu
ſi reſerata fuit Patribus ianua paradiſi: & quam ſemper opta
uerant fœlicitatem poſt mortem eius illico ſunt adepti. Ex
qua ratione & aliis ſuperius memoratis apparet humanitatis
per Deum aſſumptę conuenientia. In hoc enim euidẽtius ſuã
declarauit potentiam, qua tanto fœdere ſibi copulare huma,
nam naturam potuit, ut uere factus ſit homo. Neq; ſapientiã

minus ostendit, qua admirabilem modum ad perditum hominem recuperandum, in uitamq3 ęternam perducendum exquisiuit: Vnde infinita bona mundo exorta sunt. Bonitatis quoq3 suę thesauros largissimos patefecit, Dum se totum naturę humanę infudit, ut eam sibi arctiori uinculo prorsus uniret. Suam deniq3 misericordiam, qua pro nobis uoluit crucifigi, iustitiamq3 simul adęquauit, Qua sibi ad plenum satisfactum iri firmiter constanterq3 decreuerat. Hinc peccatorib9 quibuscũq3 si resipiscere uelint, certa & facilis promittitur uenia delictoru3: Impœnitentibus uero & obstinatis indelebilis pœnarum exactio & horror incutitur. Quamob causam ĩnumeri homines post aduentum Christi a uitiis ad uirtutes conuersi sunt, & suorum pœnitentiam erratorum peregerunt.

Itaq3 si hęc & ĩfinita alia per Christum humanę naturę collata beneficia consideremus, tantam inueniemus sapiẽtię profunditatem, quantam nullus capere queat hominis ĩtellect9: Qđq3 in Christo stultum esse uidetur, cunctis bonarum artiũ studiis sapientius esse constabit: orthodoxęq3 ueritatis inquisitoribus magis ac magis tanti mysterii rationes mirabiles apparebũt. Conuenienter ergo Christus pro humano genere pass9 ac mortuus est. Et quia non solum ad peccata nostra diluẽda, sed ad nostram pariter instituendam uenerat uitam, non tantum pati dignum putauit, sed turpissimam sibi mortẽ acerbissimãq3 delegit: ut illius exemplo propter ueritatis iustitięq3 ipsius dilectionem ac obseruantiam durum ac terribile nihil formidemus. Admirabiles quoq3 delectationes ĩnumerężq3 pie contemplantibus utilitates ex huius fontis dulcedine ex morte uidelicet Christiq3 cruce hauriuntur. Quoniam insuper is obierat propter peccatorum remissionem, & ad aditum uitę æternæ reserandum oportunũ sane fuit illius defuncti animam ad Patres usq3 descendere: ut illorũ animas de sinu Limbi educeret, easdemq3 suo lumine illustraret: ubi ꝓpter originis labem mancipati (ut dictum est) tenebantur. Nequis uero illum non uere mortuum duceret, merito tumulatus est,

triumq; dierum in sepultura iacturam tulit. Verũ si post hæc non resurrexisset, Nulla resurgendi mortalibus spes esset relicta. Iure ergo sui obitus ministerio absoluto, gloriosus a mortuis resurrexit. Et quia illius corpus iam effectum fuerat ĩmortale ac gloriosum (ut superius de corporum resurrectione meminimus) indignum erat eum apud homines domesticum habere commertium. Sicut enim Christi corpus ex formę gloria & unione ad Verbum, corporum est omnium perfectissimum: Ita decuit ut super omnes cęlos & super omnia corpora ascenderet: & tanq̃ Dei unigenitus ad dexteram Patris sederet idest in ęternę uitę potioribus bonis. Qđ si quęratur quo modo cęlos, si solidi sunt, penetrauit, iaʒ responsũ est diuina uirtute fieri posse, ut duo simul corpora existant. Pręterea cum Christus Dei filius ab hominibus fuerit & pro hominibus iniuste impieq; dãnatus, par fuit ut ipse tanq̃ caput omnium hominum atq; mensura constitueretur uiuorum iudex & mortuorum, singulis (ut pręfati sumus) iustam operũ mercedem in fine sęculi redditurus. Hęc itaq; recte considerantibus omni ex parte Christiana relligio nõ minus rationabilis & æqua q̃ admirabilis diuinaq; uidebitur. De fide autem sacris scripturis adhibenda, quibus ipsa firmiter inhęret, satis in præcedenti libro dictum putamus: Ostendimus enim cum non nisi a Deo emanare possint, illis inuiolabiliter esse credẽdum. Et quoniam tam in rebus materialibus q̃ ĩ doctrinis omne mobile ad aliquid immobile reduci oportet, dicimus Deũ pro suę ecclesię cura & administratione aliquid in ea immobile statuisse: Ad qđ uelut ad solidissimum principium fundamentumq; omnes concurrere debeant: Quemadmodũ etiam in disciplinis prima sunt principia, in quæ omnes resoluuntur conclusiones. Non ergo temere asserimus quicquid Sancta Romana ecclesia determinauit seu in posterum determinabit, esse credendum: & quicquid illa aspernata est aut aspernabitur, esse reiiciendum: In dubiis enim ipsam consulimus

tanq̃ primum principium ita a Deo gubernatum atq; directũ, ut in his presertim, quę ad humani generis fidem salutemq; pertinent, errare nõ permittatur.

Christianam Relligionem duo charitatis præcepta totius uitæ moralis fundamenta sapientissime ponere. Caput. xi.

Quia ergo ostendimus Christianam relligionẽ in iis quę ad fidem pertinent nil impossibile aut irrationabile continere, Idẽ in illius morali institutione prosequamur: Quanq̃ ea sufficere possunt, quæ in superiore libro de christiana uita disseruimus: Na; si nulla melior illa dari aut excogitari potest, certe consequitur, ut moralia relligionis christianæ sint optima: Nec alia hoc indiget probatione, cum ex effectibus causę cognoscantur. Verum quia res pfectius particulariter, q̃ uniuersaliter percipiuntur, ad maiorem illorum declarationem particulares & potiores aliquas leges in medium afferemus: Non tamen omnes, tu; quia nimis a ꝓposito digrederemur, Tum quia ex his, a quibus aliæ dependent, cętera facile iura intelligemus. Primum ergo nostrorum moraliũ principiũ est, Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo & ex tota anima tua & ex tota mente tua & ex omnibus uiribus tuis: Secundum autem est, Diliges proximum sicut te ipsum: Quę non ita intelligenda sunt, ut sufficiat Christiano Dei & proximi per sola naturalia dilectio: Sed dilectio Dei & proximi p supernaturale donum gratiæ ei præcipit', ut uidelicet se disponat ad huiusmodi donum supernaturale gratiæ & charitatis a Deo suscipiendum & exercendum. Naturaliter enim, ut in superioribus declarauimus, quælibet creatura supra se Deum diligit: & proximum tanq̃ alterum se. Hoc autem pręcepto nobis iniungitur, ut qđ naturale est, per donum supernaturale perficiatur: Iubemur itaq; Deum ita super omnia diligere, ut eius amorem proprio præferamus, & ut nos omniaq; nostra ad eum tanq̃ ad finem ordinemus: Vnde nobis ab apostolo ĩ

hunc modum præcipitur, Siue manducatis siue bibitis siue aliud qd facitis omnia in gloriam Dei facite. Quia aũt maxime nos ab hoc amore carnis petulantia retrahit, dictum est Diliges dominũ Deum tuũ ex toto corde tuo: In corde enim ẽ fons uitę sensuũ appetitusq; principium: A quo ad amorẽ sensibiliũ tracti ab amore diuino separamur: Ideoq; dicit, ex toto corde, Ac si diceret, subiicias prorsus partem sensibilem uolũtati: Vt & illa pari ordine ad Deum tendens nulla in re ab ipa ratione Deiq; lege dissentiat: Et quia absq; duce ratione solet aberrare uoluntas, sequitur, ex tota anima tua. i. ex tota uoluntate ad hunc finem directa: Anima siquidem est uitæ principium: unde profluit motus, ex quo animata ab inanimatis discernuntur: Animata enim mouent seipsa: Qđ nequaq̃ inanimata facere possunt. Cum ergo uoluntas omnes moueat rationalis animæ potentias, Recte per animam intelligimus uoluntatem. Prçcipitur ergo ut integra uoluntas cum omnibus ipsius motibus actibusq; in Deum ordinetur: ut uidelicet illũ amet, illum desideret, in eo delectetur: Huic autem cõtraria odio habeat fugiatq;, & si admissa fuerĩt, tristetur ac doleat, Deum ipsum timeat, in eo speret, non diffidat de illius misericordia, de propria iustitia non pręsummat, sibi met suisq; uitiis succenseat & irascatur: Cæteraq; huiusmodi peragat ad honorem ac gloriam Dei. Quia uero uoluntatis motus a ratione dependet, cum illius obiectum sit bonum cognitum, Statim merito adiicitur, ex tota mente: Mens enim intellectum significat & rationem: Quæ ita in Deum tendere debet, ut quicquid intelligit & contemplatur sit Deus uel ad eum actu uel habitu saltem destinetur. At quoniam finis propter se amat᷑, Etiam sine mensura dilectionis animo insidet: Quæ enim sũt ad finem eatenus amamus, quatenus ad ipsum finem proportionem habent: Sed amor finis ĩmensurabilis est: Congrue ergo tribus his subiungitur, ex omnibus uiribus tuis: ut scilicet cũ Deus sit finis noster, ad eũ omni studio ac conatu tẽdam9

eiq; ratio, uoluntas & sensus penitus obtemperent atq; omni uirtute & gratia perficiantur: Vt demum in nobis ita consumatis ac postremo beatificatis glorificetur Deus, Sicut omnis causa in perfectione comendatur sui effectus. Ex hoc ergo apparet non solum qualiter homo Deum sed etiam se ipm diligere debeat: Quia ppetuo ordine ita illi uni affici & subiici debet, & id totum qđ uiuit qđq; agit ad eius gloriam ordinare: ut in ipso tanq̃ in opere suo perfecto magnificetur Deus.

Sed quia minus constabat qualiter esset proximus diligendus, cuius amor non ita sicut proprius naturalis est, ut omnis ambiguitas erroris cessaret, Secundum Deus addidit pręceptum dicens, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, idest ad eundem ad quem te ipsum diligis finem: Nam cum finis noster sit honor Dei ac gloria: causaq; in perfectione magis sui effectus q̃ in diminutione semper honeretur, Cum homines sint Dei effectus, idem magis in ipsis perfectis supremeq; beatis q̃ aliter se habentibus honoratur. Si ergo diligendo Deum illius gloriæ usq;quaq; nos intendere oportet, debemus & pari fine, ad quem anhelamus, diligere proximum: ut quemadmodum in nobis ita & in illo diuinum opus eluceat ac laudetur. Quid quęso duobus his mandatis seu principiis uerius? Quid rationabilius? qđ diuinius dari potest? In quibus & diuina iura & humanę societatis fœdera ac deniq; legum omniu; perfectio continentur: Hinc enim pendent leges ac Prophetę. Quicquid igitur ex his resultat uel eis consonat, apud christianos sanctum & inuiolabile reputatur. Quicquid autem eis repugnat aut obsistit, prophanum est & euitandum.

Moralem ecclesiæ doctrinam excellentissimam esse. Caput. xii.

r Ationabiliter itaq; duæ moralium præceptorum tabulæ nobis exhibitę sunt: Quarum altera ad Deum, alte-

ra ad proximum, hominem recto calle dirigit atq; instruit. Nam cum homo ciuile sit animal & alicuius pars cōmunitatis, ad uitæ eius rectitudinem attinet: ut primo erga uniuersorum principē, deinde erga ciues suos bene se habeat. Quēlibet igitur hominem existentem partem humanæ naturæ, & ut christianum Rei p. christianę partem, bene se habere erga eum oportet qui naturam humanam regit, & qui christianitatis caput est, scilicet erga Deum & Christum Deum & hominem: Qđ quidem rite exequitur, quando eum diligit ex toto corde, ex tota anima & ex tota mente cunctisq; uiribus suis. Quia uero communi omnium principi primum merito debetur fidelitas, qua ei inuiolata fides in omnibus seruetur, nec ab illo quis ad hostem ullo pacto deficiat, rite in principali primæ tabulę mandato omnibus edictum est, ut Deum uerum colant, qui unus tantum est, nec Deos alienos coram eo, q ubiq; assistit, quem ue nihil latet, uenerentur: nec ad diabolū quoquo pacto diuertāt. At uero quia secundo loco principi debetur reuerentia, rationabiliter secundu; primę tabulę præceptum est, non assūmes nomen Dei inuanum: Deum enim prorsus inuisibilem honorare cupientibus in iis, quę ipsum representāt, honorandus est: Cuiusmodi maxime sunt uoces, quę ad eum significandū aut laudandum inuentę sunt: Quāq̄ idem cęteris ī rebus illū referētibus, aut quoquo modo ad ipsum pertinentibus seruandum est. Cum autē tertio ac postremo principi debeatur meritus famulatus, Congrue etiam tertio primę tabulę pręcepto iubetur, Memento ut diem sabbati sanctifices: per qđ monemur, ut debitum cultum tam internum q̄ externum sincerissime Deo exhibeamus: De quo superius mentionem fecimus, & qđ restat, aliquid oportuno loco in hoc tractatu subtexemus. Ex his tribus principiis eliciuntur quæcūq; ad Deum colendum honorandū obseruaudūq; ptinent: & in ea quicqd ad Deum spectat resoluit᷑. Quæcūq; aūt illis refragant᷑ uel discrepant omnino explodimus ac repudiamus. Secundū aūt pręceptū seu secūda tabula id est, diliges

proximũ ſicut te ipſum: Cũ uero diligere ſit bonũ uelle, & ma lum ei quem diligimus nolle, duas dilectionis proximi ptes facimus: Vt ſcilicet bona proximo uelimus, nec ei mala infe-ramus aut deſideremus: Ideo in ſecunda tabula primum legi-tur, honora patrem tuum & matrem tuam: Vnde etiã hono-ris exhibitio beneficiorumq; gratitudo erga quenlibet nobis proximum colligitur. Offenſionis autem illationem euitãdã intelligimus opere, lingua & corde: Opere uero tam in perſo nam propriam q̃ coniunctam reſq; contiguas ab iniuria abſti nendum eſſe, ut a quauis noxa mendaq; liberi uiuam9: Prop terea in eadem tabula ſecundo ſubit, Non occides: Qđ nocu mentum proximo ĩ perſonam propriam illatum iri prohibet: Tertio, nõ mœchaberis, ex quo nullius uxorem uel fœmi-nam uiolandam eſſe cauetur: & ad quaſlibet deteſtandas luxu rię ſordes interpretandum eſt: Quarto, Non furtu; facies: hĩc quælibet alienæ rei uſurpatio condẽnatur: Quinto, non fal-ſum teſtimonium dices contra proximum tuum: Vbi tenem9 qđlibet iniquę ac deierantis uel maledicæ linguæ peccatũ eſſe abhominandum: Sexto, Non concupiſces uxorẽ proximi tui: propter qđ mentalis luxuriæ infectio & inordinatus libidinis appetitus coercetur: Septimo, Nõ deſiderabis re; proximi tui: In quo monemur non tantum alienę rei uſurpatione; eſſe fu-giendam, ſed ſinceritatem mentis pariter ab auiditate iniuſtæ poſſeſſionis cuſtodiri oportere. Et necui dubium obrepat, ꝙ cum non minoris ſint criminis deſideria cæteris præceptis contraria pręſertim primę tabulę, quare potius libidinis reiq; alienę dãnata deſideria exprimantur, q̃ cætera grauiora: Reſ-pondemus ꝙ lex euangelica non ſolum mala opera, ſed pra-uos etiam coarguit affectus: Præcepta autem ſuperius enarra ta non ſolum de exteriori opere ſed de interiori æque accipiũ tur. Verũ nõ ſine cauſa duo hæc poſtrema ſignantius expreſſa ſunt: Cuilibet enim q̃tuncũq; rudi deſideria illa cæteris præ-ceptis aduerſantia ſuã obliqtatẽ neqtiãq; oſtendũt: Quis nãq; neſciat malum eſſe Deo nõ credere: uel infidelem ei aut con-

tumacem esse atq3 rebellem? Quis nõ itidem culpet parentu3 contemptum ac contumeliam? uel homicidii feritatem mentiendiq3 seu calũniandi improbitatem nõ abhominetur? Hæc enim cogitata horrorem potius q̃ delectationem afferunt. At libidinis ardor uidetur esse naturalis: Animalia nãq3 generare natura desiderant, uehemensq3 est delectatio carnis: Externorum etiam bonorum auiditas, quia eis plurimum indigemus, uidetur esse natura homini inserta: Hinc possent rudiores opinari horum appetitus minime esse peccata: præsertim cum nulli sola desideria noceant: Consultissime itaq3 duo hęc libidinis scilicet alienęq3 rei indecens appetitus notata sunt. Lex ergo nostra hominum perfectioni inuigilans tam cordis q̃ opis rectitudinem deposcit, ita ut nec intactum quid uel minimũ relinquat: Na3 ex his principiis omnia alia iura moraliaq3 præcepta, uti iam diximus, defluunt, & ad hæc rediguntur, & secundum eorum normam cuncta iusta aut iniusta iudicamus. Nihil siquidem qđ ad bonos mores pertineat illis inueniri potest contrarium: Quin immo omnia moralia sunt eis propria & in ipsis tanq̃ in primis principiis corroborantur. Propterea christiana relligio quicquid de uirtutibus ac moribus philosophi doctissimiq3 uiri scripserunt facilius, uberius sanctiusq3 cõplexa est, & quæ ab illis ignorata uel prætermissa sunt tam diuina q̃ naturalia exquisitissime & cumulatissime auxit. Cõsilia quoq3 addidit, ut melius præcepta seruentur: Nam cum tota uita Christiana ad diuini amoris perfectionem tendat: Quę sine puritate cordis terrenarumq3 affectionum purgatione haberi non potest, omnia Dei præcepta legesq3 bifariam distinguntur, In affirmationem scilicet ac negatione3. Pręcepta igitur affirmatiua perfectionem charitatis attendunt: Negatiua autem puritatis integritatem: Ad utrunq3 uero possunt consilia pertinere: Est.n. consilium non præceptum, ut q pfectus eẽ uelit, uẽdat oĩa quæ hẽt & det paupibus, pauperemq3 Christũ sequat᷑: Vt celibẽ ac cõtinẽtissimã uitã ducat: utq3 relligiosi alicui9 patris obediẽtię subdit9 ab affectib9 cupiditatis

& gloriæ totiusq3 superbię, nec non uoluptatis & re℞ exteriorum se se procul amoueat & emundet. Consulitur quoq3 ad perfectam charitatem acquirendam, ut se diuino cultui ĩ perpetuum dedicet: quotidie diuinas laudes celebret, sæpissime oret, plurimaq3 alia peragat, ad quę nemo aliam ob rem tenetur nisi ut supremum perfectionis apicem charitatisq3 attingat: Ex quibus omnibus manifestũ est christianam relligione3 ĩ cũctis adeo ordinate sapienterq3 quo admoralia spectat procedere, ut nihil ĩcompositum, nihil non probandũ admittat: Eiusq3 efficaciæ ĩ docendo esse, ut efferatos homines plerũq3 tam mansuetos q̃ sunt agni efficiat: Libidinis uero atq3 auaritiæ sordibus inuolutos miro cadore renouet ac exornet. Vt iam luce clarius sit nullam philosophorum scolam nulla3 ue aliam relligionem eiusmodi attulisse doctrinam tales ue fructus hominibus peperisse: Quin immo tantum ab hac nostra distare q̃ terrę centrum a summo distat cęli conuexo, q̃tum q3 tenebrę ab ipsa differunt luce.

Iudicialem ecclesię doctrinam maxime rationabilem esse. Caput. xiii.

r Elligionem insuper nostram pari esse ratione in iudicialibus extollendam facile demonstrabimus. Cũ enim in unoquoq3 sit dare unum primũ qđ sit alio℞ mensura, In genere legum primã ponimus eam, quam nuncupamus legem ęternam: Quę scilicet omnium est actionum motionũq3 diuinę sapientię ratio directiua: Vnde omnes alię leges deriuant᷑. In omni enim ordinata motione oportet uirtutem secũdi mouentis a mouente primo deduci: In gubernantibus item primi rationem gubernatoris ad propinquiorem descendere. Lex aute3 ut regula & mensura dupliciter esse ĩ aliquo potest: Vno modo sicut in dirigente ac mensurãte: Alio modo sicut ĩ directo & mensurato: unũqđq3. n. quatenus regulę uel dimẽsionis est ꝑticeps, ita demũ dirigit᷑ ac mensuratur. Cum ergo omnia

diuinæ prouidentiæ subiiciātur/ manifestū est eadem aliquo modo in æternę legis participatū admitti/ Quatenus inq̄ ex eius caracteris īpressione ad actus finesq; proprios īclinantur.

Inter cætera autem rationalis creatura excellentiori modo diuinę subiacet prouidentię/ prout illius fit ꝑticeps/ eāq; pro se & pro aliis exercet. Hęc uero legis æternæ participatio ī rationali creatura lex dicitur naturalis: Quæ est naturalium præceptorum ī intellectu uel uirtute uel etiam habitu congregatio. Horum nāq; pręceptorum radix lumen est rationis naturalis diuinitus impressum: Cuius uirtute quædam sunt nobis tam in speculatiuis q̄ in practicis per se nota: quę īspeculatiuis quidem prima principia/ in practicis autem potiora præcepta uel primas ac naturales leges appellamus: A q̄bus tāq̄ a principiis per se notis leges alias bifariam ducimus: Vno modo sicut ex manifestis principiis conclusiones: Altero sicut aliquorum prudentum decreta communiter probata: Primus q̄dem modus illi similis est/ quo demonstratiuæ scientiaꝝ conclusiones ex principiis inferunt᷑: Secundus uero illi/ quo in artibus formæ communes ad aliquid specialiter applicantur: Velut sapiens architectus formam ædificiorum communem ad hāc uel illam determinat domus figuram. Quędam ergo a cōmunibus principiis legis naturæ per modum conclusionis habentur: Vt ab hoc præcepto/ non occides/ elici potest nemini uenenum esse dandum: Quædā uero ꝑ modū determinationis: Sicut lex naturę iubet ut qui peccat puniat᷑: Sed ꝙ illa uel alia pœna plectatur fit secundum determinationem legis naturę: Ideoq; hoc prudentum arbitrio relictum est: Vt scilicet id decernant/ q̄d bono communi nouerint expedire: Huiusmodi uero leges humanas aut aduētitias aut positiuas uocam9: Pro locorū nāq; ac tempoꝝ ratione ad consiliū sapientis prout cōmune bonum exigit/ uariātur: Non enim omnes homines eisdem legibus positiuis & institutis gubernari possunt. Lex tamen naturalis apud omnes nationes eadē & īmobilis ꝑstat: Leges quoq; ꝑticulares ab ea ꝑ modum cōclusionis manātes

minime immutantur: Ex ueris nāq3 principiis ortam conclu/sionem ueram esse oportet. Verum quia ad humanæ uitæ directionem lex naturalis minus sufficiebat, Alterius admini culo, qđ diuina lex est, īdigebamus: Cuius rei necessitas, licet ex superioribus colligi possit, hoc tamē loco etiam cōfirmabi tur. Primo siquidem homo p legem dirigitur ad actus pro prios ī ordine ad ultimum finem: Sed homo ordinatur ad finē supernaturalem, ut superius est probatum: Ergo pręter legem naturalem, quę metas suas transgredi nō potest, requirit lex superior pro homine ī finem supernaturalem, qualis diuina est lex, dirigēdo. Item propter ītellectus nostri debilitatem quādo quis ad particularia uertitur, ī multas īcidit difficulta/tes: Hinc diuersa iudicia & cōtrarię īuice3 leges sæpe resultāt: Quapropter homines crebro cęcutiētes quam ī partē īclinēt, ambigunt: quāq3 eligant uitę semitam ignorāt. Necesse igitur fuit aliquam illis certam legem dari ex alto, quę ipsos de per/tinentibus pręcipue ad salutē redderet certiores. Pręterea lex humana mala omnia punire seu prohibere nō potest: Plu ra enim īdigna permittit, ne peiora sequātur: Oportuit ergo aliqua lege moneri homines se diuini iudicii pœnas nō euasu ros si ex humanæ legis impunitate ea, quę minus deceāt, ege rint. Humana īsuper lex minime de īternis occultisq3 faci/noribus sed tātum de apparentibus diiudicat: Quia de abscon ditis īcertum est fallaxq3 iudicium: Necessaria igitur lex fuit qua īterius homines a peccatis cohiberentur: Vt omni ex par te penitus consumati ad finem omnino suum peruenirent.

Hanc ergo legem dicimus esse diuinorum præceptoꝝ col lectione3 a supercęlesti gratuitoq3 Fidei lumine procedētem: Quin immo asserimus ipsam esse Spiritus sancti gratiam, quę lumē est supernaturaliter īfusum, a quo oīa diuinę legis pręcepta paulo ante ī moralibus cōmemorata ducunt. Ab illis itaq3 pręceptis alias particulares leges deducimus: Sicut de naturali lege dictum est, per modum scilicet conclusionis aut determinationis: Quas ius pōtificium seu canonicum appella

mus:Sicut particulares leges a naturali fonte profectas ciuile ius dicimus.Itaq3 per leges diuinas & ius pontificium Sacer/dotes ac clerici & quę ad ipsos pertinent iudicantur:Per leges aũt naturales iusq3 ipsum ciuile de populo deq3 ſęculariũ cau/ſis decernimus. Sciendum uero eſt legem diuinam ac naturalem ſibi minime aduerſari:Sed ſicut gratia perficit naturam ita lex diuina perficit naturalem : Vnde quicquid eſt de iure naturali, etiam eſſe dicimus de iure diuino, ſub quo illud cõtinetur.Pręcepta enim quatenus a naturali lumine procedunt naturalia appellantur : Quatenus uero a lumine ſupercęleſti proueniunt & a gratia ſupernaq3 charitate perficiuntur in ius diuinum tranſeunt:Non aũt uiciſſim quicquid eſt iuris diuini naturalis appellationis ſuſcipit cõmutationem. Pleraq3 enim noſtra mãdat relligio, quę naturali ratione ĩdagari nõ poſſũt: Vt ea quę ſuperius de fide tranſegimus, & quę de ſacramen/tis inferius ſubtexemus. Relligio itaq3 chriſtiana his legi/bus gubernatᷣ, nil quod conſonum, ſpernens, nil qđ diſſonũ ſit admittens:Neq3 enim philoſophorum Imperatorũq3 gen/tilium aut barbaroꝝ bonas & rationabiles leges deſpicit:Sed ex omnibus codicibus, doctrinis ac monumentis ſibi colligit quicquid boni ueriq3 reperitur, Aſſerens omne uerum ac bonum a Deo eſſe ideoq3 ſibi proprium ac legitimum. In erroribus aũt fabulis, uanitatibus ac mendaciis eliminandis adeo ſolers ac diligens eſt, ut libros uel in honorem ſanctorum ſuorum editos, de quorum auctore ſatis non conſtet, uix ra/riſſimeq3 ſuſcipiat: Quin & errores alios ubiq3 terrarum corrigit & emendat.Qđ ſicubi aliquando ſint, qui particulari lege uel inſtituto ab ipſo recto declinent, pontificioq3 aut ciuili iure abutantur, nõ id quidem chriſtianæ relligioni, ſed peruer/ſis eſt hominibus tyrãniſq3 imputandũ : Nam & in hos ipſos cenſuris ac maledictionibus eccleſia fulminat.At uero Deum nõ omnes timent, neq3 re ipſa chriſtiano reſpondent nomini dum illius imperio minus obediunt rebelleſq3 ſunt. Sed nos quę de iudicialibus chriſtianæ relligionis dicta a nobis ſunt,

ſatis eſſe ad eorum probabilitatem ac commendationem pro ſuſceptæ rei modo arbitramur.

Eccl'ię ſacramẽta cõueniẽter a Chriſto īſtituta fuiſſe. Ca. xiiii.

d E ratione autẽ Cerimoniarũ ultimo nunc eſt agendum: Inter quas ſacramenta obtinẽt principatuꝫ: Ad ea ſiquidem reliqua cerimonalia referuntur. Primum itaqꝫ oſtẽdamꝰ diuina ſacramenta eſſe in eccleſia Dei rationabiliter inſtituta: Hinc enim protinus apparebit nõ oportere nos in reliquis cerimonialibus probandis laborare. Cum igitur Chriſtus per humanationem, paſſionem ac mortem uniuerſalis humanę ſalutis cauſa ſit, ut ſuperius indicatum eſt, Cumqꝫ uniuerſalis etiam uirtus ĩ naturalibus rebus ad effectus ꝑticulares nõ niſi ꝑ particulares cauſas applicet᷑, Cõueniẽs ac rationabile fuit, Vt aliqua remedia loco particulariũ cauſarũ noſtrę ſalutis ĩuenirent᷑: Quę uirtutẽ nobis uniuerſalis cauſę copularẽt: Huiuſmodi aũt ipſa ſunt ſacramenta. Sicut aũt ſecundę cauſę primę ſunt inſtrumenta, & particulares uniuerſali deſeruiunt: Ita & hęc ſacramenta ipſius Chriſti media ĩſtrumentaqꝫ ſunt ad noſtræ ſalutis operationẽ. Quoniã uero ad principalem ſuã cauſam requirit᷑ ĩſtrumentorũ proportio, congruuꝫ fuit ut ſacramenta hęc ſub ſignis manifeſtiſqꝫ uerbis traderent᷑: Noſtrę. n. ſalutis cauſa uniuerſalis eſt Verbum Dei ĩcarnatum. Rite ergo ĩſtitutuꝫ eſt, ut ad uiſibile elementum uerbum accedẽs ſacramentum efficiat uelut ipſius Verbi incarnati particularem cauſam uel ĩſtrumentum. Id etiam homini competit: qui ĩuiſibilia ꝑ uiſibilia cognoſcit. Quoniã uero, ut ſæpe dictum eſt, abſqꝫ gratia ſalutẽ nemo cõſequi põt, cõuenit pariter: ut hęc ſacramenta ĩſtrumẽtaliter cõferãt gratiã, nõ ita tamen intelligẽdo, ut eorũ uirtus ultimũ ipſius gratię ĩducat effectũ: ſed eo modo, quo ſol & homo generãt hominẽ, q tñ ad animaꝫ ĩtellectiuã nõ attingũt, eo ꝙ ipſa ꝑ creationẽ extriſecus uẽiat, neqꝫ de potẽtia materia educat᷑: ĩſtrumẽtũ. n. duplicẽ gerit uir

tutem: unam ex propria forma, ut serra, quia ferreã & dentatam formam habet, secat: Alterã ex motu & uirtute principalis agentis: Vt eadem serra ab artifice mota scãnum iformat. Scire tamen oportet īstrumentũ etiã ꝑ uirtutẽ principalis agẽtis nõ semper ultimũ effectũ attingere: Sicut sol & homo, qui sunt primę causæ īstrumenta, usq; ad producendã ītellectiuæ animę essentiã nõ ꝑueniunt: Sed ad ultimã solũ dispositionem materiæ & ad animæ ītellectiuæ cum corpore unionẽ. Ita & nos etiam dicimus ꝙ cum gratia supernaturale sit donũ, qđ a nulla creatura sed a solo Deo præstari potest, idcirco sacramẽta nec ꝑ propriam uirtutem elementi sensibilis, nec ꝑ uirtutẽ acceptã a principali agente, qui est Christus, usq; ad esse gratiæ inclusiue attingunt: Sed ad ultimam eius dispositionem: Quam caracterem uel ornatum theologi uocant. Qđ autẽ hoc modo ecclesiastica sacramenta conferant gratiam signũ est eorum uitæ commendatio, qui se his sacramentis deuote subiiciunt, subitaq; ipsorũ a uitiis ad uirtutes digressio, ac cõtinuum spiritualis uitæ incrementũ: Qđ tanto magis coalescit quanto quis humilius ac purius hisce utitur sacramentis. Cũ autẽ de hoc effectu satis superiori libro dixerimus, hactenus hoc loco dicta sufficiant.

¶ Numerꝝ sacramentorꝝ rationabilem esse. Caput. xv.

q Via ergo Christus salutis nostræ uniuersalis est causa uitęq; spiritualis per gratiam: qua Deo uiuimus: nobisq; per corporaliũ similitudinem spiritualia traduntur, quatenus humanæ congruit cõditioni, Necesse est distinguere hæc particularia remedia Christiq; īstrumenta ad uitam spiritualem ac ad nostram salutem ordinata iuxta eorum similitudinem, quę ad corporeã uitã ordinanť. Primũ autem ad uitam corporis ordinatum est generatio: qua uiuens uitam acquirit: Secundum est augumentum, ut ad debitam corporis proceritatem roburq; ꝑueniat: Tertium est nutrimentum, sine quo nec

cōseruari nec augeri possēt: Iccirco animę uegetatiuę tres ascri
buntur uirtutes, generatio uidelicet augumētatio & nutritio.
Quoniaʒ uero quandoqʒ animal ęgrotare contingit, oportu-
na medicinę remedia ad illius curationem natura adinuenit.
Cumqʒ animalis generatio non sit absqʒ generante, oportet
etiam in natura esse genitores, ut species indiuiduorum con-
seruentur. Sic igitur & in uita spirituali primum necessarium
est baptisma: Per qđ homines in peccato originali & sine gra-
tia nati, ut iam diximus, regenerentur in Christo, et spiritalis
initium uitę formamqʒ accipiant: Quemadmodum autem ex
opaca genitricis aluo in lucem hāc prodeunt, ita e tenebroso
sęculo in claritatem ecclesię & in sacratissimum templum in-
troducuntur. Secundum est confirmationis sacramentum, ꝑ
qđ iam in Christo renati stabilimētum solidumqʒ robur susci
piunt: Quia militia est uita hominis super terram, & oportet
nos per multas tribulationes introire in regnum Dei. Tertiuʒ
nutrimenti spiritualis est sacramentum, qđ Eucharistiam uo
camus: In labore enim multiplici assiduoqʒ conflictu defice-
ret corpus inedia, nisi iterato cibo reficeretur: Sic & in spiri-
tuali certamine christianus miles deficeret, nisi spūali alimo-
nia crebro reficereť: Quartū ē pœnitētię sacramtū, qđ īstitutū
ē ad spūaleʒ sanitatē recuꝑandā: Sicut. n. ī acie dimicādo ple-
rūqʒ corpus uulnerať, statimqʒ oportuna medela adhibeť, ne
pereat: Sic & ī spirituali pugna uulnerib9 acceptis mox curā-
dum est, ut per salutiferum pœnitentię medicamentum ea sa-
nentur, ne lœtalem exitum quoquomodo inducant. Quintū
est unctionis extremę sacramentum: Qđ etiam ipsum ad ani-
mę & corporis pertinet sanitatem: Contingit enim quandoqʒ
corporis infirmitatem ob peccatum ab anima ꝓuenire: Quo
dempto tunc per sacrę unctionis uirtutem in anima trāsfusaʒ
pristinę sanitati restituitur infirmus. Sed ex ęgritudine quoqʒ
corporis tabescit anima organis suis languentibus prępedita,
Ne bonis operibus & contemplationibus uacare possit: Ideo
qʒ hoc charismate fota uigorem assummit, præparaturqʒ ad

faciliorem ex hac uita in æternam uitam migrationem.
Sextũ est ordinis:idq3 ad spirituale3 pertinet propagationẽ. Septimum est coniugalis copulæ sacramentum ad carnalem propagationem hoc est sobolis ordinatum:sine qua spiritalis multiplicatio deficeret:Nam propagatores administratoresq3 corporalis uitæ secundum duo considerantur .i. secundum originem naturalem / quæ ad parentum genituram pertinet: & secundum regimen politicum / ut hominum societas paci/fice conseruetur / id qđ ad reges ipsos ac principes spectat. Ex his ergo patet q̃ decenter ecclesia ac consulto septem institue/rit sacramenta.

¶ Ritus sacramentoꝝ cõueniẽtes ac rationabiles eẽ. Ca.xvi.

c Onuenienter etiam nostra relligio signa horu3 sacramẽtorum materiamq3 instituit:Cum enim generatio sit mutatio de non esse ad esse / homoq3 in ortu suo propter originale peccatum sit spirituali uita priuatus / a qua tanto amplius recedit / q̃to aliis peccatis fuerit magis implicitus / oportunum ac congruum fuit / ut baptismo / qui spiritualis regenerationis est lauacrum talis tãtaq3 daretur uirtus: quæ peccata omnia tolleret / hominemq3 ipsum ad spiritualẽ uitam prorsus transferret. Et quia signum respondere debet significato / Sordium uero ablutio in corporibus fit per aquam / conueniẽs sane fuit ad significandam efficiendamq3 spiritualem peccatoru3 ablu/tionem / ut per aquam potissimũ sacramentũ hoc fieret uerbo Dei sanctificatam. Et sicut semel tantum res una generatur. Ita rationabiliter ab ecclesia ĩstitutum est / ut collatum semel baptisma iterari non possit. Sed quia perfectio spiritalis ui/goris in intrepida & constanti confessione Christi consistit / ut nec confusione nec terrore nec uiolentia Christianus inde desistat / Ideo sacramentum proximum / qđ Cõfirmatio nũcupatur / tradit ecclesia. Quemadmodum uero belligerãtes sub uexilis principum militant / eorumq3 insignia palam gestant:

Sic qui hoc sacramentum suscipiunt, signo crucis, ĩ quo christus pugnando triumphauit, ĩsigniti procedere ĩ aciem debẽt ac strenue dimicare. Iccirco autem fronti signum hoc affigit oleo & balsamo delibutę, ut ĩdicetur eos, qui ita sunt ĩsigniti, nihil prorsus erubescentes inuictissimi ducis Christi Iesu crucem sanctissimam prędicare debere: Nec indignum tanto munere quicq̃ cõmittere: Vtq; etiam ĩnotescat oleo scilicet Spiritus sancti dono conscientiam emundante ac illustrante intus eos pungi: Quo uidelicet primũ Iesus est unctus, q ab unctione, Christi nomen accepit. Hinc enim significatur erubescendum nõ esse, ĩmo potius gloriandum ab auctore Christo christianos nos appellari: Ad eiusq; honorem piam sanctãq; uitã ĩstituisse: ut p bonam conuersationẽ suauissimũq; bonæ famæ odorem instar balsami circũquaq; fundamus. Iure etiã sacramentum hoc a solis Põtificibus irrogatur tãq̃ a ducibus Christiani exercitus: Ad solos enim duces etiam in humanis pertinet rebus propriis ĩsignibus aliquos donare, militaribusq; stipendiis autoratos ornare. Quoniam uero cibus spiritualis nobis sub corporali similitudine cõmendatur, idoneum fuit ut sub illorũ alimentorũ specie nobis exhiberet, quę ĩ cõmunẽ usum magis recipiunt: Cuiusmodi sunt panis ac uinũ: Ideoq; sub eorũ uelamine Eucharistiæ summimus sacramentũ. Et q̃a oportet nutrimentũ secundũ substãtiã cõiungi nutrito, ut corporeis signis spirituales effectus respondeant, expediens fuit ut Christus spiritualis nostra refectio nõ solum ĩ hoc sacramẽto secũdũ uirtutẽ sed secũdũ ueritatẽ assisteret: ut uidelicet ipse nobis spiritualiter & nos eidem mutuo p fidem & amorẽ ita coniungamur ut cum eo unũ quodãmodo efficiamur. Vt aũt passionis eius memoria distinctius recolat, qua sanguis a corpore ĩ redemptionis nostrę pretium large effusus separatusq; est, Non ĩmerito bifariam sacramentum hoc uidelicet corpus sub specie panis, & sanguis sub uini specie ministrat. Quia aũt corporis ĩfirmi curatio quãdoq; ab ĩtrinseco penitus q̃nq; ab intrinseco cõiunctimq; extrinseco prouenit, oportet & in

ſpirituali quoq; cura ſimile aliquid obſeruari. Verum ab ītrinſeco tātum.i.propria uirtute ſpiritualiter quēq̄ ſanari impoſſibile eſt: Quia nemo poteſt a peccato ſine gratia, quā ſolus dat Deus, uirtute ꝓpria redire: Nec etiā poteſt quis ab extrinſeco prorſus ſpiritualiter curari: Non enim mens ægra conualeſceret, niſi ordinatus uoluntatis motus ī homine prodiret. Oportet ergo in pœnitentiæ ſacramento ſalutem ab interiori & exteriori principio ſimul prouenire. Sicut autem ſublatis cunctis a corpore morbi īcommodis liberatus omnino quis iudicatur Ita ſpiritualiter infirmus recte curatus dicitur cum ab omnib9 animi noxis & detrimentis expiatus eſt: Nam propter peccatū obliquitatem mentis homo primum incurrit, dum ab incommutabili bono.i. Deo ad peccatū conuertitꝰ: Secūdo reatū pœnę: quę pro qualibet culpa a iuſtiſſimo Deo repēditꝰ: Tertio naturalis boni diminutionē: Lapſus eni; ī crimen homo ad recidiuum quidē malū pronior, ad bene aūt oꝑandū tardior efficitur. Propterea æqua penſatione ſacramentū pœnitentiæ eſt ſalubriter inſtitutū: In quo primū requiritur mentis ordinatio ut peccati pœnitēs firmo deinceps abſtinēdi ꝓpoſito ad Deū a quo receſſerat, reuertatur. Hęc aūt mētis ac rectitudinis ītegratio abſq; diuinæ gratię charitatiſq; munere haberi nō pōt: Ideoq; ī pœnitentię ſacramento primā partē cōtritioni iure dicamus: Quę cū gratię nō ſit īmunis, manifeſtū eſt ī hoc ſacramento cōtinuo tolli, qđ homo incōmodū obliquę mētis errātiſq; peccando īcurrerat: Subſequēs quoq; damnū remouetꝰ, pœnę uidelicet ęternę reatus: Qui cū gratia & charitate ꝑmanere nō pōt: Tertio īſuper uitatꝰ ꝑuerſi habitus cōtagium, Dū per gratiā acqſitā ad bene agendū mens ꝓmpta facilisq; & ad ſuꝑandū ac fugiendū malū fortis īſurgit. At quoniā hęc bonę mentis diſpoſitio ad Deūq; conuerſio nō eadē omnibus cōtingit: plerūq; enim ī quibuſdā nō eius uehemētię repitur, ut omnem peccato debitę pœnę reatū deleat, quis ſemꝑ eos eximat a ſupplicii ęterni obligatione: Iccirco Deus benignus & clemētiſſimus pater reliquas pœnitentię ꝑtes cōfeſſionis.ſ.ac ſatiſfac

tionis iniunxit. Cumq; nemini cõstare possit an ipsius ad Deũ conuersio reatum omnem extinxerit, humana presertim quotidie fragilitate peccante, omnibus remedium est concessum ad eam pœnam euitãdam: Quæ pro culpa remanet post ipsam contritionem. Et quia illatio pœnę pro culpa iudicium aliqđ exigit, pœnitentem oportet, qui se sanandum Christo cõmisit, in taxationem pœnę illius iudicium expectare: Quod quidem ꝑ suos ministros exhibet, sicut cætera sacramenta. Verꝫ cum ignorata culpa rectum iudicium proferri non possit, necessaria confessio fuit, tanq̃ pars huius sacramenti secunda: ut qđ latebat uulnus iam patefactũ coram Christi ministro oportunam recipiat curationẽ: Nemo siquidẽ ꝓpria ĩ causa ęquus est arbiter: Oportet aũt si cõfessio hęc iudicio subiicitur, Christi ministrum iudiciariam habere potestatẽ: Ad quã duo requiruntur: Primũ auctoritas cognoscendi & ĩquirendi de culpa: Secundum absoluendi & condẽnandi potestas: Quę geminæ claues ecclesię appellantur: Videlicet auctoritas cum scientia discernendi: nec nõ ligandi soluẽdiq; facultas. Quia ergo (ut dictum est) sacramenta gratiã instrumentaliter cõferũt, Certum est uirtute clauium pleniorem concedi effectũ ipsius gratię remissionisq; q̃ sola cõtritione: Quarꝫ etiã bñficio ab absoluentibus Christi ministris aliqd de temporanea, quæ remanserat, pœna dimittitur pœnitenti: Is tamen iniuncta sibi satisfactione ad residuũ obligatᷣ: Quæ tertia pars est sacramẽti pœnitentiæ: Itaq; patet id ipsum optime fuisse ĩstitutũ. Extrema deniq; unctio rationabiliter ĩstituta fuit: Cum enim ĩpeccati punitionẽ sępe a Deo mittatᷣ ĩfirmitas, ex qua simul (ut iam cõmemorauimus) sensibus præpeditis spirituale detrimentũ resultat, cõueniẽs fuit alicuius medelę exhibitionẽ afferri: Per quam ipsi ęgroto sanitas corporis, quatenus ea ad salutẽ eius animæ cõferat, restituatᷣ: Alioquin uero facilior & purgatior fiat illius ex hac uita migratio. Quãuis enim ꝑ pœnitentiæ sacramentũ reatus pœnę auferatur: non tñ usquequaq; prorsus extinguitᷣ: Nec semꝑ ꝓcliuitas ad malũ ꝓsertim morbi graui-

tate laborãtibus extirpat': Quia uel ob negligẽtiã, uel ob dolorum tormẽta uel ob breuitatis uitę anxietatẽ uel ab alias occupationes a peccatorũ reliqis haud pfecte mũdãt': nec ea plene cõfitent': Dũ ĩterdũ minus ipsis nota sunt, uel plerũq; memoria exciderũt: Quãobrẽ magno ẽ iuuamẽto extrema hæc unctio, quasiq; totius spiritalis medicamẽti cõsumatio: Vnde extrema merito dicit': Qua homo ad pcipiendã gloriã prępara t', Vt nihil egredienti animæ obstet, quin mox ad uitã conuolet ęternã. Queadmodũ aũt nõ est opus recte ualentibus medicina, Ita huiusmodi sacramentũ nõ nisi ĩfirmis ex cõiectura iã prope mortis articulũ positis dari consueuit. Debet enim in sacramentis seruari significatio: Propterea conueniẽter pro illi9 spiritali materia summitur oleum: Qđ etiam efficax est ad leuandos corporis dolores ac mitigandos. Quia uero corporis curatio infirmitatis origini adhibenda est, Iure hac unctione partes illę corporis inunguntur: quę potiora sunt instrumenta peccandi: Ex his enim peccati languor exoritur: Vt sunt corporis sensus & manus ac pedes, quibus peccatorũ opera exercentur: Et secundum quorundam consuetudinẽ, renes: In quibus uis libidinis uiget. Ordinis etiam sacramentum pari ratione constitutum est. Quia enim Christus pręsentiam suam uisibilem ecclesiæ subtracturus erat: Necessarium fuit ut alios sibi subrogaret ministros: qui sacramenta fidelibus dispensarent. Cum uero ita ministri ad Dominum, Vt instrumentum ad agens principale comparentur, ad qđ oportet instrumentum id habere proportionem, Cumq; ipse Christus ueluti dominus propria auctoritate atq; uirtute nostram operetur salutem, Sitq; Deus & homo: Expediens ac necessarium fuit, Vt huic ministerio homines nõ angeli tanq̃ idonea instrumenta substituerẽt': Qui diuinitatis aliqd secũdum portionẽ spiritualis iurisdictiõis pticiparẽt: Prĩcipalis.n. agẽtis uirtus ĩstrumẽto cõmunicari debet. Data ẽ ergo discipulis Christi spiritualis potestas: ut eẽnt idonei ministri salutis ęternę: & ut posteris ẽt

quare necessarium fuit cristus alios subrogare ministros.

sæculis pari beneficio consuleretur, æquum fuit ipsis decedētibus ad successores eandē auctoritatē ad orbis usq; consumationem trāsire: Quibus sub sensibilibus signis eam cōferri decuit: Quādo qdē sub iis spiritualia nobis tradunt: Huiusmodi aūt sūt quędā formæ uerborꝶ determinatiq; actus: Vt puta manus īpositio, porrectio libri uel calicis, & id genus alia eorum ministerio congruentia. Quia insup ordinis potestas ad dispēsationē sacramentoꝶ īstituit, īter quę nobilissimū aliorūq; pfectiuū est Eucharistiæ sacramentū, ipsam ordinis potestatem oportet secundum comparationē ad illud pręcipue considerari: Vnumqdq; enim a fine denominatur. Sciendum est autem ꝙ potestas, quę ad aliquem principalem ordinat effectū, nata est habere subse inferiores potestates sibi inseruiētes, Sicut architecti potestas ad potissimum effectum seu finem domus respiciens subse habet cemētariā, lateritiā, tignariā, fabrilēq; artem. Quia igit ordinis potestas ad corpus Christi consecrādum ac fidelibus dispensandum ad eosq; purgandos principaliter deputatur, Vt apti digniq; sint ad tanti sacramenti susceptionem, aliquē esse principalē ordinem oportet, cuius facultas ad hoc pręcipue destinetur: Huiusmodi aūt est sacerdotalis gradus, cui cęteri ordines subesse & ministrare debent. Et sicut sacerdotii officium ad duo se extendit, uidelicet ad corporis Christi consecrationē, ad fideliūq; purgationē, ut hi a peccatis absoluti ad perceptionem Eucharistię reddantur idonei: Ita inferiores oportet ordines in utroq; uel in altero tantum obsequium illi pręstare: Qui quidem ordines tanto se gradatim excedunt, Quanto sacerdotali ministerio in pluribus uel in aliquo digniori officio suppeditant. Infimi igit populo tantum pręparando incumbunt: Ostiarii quidem infidelibus a cetu fidelium coercendis. Lectores instruendis in Fide erudiendisq; cathecuminis. Exorcistę uero demonibus abiurandis & ab iis, qui instructi iam sunt, procul expellendis. Superiores autem ordines ad pręparationem populi cōsumationēq; sacramēti sacerdotio subministrāt. Acolyti.n. uasa nō conse-

crata procurant, & ĩ his sacramenti materiã pręparãt. Subdiaconi materiã nõ dũ consecratam ĩ uasis iam sacris disponunt. Diaconi uero ministerium habẽt sup materiã iam consecratã: quatenus Christi sanguinẽ fidelibus despensant. Propterea hi tres ordines sacerdotalis uidelicet, diaconatus & subdiaconatus sacri dicunt', qa sup aliquo sacro officiũ accepunt. Supiores quoq3 hi ordines ipsi sacerdotio ĩ populo pręparando deseruiunt: Vnde diaconis quidẽ euangelica doctrina ĩ ecclesia ꝓnũtianda, subdiaconis uero apostolica demãdat': Acolythi uero quæ ad solẽnitatẽ doctrinę pertinẽt, utrisq3 exhibent, ut luminaria sunt cęteraq3 ad idem spectantia. At quoniam horum ordinũ collatio quoda3 sacramento perficit': Sacramẽta autem ab idoneis ecclesiæ ministris dispensari debẽt, necesse est supremę alicuius dignitatis potestatem talibus dispensandis pręesse: Eaq3 est episcopalis auctoritas: Quę quidem sacerdotalem metam quo ad corporis Christi consecrationem nõ excedit, licet quo ad ea, quæ ad totum ecclesię corp9 spectãt supereemineat: Nam quicquid ardui in cetu fidelium occurrit, episcopis reseruatur: Et q̃uis diuersę Christianorum dioceses pro sua quęq3 necessitate diuersos habeant episcopos: Quia tamen una est ecclesia, quę ad unum tendit, totius populi Christiani caput unum esse oportet: Adqđ communi consensu omnia referantur: Vt omnes pariter in unã fidem catholicam conueniant: Ne per opinionum sententiarumq3 diuersitatem pestiferum scisma obrepat: Sed concordi potius fœdere per unius sententiam Christiana Res publica conseruet'. Qđ autem per consecrationem alicui rei acqritur, ĩ ea perpetuo permanet: Vnde nil consecratum itez consecratur. Ideoq3 ordinis potestas ministris ecclesię simul concessa indelebilis est, nec p peccatum demit': Iccirco possunt sacramenta a peccatoribus ministrari dũmodo sint ordinẽ consecuti: Neq3 enim ex hoc illa ĩficiunt', aut efficacię minus habẽt: Quia ĩ Christi uirtute nõ aũt propria cõsecrantes agunt: Qđ autem ĩ uirtute alterius agit, nõ sibi sed principali agenti simile reddit patiens:

Non enim domus istrumētis artificis, sed arti eius assimilat̃.
Deniq3 quia populum fidelem propagari usq3 ad finē mundi oportuit, qđ fit ꝑ generationem, Merito coniugale sacramētum adhibitū est, ut ipsa generatio non tam ad humanæ spēi conseruationem, uel ad alicuius publici boni terrenam utilitatem q̃ ad ecclesiæ perēnitatem multiplicandosq3 fideles in honorem Dei ordinaretur. Maris igitur ac fœminæ copula inq̃tū ecclesiæ bonum concernit uerum est coniugium ac ipsius ecclesię sacramentum: Ideoq3 per Sacerdotes nubentibus benedicitur. Et sicut in aliis sacramentis per exteriora spirituale aliquid figuratur, gratiaq3 ipsa confertur: ita in hoc sacramento per maris fœminæq3 cōnubium Christi ecclesiæq3 coniunctio & interuētus gratię significatur: Qđ non in corporum copula, sed in uinculo animorum, dum se se mutuo obligant, est intelligendum. Cumq3 ipsi figurato figuram respondere oporteat: unusq3 tantum sit Christus & una ecclesia, necesse ē ꝓut coniugium est ecclesiæ sacramentum, ꝙ fiat unius ad unam inseparabilis in uita cōnexio: ut inde suscipiatur educeturq3 ꝓles ad cultum Dei & ipsius ecclesiæ perēnitatem. Patet itaq3 circa principalia cerimoniarum mysteria, quæ sunt sacramenta, nihil esse impossibile uel irrationabile a Fidelibus īstitutū.

Solutiones obiectorum circa sacramentum Eucharistiæ. Caput. xvii.

u Erum quia circa Eucharistiæ sacramentum plures ac maximæ difficultates oriri solent, de ipso hic specialius est agendum: Cum presertim quibusdam ea in illo ponere, quæ impossibilia sunt, uideamur. Credimus enim & confitemur in parua panis bucella totum Christi corpus, itemq3 in modico uino totum eius sanguinem contineri. Cum autem credamus Christi corpus esse in cælo, non uidetur per consecrationem in hoc esse sacramento realiter posse, nisi duobus modis, ꝑ cōuersionē uidelicet panis ī Christi corp9, qđ ipm im

possibile uidetur: Quia nihil conuertitur in præexistens: & id in qđ aliquid conuertitur ꝑ huiusmodi conuersionē esse īcipit. Si ergo panis conuertitᷣ in Christi corpus, tunc primū & non antea Christi corpus esse incipiet: Atqꝫ ita id corpus non esset qđ est ī Cælo: Sed aliud nouiter productum. Vel est in hoc sacramento ꝑ motum localem: Qđ etiam impossibile uidetᷣ, tū quia esset ī duobus locis, in cęlo uidelicet & ī sacramēto, uel desineret esse in cælo: Tum quia motus localis ad plura simul loca terminari nō potest: In ecclesia uero contingit multas simul hostias consecrari: Tuꝫ qͣ unum corpus nō potest simul pluribus ī locis existere. Quomodo præterea potest totū Christi corpus ī tam angusto spatio contineri? Quomodoqꝫ potest in panis bucella esse Christi corpus, & ī modico uino sanguis sine illius diuisione? Cum insuper ecclesia confiteatur ibidem accidentia remanere sine subiecto, impossibile item uidetur: quia accidentia subsistere nequeunt, cum accidentis propriuꝫ sit inesse: presertim ꝙ experientia comꝑtum est panem illum sacramentalem uinumqꝫ ea agere atqꝫ pati, quæ accidentia ꝑ se non possunt: nam & calefaciunt, confortant, nutriunt: & etiam uinum, si largo potu summeretur, ebrietate afficeret: Cōburitᷣ quoqꝫ panis ac putrescit a muribꝰqꝫ corroditᷣ & pleraqꝫ huiusmodi patitur. Pręterea cum sacramentum hoc ī plures sępe particulas uel minutias diuidatur, quomodo ibi pōt integrum Christi corpus remanere? His obiectionibus respōdemus, ꝙ (sicut prædiximus) ineffabilis Dei potentia in immensum cogitatus nostros excedit: Qđqꝫ & hominibus & naturę ipsi fit impossibile, Deo facillimuꝫ est: Quāq̄ nil ī hoc sacramento prorsus impossibile. i. implicans contradictionem esse asserimus: Quęcūqꝫ autem contradictionem nō inferūt, ut ī primo libro ostendimꝰ, legitime ab ipso Deo fieri possūt. Dicimus itaque ꝙ in modico pane ac uino Christi corpus ac sanguis uirtute consecrationis per conuersionem non ꝑ motum localem esse incipit: Sed hæc conuersio panis in Christi corpus longe alia est a naturalibus cūctis cōuersionibꝰ, ī qui-

bus semper manet subiectum: Sibiq3 īuicem diuersæ siue sub/
stantiales siue accidētales formę succedunt. In hac aūt conuer
sione subiectum transit īsubiectum, & accidentia permanent:
qđ ipsi nequaq̄ naturę conceditur: Omnis enim naturę opera/
tio materiam prępsupponit atq3 subiectum: Sed infinita uirtus
diuina, quę materiam non præsupponit, quin īmo producit,
ut hæc materia in illam conuertatur facere potest. Sicut enim
per operationem naturę materiam pręsupponentis una forma
desinit esse, altera in eadem superueniente materia, Ita per di
uinam uirtutem nullius materię adminiculo indigentem pa/
nis in Christi conuertitur corpus illiusq3 efficitur caro. Cu3
ergo non sit in hoc sacramento Christi corpus per motum lo
calem, non est etiam in eo tanq̄ in loco: Sed solum est in cælo
tanq̄ in loco: In Eucharistia autem sacramentaliter est ꝑ mo/
dum indiuisibilem: Vnde in qualibet particula ab aliis diuisa
totus est Christus: Non enim est in sacramento per modu3 ex/
tensionis, sed per alium mirabilem modum ipsi soli Deo possi
bilem. Aliquid enim est in hoc sacramento ex ui cōuersionis:
& hoc est corpus & sanguis sub speciebus panis ac uini: Quia
ad hæc duo directe conuersio terminatur: Aliquid uero ex na
turali cōcomitātia: Et hęc cętera sunt Christo semper realiter
coniuncta: Vt diuinitas, anima, q̄titas & id genus alia: quę nō
sunt corpus & sanguis. Cum igitur q̄titas corporis Christi nō
sit in hoc sacramento nisi ex naturali cōcomitantia, non com
paratur Christus ad locum ubi est sacramentum mediantibus
dimensionibus suis, ut eis locum adęquari oporteat: Sed me/
diantibus dimensionibus panis remanentibus, quibus locus
adæquatᷣ: Vnde Christus nō existit ī loco per se mediantibus
propriis dimensionibus, nisi in cælo: Mediantibus uero panis
dimensionibus erit ī altari tanq̄ ī loco ꝑ accidens. Atq3 ita pa
tet obiectionem illam cessare de pluralitate locorum: Cum nō
sit in altari tanq̄ in loco per se, sed per dimensiones panis:
Quę multiplicari possunt: Et hoc modo esse in pluribus locis
non est inconueniens. Nec est etiam impossibile accidens

uirtute diuina posse subsistere sine subiecto: Quia sicut Deus producere potest quarũlibet causarũ secundarũ effectus sine ipsis causis secundis, cum ex nihilo queat res educere (ut superius declaratũ est) Ita potest effectus secundarũ causarũ sine ipsis conseruare. Pōt itaq; Deus accidẽtia conseruare sine substãtia quæ illa cõseruabat: Qđ quidẽ præcipue dici pōt de quãtitatibus dimẽsiuis: Quas etiã multi philosophorũ hinc pp se subsistere posuerũt, ꝙ secundũ ĩtellectũ separant̃. Manifestum est aũt multo esse potentiorẽ Deum ĩ operando q̃ noster sit intellectus ĩ apprehendẽdo. Habet quoq; quantitas dimensiua hoc inter cætera accidentia, ꝙ ipsa secundũ se indiuidua est: Nō.n.apprehẽdi multę albedines possunt, nisi ꝓut sunt in diuersis subiectis: Possunt tamen multæ lineę etiam secundum se cõsideratę apprehendi: Diuersus.n.situs, qui per se lineę inest sufficit ad linearũ pluralitatẽ: Ideoq; dicimus in hoc sacramento solam q̃titatem dimensiuã uirtute diuina subsistere: Cętera uero accidentia in ea tanq̃ in subiecto fundari.

Sicut ergo accidentibus ipsum subsistere, Ita eis facere omnia ac pati, quę ipsa, si adesset, substantia faceret & pateret̃ miraculo confertur: Vnde sine nouo miraculo nutrire potest, ebrietate afficere, putrescere & ĩ cineres uerti. Et cum iam dictum sit Christi corpus ac sanguinem ex ui conuersionis per suam substantiam in hoc esse sacramento: Eiusq; dimẽsiones in eo ex naturali esse concomitantia, nō est ĩconueniens totũ Christi corpus sub qualibet huius sacramenti esse particula: Quando enim aliquod substantiale est in aliquo toto, etiã totum est in qualibet eius parte: Sicut tota anima est in toto corpore, & tota in qualibet eius parte. Non igitur fractio uel diuisio corpus aut sanguinem Christi attingit, Sed solum panis & uini dimensiones. Multę aliæ difficultates circa hoc sacramentum emergere possent: Sed hę sunt pręcipuę: ex quarum solutione constat alias facillime solui posse: Queãdmodum nostri sacri Doctores exactissime docuerunt: Vnde nihil de eo impossibile a Catholica Fide traditum affirmamus.

¶ Cerimonias ecclesiæ rationabiles esse. Caput. xviii.

q Via ergo ecclesiasticorum rationem sacramentorum reddidimus, iam nõ erit difficile cæterarũ cerimoniarum rationem pariter afferre. Verum quia singulas percurrere nimis prolixum foret. Quasdã principales breuiter attingemus: Ex quibus cuilibet constare poterit quæcũq; in ecclesia fiunt esse rationabiliter instituta. Posset autem indecẽs uideri primum Crucem ac imaginem Christi sanctorumq; eius a nobis adorari propterea quod cultus hic rebus insensibilibus exhibetur: Sed hanc obiectionẽ facile soluimus: Potest enim duplici ratione ipsa imago considerari: Vna quidem prout quędam res est ueluti aurum, argentũ seu lignũ uel aliquid aliud simile: quo modo neq; crucem neq; Sanctorum imagines adoramus: Altera uero prout imago est aliquid repręsentans. Et quia idem est motus ĩ imaginem ĩ quãtum imago est, & ĩ rem ex imagine significatam, nõ est ĩconueniẽs si hoc modo imagines adoramus: Ita enĩ nõ res ĩsensibiles, sed imagĩes colimus reliquiasq; Sanctorum: Quatenus ĩ memoriã illi nobis per huiusmodi signa ac reliquias referuntur: Quod rectius dici potest Sanctos a nobis ĩ suis rebus & imaginibus adorari: Quemadmodũ Cęsaris imaginem nõ eo quod talis res sit, sed quia illius imago est, serui eius honorant: Quod quidem nihil aliud est quam ipsum Cęsarem uenerari. Vnde queẽadmodum sanctos, ita & ipsorum imagines adoramus: Crucẽ uidelicet Crucifixũq; adoratione latrię: At uirginis Marię matris Dei imaginem adoratione hyperduliæ: Aliorum uero simulacra sanctorum adoratione dulię: Huiusmodi enim effigies ad recolendã sanctorum memoriam, ad excitandosq; eorum exẽplo ad uirtutẽ sanctitatẽq; animos, erigẽdosq; ad illorum suffragia pro nobis ad dominũ imploranda adiuuentę sunt. Picturæ quoq; res eorum gestas exprimentes, pręcipue rudibus litterarumq; ignaris pro lectione succurrunt.

Quoniã uero inuisibilia Dei per ea quę facta sunt, ĩtellectu conspiciuntur, materiales ecclesias ędificamus & cõsecramus:

Vt tam lapides q̃ ligna ordoq3 & structura oīs eaꝝ cęlestia īsi nuent sacramēta: Templaq3 manufacta spiritualē ecclesiā.i. Christū cū oībus eius mēbris significent: Vt ꝑ hęc etiā homo ex delectabili quadā cōparatione ad diuina cōtemplanda exci tetur. Lapides siquidē singulos īnuunt fideles stabilitate fidei ac soliditate sustinendi quadratos: Cementum charitas est eos coaptans, cōglutinans atq3 uiuificās, Quos ne ꝑ aliquā discor diam īuicē discrepēt, uniformiter ęquat. Primus lapis, q fecit utraq3 unū, est Christus: Lapis inq̃ angularis, suꝑ quo totius stant ecclesiæ fundamenta: Hęc aūt ipsa Apostoli sunt ac Pro phetæ. Parietes tanq̃ fundamēto īnixi deditos contēplatōni si gnificāt. Tectū uero ī uita actiua occupatos: In hoc.n. spiritua li ædificio cū primus lapis & fundamēta.i. Christus apostoliq3 ac Prophetæ ī cęlo sint, tectū nō supeminet: Sed deorsum in, uertitᷣ: Id.n. uēto, pluuiis ac tēpestatibus expositū īter munda nas uarietates ac turbines uitæ tantūmodo actiuę ītentos ī sub uentione ꝓximi figurat. Ecclesiæ longitudo Populoꝝ diutur, nitatē ostendit: Altitudo gradus īter se ac differētiā meritorū. Latitudo Fideliū multitudinē toto orbe diffusam. Sanctuariū ordinē significat uirginū: Continentiū chorus: Nauis coniuga toꝝ: Arctius.n.& sacratius sanctuariū est q̃ chorus, chorus q̃ nauis. Illoꝝ ēt ordines sicut arctiores ita paucioꝝ digniorūq3 sunt aliusq3 aliū supeminet. Atriū falsos denotat Christianos Qui baptizati & sanctificati extra oberrant uitioꝝ putredine ac corruptione sepulti. Altare Christus est, suꝑ quo nō solū bo noꝝ operū, sed orationū quoq3 sacrificia offerimus in fine cu iuslibet orationis illud īferentes, ꝑ Dñm nostrū Iesū Christū. Turris est sacrę paginę specula & ꝓpugnaculū3: Vnde inimi, corū īsidias late prospicim9, hostilesq3 īpetus ꝓpulsamus. Cā panę ex alto populū aduocātes sunt diuini uerbi Pręcones au, ribus populoꝝ sacrę scripturę sonitū īgerentes, eosq3 ad cæle stis patrię nuptias īuitātes. Pro fenestris Doctores accipimus ꝑ quos diuina cognitio nobis illucet. Interior dealbatura pa, rietis mūditiā cordis īdicat: Corporis exterior. Duodeci3 cerei

qui in consecratione templi accendunt, duodecim Apostolos referunt: Quorum doctrina tota ecclesia perspicue illustratur. Duodecim Cruces, ante quas luminaria illa ponuntur, innuunt Apostolos Christi crucem imitatos, hanc uniuerso orbi prędicasse. Portę ecclesię sunt sacramēta: quibus pręcipue ex baptismate nobis aditus ī ecclesiā patet. Ipsa porro assidui luminis Lampas puigilē Spiritus sancti & irradiationē & gratiā, qua semper ecclesia uegetatur, significat. Aqua benedicta fōtem lachrymarum insinuat ad diluēdas fideliū culpas. Indumēta deniq Sacerdotum & ecclesiæ ministrorum, sacra uasa, cōcentus ipsi, aliarūq rerum ordo certa ratione mysterioq nō carent: Quę si prosequi singula uelimus, in īmensum uolumen protrahemur. Hæc aūt sufficere putamus: Vnde oēs facile discant Christianā relligionē nil īpossibile nil irrationabile, deniq nō modo nihil īsulsum, sed nihil ēt nō admirabile cōtinere. Qui hęc igitur scire uoluerint nostrorum Doctorū attentius uolumina pellegant: Omniaq diligēter examinātes demū cognoscēt huiusmodi ecclesię cultū nō ab hominibus, sed ab eo solū institui potuisse: Qui illuminat omnem hominē uenientē in hunc mundū. Quod nos quotidiano experimenro probamus: Viri nanq bene purgati hæc mysteria cōtemplando ita animo ad diuina tolluntur, Vt plerūq sui obliti quasi stupidi extra se fiant.

LIBER QVARTVS.

Procœmium.

OPTAREM Sane omnes homines carnis sarcina paululū expeditos sincero ac puro corde perdiscendę ueritatis studio īflāmari: Nō.n. ita difficile nobis esset cæcutiētes eorum oculos aperire, ipsorūq anīos ad huiusmodi ueritatē cōuertere. Vnūquodq siquidē ad suā perfectionē naturaliter īclinatur. Perfectio aūt ītellectus propriūq eius obiectū ueritas est: Ideo qnq homines ēt

inuiti tanq̃ natura coacti ueritatẽ ipſam & loquunt̃ & uident. Nõ ẽ aũt difficile ad id qđ ſibi naturale ſit queq̃ ĩduci. Quia uero unũ cõtrarioꝝ in alteri9 ducit cognitionẽ (rectũ.n.& ſui ipſius & obliqui eſt regula) quilibet cognita ueritate contrariã falſitate3 ꝓtinus ĩtuet̃, ſophiſmataq3 diſſoluit. Cũq3 unum contrarioꝝ alteri repugnet, ſemꝑ illoꝝ fortius pręualet. Veritas aũt potẽtiſſima eſt: Ideo q illi ĩhęret facile põt falſas opiniones cõfutare. Quotiẽs ergo homines cõtrariis opinionib9 ſunt diſcordes, aliiq3 alia ſentiũt, illa certe præponẽda opinio eſt ac uera exiſtimanda, quæ pluribus ac iiſdem uerioribus rationibus cõfirmat̃: quę q3 cõtrarias obiectiones facili9 ſoluit, diuq3 aduerſus potẽtiſſimos aduerſarios pugnãdo præualuit: nec nõ cęteras opiniones efficaciſſimis argumẽtis põt cõfutare. Cum itaq3 Chriſtiana relligio rationibus ualidiſſimis cõprobet̃, nullaq3 alia queat tot tãq3 efficacibus argumẽtis cõfirmari: Ipſa quoq3 hactenus ĩuicta cõtra tot tãq3 potẽtes aduerſarios dimicãs oĩa cõtra ſe obiecta, ut ſupra oſtendimus, facillime ſoluat: Si deniq3 oſtenderimus oẽs alias relligiones nõ ſolum ea eſſe ĩferiores, ſed ĩ multis deficiẽtes cõpluribus ac magnis erroribus ĩplicari: Dubitandũ nemini erit ſolã chriſtianã relligionẽ eſſe uerã: Cęteras uero ut prophanas ex prauaq3 ortas ſuperſtitione uitandas. Hoc aũt latius primo, ut in genere demõſtrandũ eſt: hinc ad ſingularia deſcẽdemus: A cõmunioribus.n.eſt incohandum.

¶ Nullã Relligionẽ pręter Chriſtianã uerã eẽ. Cap.primũ.

h OC Primũ ex añhabitis demonſtrat̃. Si.n. chriſtiana relligio uera ẽ, nulla alia admitti põt, ipſa ubiq3 atteſtãte neminẽ extra ecclesię unitatẽ ſaluari poſſe. Omnes ergo alię relligiones uel ſuꝑſtitiones exiſtimãtes ſe poſſe extra Chriſti fidẽ beatitudinẽ ĩuenire ꝓculdubio errore maximo detinent̃.

Cum finis item relligionis, ſit bene beateq3 uiuere, nullaq3 uita melior chriſtiana, ut iam probatũ eſt, ĩueniri queat: nulla utiq3, ſi qua eſt, alia relligio chriſtianã poterit ſuperare. Siqua

igitur præter hanc bona extiterit, aut erit īferior, aut ęqualis:
Si fuerit īferior, bona esse nō poterit: Quia cum sit illa īferior
credendū est adhęrendūq; meliori, christianę scilicet. Cū itaq;
oēs alias hęc excludat, inferiorē quoq; omnē reiici oportebit.
Si aūt fuerit ęqualis, alia nō poterit a christiana esse relligio:
Si. n. eundē finē eadēq; media prædicat, qbus ad ipsum pueni
tur, iam nō ęqualis, sed eadē erit. Sin uero aliū finē aliaq; me
dia adducit, tunc nō æqualis habebit̃, sed inferior: Quia nec
melior finis nec perfectius mediū his, quæ relligio christiana
ꝓponit, excogitari possunt. Pręterea cū ex effectibus causę
cognoscant̃, diuiniq; cultus effectus sit uitæ sanctitas, quam
nulla alia relligio ęque ac christiana bonā cōsumatāq; īuenit,
Seqtur hunc tantūmodo esse uerū Dei cultū: Quem illa prędi
cat & obseruat: Omnē uero aliū uanū supstitiosūq; eē. Qđ
ex hoc potissimū cōfirmat̃: Videmus. n. & ex cultu exteriori
& ex doctrina relligionis christianę homines ad hāc īcōpara
bilem uitę sanctimoniā tāta facilitate cōpendioq; pduci, ut ni
hil pfectius nihilq; admirabilius ad īclinādos cōuertēdosq; ad
bene beateq; uiuēdū aīos īueniri possit. Nō errat igit̃ qcūq;
fidē ac īstitutionē christianæ relligiōis obseruat. At uero fides
hęc omnes alias relligiōes, supstitiosas & execrabiles esse præ
dicat: Sequit̃ ergo ut tanq̃ mendosę multisq; erroribus obno
xiæ, sint ꝓrsus reiiciendę. Sed qa ex supius dictis hęc facile co
gnosci possunt, Ad singularia accedam9. Quoniā uero lō
gi ac supflui laboris esset cōtra unāquāq; supstitionē disputare
(Vt. n. ait philosophus cōtra unāquāq; positionē solicitū esse
stultū ē) omnes supstitionū sectas ad sex pricipales redigem9
Philosophoꝝ uidelicet Astrologoꝝ, Idolatraꝝ, Iudeoꝝ, he
reticoꝝ & Mahumetistarū: Licet. n. Philosophi opinionū ua
rietate cōtendant, Idolatræ item atq; heretici ī plurimas ptes
scindant̃, & ab Astrologia pariter īnumerę quodāmodo sup
stitionū spēs deriuēt̃: qa tñ ī aliquo oēs cōueniūt, oēs Philoso
phos simľ, dehinc astrologos oēs, cūctos similiter idolatras,
nec nō hereticos cōfutabimus: Ostendentes quomodo hi oēs

errauerint & a limite ueritatis lōge recesserint. Quia uero Philosophi rationis naturalis lumen secuti sunt, quā nunc ipsi sequimur ducem, ab ipsis primum exordiemur.

¶ Relligiones a Philosophis traditas defectuuꝫ & errorum plenas fuisse. Caput. ii.

p Rimo igit̃ aduersus Philosophos disputātes, ꝓbemus ꝙ ēt si ī eis, quę scripserūt disputarūtqꝫ, non errassent, Tamen de his, quæ ad salutē ꝑtinēt, nō sufficiēter sed ualde paꝝ disseruerūt: Solo. n. naturalis rationis lumine ducti ultra illius facultatē suę cognitionis uires ꝓtendere nō potuerunt. Quia ergo sapientis est ordinare, Finisqꝫ omniū, quę ad ipm ordinant̃, est regula, Sapientē hominē beneqꝫ uiuere ac beate quærentē, humanę uitę finē primo īuestigare oportet. Cū ergo id ī Dei uisione cōsistere sit supius demōstratū, qđ qdē ipsum naturalis nō pōt ratio īuenire, Patet ꝙ circa huius finis cognitionē, ex qua pendent oīa ad uerā relligionē ꝑtinentia, Philosophi ī angustū ualde locū redacti nil ulterius recte poterāt ordinare. Sicut. n. humanę uitæ finis fuit eis īcognitus, Ita & media illis īcognita fuisse oportet. Nam, ut supius ꝓbauimus, uerus Dei cultus ī bona ꝑfectaqꝫ hominis uita cōsistit: Ad hācqꝫ cultus exterior ordinat̃. Quapp̱ qcqd de relligiōe Philosophi dixere, uel īperfectū, uel īcertū, uel erratū est. Quis ergo relicta christiana relligione horū putet relligionē esse tenendā?

Quāuis. n. excellentiores Philosophi humanę uitę finem ī cōtemplatione diuinorū esse dixerint: Tamen cū sola ratione humana ducerent̃, ulterius progredi nequere: Hoc aūt cōfusum qd ac generaliter dictū homini a natura scire desideranti beatitudinemqꝫ studiose quęrenti minime sufficit. Vlterior aūt inqsitio philosophos quodāmodo uehementer angebat: Cū nil certi afferre possent. Interrogati. n. an de præsentis an de futurę uitę cōtemplatione ītelligerent, nil solidi, nil aperti reddere ualebant. Consideratis. n. humanæ uitę ꝑiculis & incommodis, ut iam constare fecimus, beatitudinē in pręsenti

uita ponere irrationabile īpossibileq3 uidet᷑. Sin aūt ī futura ui-
ta hominis beatitudinē cōcessissent, cū de ea nil certi ītellige-
re possent, quandoquidē ipsius cognitio p̲ sensibilia haberi ne-
quit: ea, qua asserebat᷑, facilitate poterat illoꝶ respōsio cōtēni:
Atq3 ī nō minus difficilē. i. de animæ īmortalitate quæstionē
īcidebant: Hanc. n. ꝓbare prius oportebat: Qđ q̄ difficile eis
fuerit opinionū cōfusa uarietas facile ostendit: Nam cū ratio
asseueret ītellectū sine corporeo organo esse, & sine illo opa
ri, p̲ se ītellectiuā subsistere animā concedere cogebant᷑: Quia
unūqđq3 sicut est, operat᷑. Quomodo aūt īmaterialis substan-
tia p̲ se subsistens queat esse corporis forma īuentu ꝑdifficile
est. Propter qđ Plato animā aiebat ītellectiuā ipsi corpori nō
ut formā sed ut motorē coniungi: Aristoteles contra sentiens
uult eam esse formā: Nihilominus de intellectu separato ob-
scure ad eo locutus est, ut cōmentator eius Auerrois ī irratio-
nabilē & erroneā ualde de omniū hominū ītellectus unitate
opinionē īciderit. Perpēdit eni3, ut reor, uir sagacissimi īgenii
Aristoteles humanæ lumen rationis ad ꝑfectam animę intel-
lectiuę cognitionē caligare: Iccirco ne coargui posset, de ea ob
scure cauteq3 tractauit: Vndiq3. n. coarctabant᷑ Philosophi:
Nam si corporis formā illā ponebant, rationibus ꝙ mortalis
esset urgebant᷑. Sin uero īmortalē asseuerabant, tunc in Pla-
tonis īcidebant sententiā, uidelicet ꝙ tanq̄ motor & non for
ma corpori uniret᷑: Qđ Aristotelis rationes plane reuincunt.
Non. n. qualiter homo p̲ animā ītellectiuā dici posset homo
sic constabat. Si aūt, queadmodū Fides nostra & ueritas mo-
net, eā esse corporis formā, tñ ꝓut ītellectiua est, aliquo modo
subsistere dixissent (ut supius declaratū est) Non minores ini
bant difficultates pp̲ solius luminis rationis naturalis ad hoc
ꝓbandum īsufficientiā. Tunc. n. ab illis unde talis ꝓueni-
ret forma quæsitū fuisset. Non inq̄ de potētia materię illa edu
citur, cū a materia eleuet᷑: Ex nihilo aūt hāc fieri asserere ausi
minime essent: Qđ ēt dictū si rationibus nō ꝓbasset, facile cor
ruisset. Hinc nō nulli ob hunc nodū euitādū anīas ante corpo

ra ab æterno posuerunt: Verum & ipsi ĩ Labyrinthũ magis ĩ-
extricabilem ĩcidebãt: Cũ defendere nõ possent, ꝙ ꝑ eam ho-
mo sit homo & ꝙ sit corporis forma: Vt ĩ primo huius operis
libro ostensum est: Sed ĩ plura incõuenientia ĩcurrebant: Quę
Peripatetici cõtra Platonicos adducunt. Aristoteles ergo cau
te expressit intellectũ separatũ esse atq; extrinsecus aduenire:
Sed hoc ita ꝓlatu; ad pfectã ĩtelligentiã minime sufficit: neq;
omnem ꝑplexitatẽ euadit: Nam cũ extrinsecus idest nõ de po
tentia materiæ ueniat, ĩterrogatus unde & quomodo extrin-
secus uenire ĩtelligeret, non facile respondisset. Præterea
si ponit animã intellectiuã esse ĩmortalẽ & corporis formam,
Necesse est, cũ actus auctiuoꝶ sit ĩ patiẽte disposito iuxta eius
doctrinã, ꝙ anima Socratis ante ipsius generationẽ, similiter
& Platonis & cuiuscũq; hominis nõ fuerit: Forma.n.particu-
laris est ita ad suã materiã ꝓportionẽ habens, ut alterius ma-
terię forma esse nõ possit. Si ergo ita Peripatetici dixerint, non
uideo quomodo a creatione se se absoluant. Item difficilli
mam quęstionẽ ꝓponemus uidelicet utrum mundus fuerit ab
æterno, sitq; ĩ ęternũ duraturus: & an defectura sit unq̃ rerum
generatio: Qđ si motũ cæli quieturũ aliqñ dixerint, rationem
afferre nõ poterunt, quæ nõ facile refellat: Si aũt mũdũ nec ce
pisse, nec finẽ habiturũ esse iuxta Aristotelis opinionẽ respon
derint, Necesse erit eos fateri ĩfinitos dies & annos pręteriisse
Cũq; homo sit pars uniuersi potissima, nõ est rationabile mũ-
dum sine homine aliqñ fuisse: Atq; ita ĩfinitos homines pręe-
cessisse ĩfinitosq; futuros dicere oportebit: Cũq; anima ĩtellec-
tiua sit ĩmortalis, & eo ꝙ sit forma particularis (ut iã dixim9)
de corpore ĩ corpus trãsmigrare nõ queat, ĩfinitas animas in
mundo iam esse cõcedere cogunt: pariq; ratione secuturã esse
ipsarum aĩarum ĩfinitatẽ: Quod a ratione alienũ ualde uidet.

Item hoc cõcesso alię ĩgerunt difficultates: Nam cũ anima
sit corporis forma, uiolenter extra corpus ꝑmanet: Vnde &
ab eo uiolenter separat: Nã sicut res quęlibet ita & homo suæ
repugnat corruptioni: quę fit ꝑ animæ separationẽ a corpore:

Cum ergo nullũ uiolentũ sit ꝑpetuũ / quærendũ est an omnes illę animæ iteꝝ ad corpora reuertant̃: Qđ si affirmet̃ / tunc uel concedere oportebit ĩfinitas animas uiolenter extra corpus in perpetuũ ꝑmansuras: qđ est incõueniens: uel ĩfinitoꝝ corporũ resurrectionẽ confiteri: qđ est ĩpossibile: Nullus.n.ea locus ca pere posset: Vel ipsa eadẽ / ut q̃dam sensere / post multa anno rum milia in idẽ reditura: Itaq3 animę ad pristina corpora redi bunt: Et quę prius facta sunt / eadẽ rursus ab eisdẽ ipsis aucto/ ribus fient: Vt puta cũ suis Plato ipse discipulis quæcũq3 oli3 egit iterũ exequet̃: Qđ si absq3 ꝓbatione adductũ fuerit / pari ter contẽnet̃: Quomodo aũt hoc ꝓbare quis possit minime li quet: Quin ĩmo ĩconueniẽtia sibi plura annecteret. Si.n.mun/ dus fuit ab æterno: cęlũ quoq3 / quotiens numerari nequeat / ad eandẽ reuersum est dispositionẽ: Et hoc pacto eadẽ infini/ ties fuerunt: Sicq3 Plato cũ suis discipulis ceteriq3 homines ad innumeros annos ĩ mundo fuerũt: Qđ q̃ sit absonũ friuolũq3 ac pro suo cuiusq3 potius arbitrio q̃ ulla ratione dictum facile unicuiq3 cõstare potest. His igit̃ & huiusmodi circũueniũt̃ difficultatibus q̃ ꝑ rationẽ naturalẽ humanæ uitæ finẽ inuesti/ gare uolunt: Ideoq3 patet nil stabile ac certũ de relligione dif finire philosophos potuisse: Cũ circa huiusmodi positiones in ambiguo sempꝰ ĩ tenebrisq3 uersent̃: Si quã ergo relligionem unq̃ statuerunt / aut aliq̃n statuent / imperfectam incertamq3 ac errorũ plenã esse oportet. Hæc aũt melius / inspectis eo rum opinionibus & erroribus uniuersis / innotescerent: Nosq3 dehinc q̃ tenuis q̃q3 imbecillis sit luminis naturalis uirtus cõsi derantes ipsum nõ sufficere ad hominis salutẽ planius ĩtellige remus. Cuiuslibet.n.rei uirtus ĩ supremo potentiæ suæ conatu maxime demonstrat̃: Calonis siquidẽ uirtus / q̃ centũ libraꝝ ponderi sufficere potest / nõ ĩ q̃nquaginta sed ultimo uirium suaꝝ expimento ꝓbatur. Vltimũ ãt / qđ rationalis luminis uir tus potuit / id totũ ĩ philosophis excellentioribus presertim na tura expendisse uidet̃: Cuius argumentũ est / ꝙ ex sola & pu/ ra physica ratione pauca admodũ exiguiq3 momẽti pręter ea quę ab illis tradita sunt posteri adinuenerunt. Sed cum illi / ut

dictum est, in multis deficientes errauerit, patet naturalis lumen rationis ad hominis salutẽ satis nõ esse. Primum qdẽ antiquos philosophos cõstituẽtes ea quorꝫ finis est homo, ut diuitias ut gloriã, ut honores uoluptatesq; & id genus alia ipsius esse hominis finẽ, plurimũ fuisse deceptos nemo est qui ignoret: Posteriores uero & pręcipuos, q fuerunt eiusmodi erroris exptes ĩplerisq;(sicut meminim9)deliquisse, et eorꝫ doctrinam de beatitudine ĩcertã ualde & confusam uariisq; erroribus obuolutã eẽ pspicuũ est: Hinc p ea, quę ipsi de ultimo fine tradiderunt, opa nostra recte ordinare nõ possumus: Cum finem certum esse oporteat, q in agibilibus est, Sicut in speculatiuis primũ principiũ. De anima quoq; ĩtellectiua tot fere sũt opiniões & errores, quot & philosophi. Vtq; ãtiquorꝫ assertiones ac fallacias omitamus, quas ĩ primo libro de anima tãgit Aristoteles, ẽt q Aristotelẽ ipsum secuti sunt inter se discrepantes, uaria & falsa senserunt: Quidã.n.ĩtellectũ possibilem ponunt esse substantiã separatã: Alii imaginationẽ, Alii uirtutem quãdã elementorꝫ mixtionẽ comitantẽ: Item alii ĩtellectũ agẽtẽ substãtiã separatã esse dixerũt: Alii animã ĩtellectiuã esse diuinę substãtiæ portionẽ: Alii de potẽtia materię illã educi putarunt. Et ĩ hæc usq; tẽpora philosophorꝫ sectæ ĩuicẽ adeo pugnant, ut qlibet eorꝫ discipulus nisi lumine fidei sit illustratus undiq; cõfundatꝰ. Qui maioribus quoq; ambagibus & erroribus detinerentꝰ, nisi Christi Fides lumenq; sanctissimũ discussis mundũ tenebris illustrasset. Nã & de mundo quomodo & ad quẽ finẽ factus sit & utrũ absq; initio ac sine fine cõstet, alii alia tradidere: Nemo tñ firmas rationes hactenus ĩuenit, nec inuenire poterit, quibus mundi ęternitatẽ uel ipsius incohationẽ ac terminationẽ uere ꝓbare queat: Nã Aristotelis argumentationes sup hoc adductę satis infirmę ac debiles sunt: Iccirco uerum finem motus cæli, quẽadmodum prædiximus, ĩuenire Philosophi nequerũt. De nũero quoq; Angelorꝫ seu substãtiarꝫ sepatarꝫ nõ mĩor ẽ apđ illos ãbiguitas & ignorãtia: Aristoteles.n.cęli motũ secut9 nũero spherarꝫ substãtias sepatas coęq̃uit, ac si pp aliđ nihil q̃ pp cęli motũ substãtię illę exi-

sterent: Qđ ridiculũ est : Quãq̃ putemus ipsum ꝓbabiliter ita fuisse locutũ, nõ asserendo, Sed quoad poterat altiora se ĩuestigando. Circa diuinũ pariter cultũ presertim exteriorẽ nil ueri, nil certi (ut errores quorũdã taceamus) declarauerunt. Quia uerũ finẽ ignorãtes debitũ quoq; Deo honorem exteriorẽq;, q magis homini cõduceret, cultũ nescierũt: Vnde uaria etiã leuiaq; de ꝓuidentia Dei disseruere: Quãobrẽ paꝝ utilitatis ĩ his quę ad uerã hominis salutẽ ptinent eoꝝ scripta attulerũt: Immo ex diuersitate opinionũ ĩgens suborta ẽ cõfusio: Ex quo patet eoꝝ doctrinã & relligionẽ, siqua ab eis tradita ẽ, ad uerã beatitudinẽ adipiscendã nihil ꝓfecisse. Quęcũq; tñ illi bene dixerũt minime spernẽda: sed tãq̃ ab iniustis possessorib9 in ius nostrũ trãsferenda putam9. Quãuis.n.p se nõ sufficiãt, nõ nihil tñ adiumẽti cõferũt ĩ refellẽdis p̃sertim Fidei aduersariis.

Traditiones Astrologorum penitus inutiles ac superstitiosas esse. Cap. iii.

q Via uero Astrologi ĩter Philosophos annumerari uolunt, Autumantes a cęlo & astris nostra hæc humana gubernari, ipsumq; cælũ nostrũ quodãmodo Deũ esse (Vnde antiquorũ quidã nouũ & sup̃stitiosũ cultũ ĩducentes Solẽ cęterosq; planetas stellarũq; multitudinẽ adorabãt) ualidis ostẽdamus rationibus hunc errorem esse maximum, ꝙq; cælestia corpora causę eoꝝ dici nequeãt, quæ circa humanũ uersant̃ ĩtellectũ. Primo qa ordine naturę ĩferiora p supiora regũt̃: Intellectus aũt eodẽ ordine omnia corpora excedit, cum sit a corpore separatus. Non igit̃ astra p se eoꝝ causa esse possunt, quę circa ĩtellectũ existunt. A philosophis preterea ꝓbatũ est nullũ corpus agere nisi p motũ: Eoꝝ igit̃, quę sunt omnĩo extra motũ, cuiusmodi sunt circa intellectũ se habentia, corpora cælestia absolute causa esse nõ possunt. Cuius rei manifesta ratio est ꝙ anima p quietẽ a motibus & p quandam a corpore abstractionẽ prudẽs sciensq; efficit̃. Itẽ si corpus nõ agit nisi

per motũ, necesse est id qđ alicuius corporis recipit impressionem moueri: Omne aũt qđ mouet corpus eẽ oportet: Vt philosophus efficacissime probat. Cum itaq; ĩtellectus nõ sit corpus neq; uirtus corporeo organo alligata, ĩpossibile est corpora cęlestia ĩ ipsum ĩtellectũ aliqd ĩprimere. Item Quę a motibus cęlestibus fiunt, tempori subiiciunt: qđ primi motus est numerus: Quę igit a tẽpore omnino abstrahũt, cælo nõ subiacẽt: Intellectus aũt ĩ sua opatione a tẽpore abstrahit, Quẽadmodũ & a loco. Cõsiderat.n.uniuersale qđ ab hinc & nũc abstractũ est. Item ultra suã speciẽ nihil agit. Ipsum aũt ĩtelligere cuiuslibet corporis agentis speciẽ formãq; trãscẽdit: Omnis.n. corporis forma materialis & ĩdiuidua est. Intelligere ãt ab obiecto suo, qđ uniuersale ac ĩmateriale est, speciẽ hẽt: Vnde p formã suã corporeã nullũ corp9 ĩtelligere põt. Multo minus ergo poterit ĩ alio ipsam ꝓducere ĩtellectionẽ. Quapp ex his & huiusmodi rationibus manifestũ est cęlestia corpora p se causas nostraꝝ ĩtellectionũ nõ esse. Veꝝ qa sine corporearũ uirtutũ administratione nostri opatio ĩtellectus cõpleri nõ potest, quę qdem uirtutes sunt imaginatiua, memoratiua, cogitatiua dispositionẽ sequentes corporis cęlestibus ĩfluxib9 subiecti, ex hoc aliquo modo ĩdirecte uidelicet corpora cælestia tãq̃ causę uniuersales ĩtellectioni cõferunt: Nã pro uarietate ĩfluxuũ diuersas ĩ hominibus cõplexiones & corporũ dispositiones esse uidemus: Ex qbus ipsius ĩtellectus opatio uel adiuuat uel ĩpedit: Nihilominus ob hoc electionũ nostraꝝ causa & humanarum rerum gubernatio minime cælo tribuenda est: Qđ his rationibus patet. Primo qa omnis actus uoluntatis ex apprehensione intellectus in nobis ĩmediate resultat. Voluntatis.n.obiectum est bonum ratione conceptum; Iccirco nõ potest in eligendo sequi puersitas, nisi in pticulari eligibili iudicium intellectus deficiat. Cum ergo cælum, sicut diximus, nõ sit intelligẽtię nostre causa, nec electionis nostrę p se poterit esse auctor. Præterea quæcunq; ex corporum cęlestium impressione ĩ his inferioribus eueniunt, naturaliter

contingunt: Cum hęc inferiora sint illis naturaliter subordinata. Si ergo electiones nostræ ex impressione uirtutum cælestium prouenirẽt, naturales profecto nõ uoluntarię haberentur: Atq; ita naturali quodã ductu more brutorum ageret̃ homo, nõ ageret: Hoc aũt q̃ sit absurdum palam ostendit̃: Tum quia ea quæ naturaliter fiunt ad ipsum finem determĩatis mediis perducunt̃: unde semp eodẽ modo fiunt: quia natura ad unum determinata est: Electiones aũt humanę diuersis uiis ad finem tam ĩ moralibus q̃ in artificialibus tendunt. Tum quia quæ naturaliter eueniunt, semper uel plerũq; recte fiunt: Natura siquidem ĩ paucioribus delinquit: In humanis aũt electionibus contrariũ quotidie uidemus. Ite; quia quæ sunt eiusdem spẽi nõ uariãt̃ ĩ opibus quę ipsius spẽi naturã cõsequũtur: Omnes. n. hirũdines similitudine pari nidificant: Quilibet itẽ homo prima principia naturaliter nota intelligit: Humanę uero electiones inter se sunt ualde dissimiles: Non. n. naturam, sed uoluntatis libertatem sequuntur. Tum qa uirtutes ac uitia nõ homini sed naturæ imputarẽtur: Vnde consilium humanaq; prouidentia frustra essent. Pręterea, ut ad principale propositũ redeamus, nulla uirtus actiua ad ea quæ sunt supra spẽm supraq; agentis natura; se extendit: Ipm aũt uelle sicut & ipm intelligere omnem corporea; spẽm transcendit: Quia quemadmodum uniuersalia intelligimus, ita & uoluntas in bonum fertur uniuersale. Item Quę ad finem sunt, proportione; cum ipso fine habere oportet: Sed humanę actiones ad fœlicitatem tanq̃ ad finem ultimum ordinantur: Quę nõ in aliquo corporeo bono sed in hoc demum consistit, ut ipsi Deo anima coniungatur: Qđ omnium uirtutem corporum transcendit. Corpora itaq; cęlestia electionum nostrarum causa per se esse nõ possunt. Sciendum tamen est ꝙ licet ipsa nõ sint directe electionum nostrarum causa, indirecte tamen eorum uirtute electionibus nostris aliqua prębetur occasio, prout illorum influxus cum corpora nostra suscipiant, animum ad diuersa inclinant: Cui tamen per Liberum arbitrium potest

ubicunq3 uelit homo resistere. Non ergo humanarum regi/men actionum ab ipso cęlo per se/sed a libero arbitrio pendet prouidentiaq3 diuina. Quo circa cælum Deus seu astra Dii eē non possunt. Deus.n.cu3 sit prima causa/est omniũ causa p̃se nõ aũt p accidens. Verum q̃a nõ nulli corpora cælestia animata esse ponẽtes cælũ secundũ se ĩ nostrũ itellectũ nõ agere inqunt/sed inq̃tum ab ipsius anima mouetur/a qua ĩ nostras animas habeat ĩfluẽdi uirtutẽ: Hoc procul esse a ratione pariter ostendamus. Illud.n.p aliquod ĩstrumentũ fieri nõ potest/Ad quod nullo modo instrumenti actio se extendit: Corporis aũt actio nullo modo ad ĩtellectus & uoluntatis ĩmutatione3 nisi forte p accidens (ut dictũ est) se extendit. Fieri ergo non põt ut cęlestis corporis anima etiã si ipsu3 sit animatũ p sui corporis motũ ĩ ipsum ĩtellectũ ac uoluntatẽ ĩpressionẽ efficiat.

Præterea si anima cęlestis ĩ animas nostras p corporũ motum aliq̃d ĩprimeret/Actio illa ad nostrã usq3 animã/nisi p corporis nostri mutationẽ nõ p̃ueniret: Non.n.nisi p medium corporis agit: Ideo nõ esset p se/sed p accidens (sicut dixim9) actionũ nostraꝝ causa: Quia scilicet ex cælestium corporum uirtute ĩmutatis corporibus nostris ul' corporibus aliis naturalibus/aliquid aut boni aut mali ĩtellectui p sensum fit pręsens q̃d obiectiue uoluntatem mouet ad bonum prosequendum & ad malum fugiendm: Id tamen uoluntas libere facit: Nam & q̃tum ad exertitiũ actus sui iuris est uelle & nolle/& cogitare uel nõ cogitare: Quantu3 etiam ad specificationẽ actus põt oblatum sibi bonum occasione uirtutis cælestium corporum sequi aut omittere/cum tale bonu3 non nisi corporeũ ac particulare esse possit. Q̃d si etia3 esset uniuersale/uoluntas nihilo minus ad illud cogitandum uel non cogitandu3 libera superesset/ut quotidiana docet experiẽtia. Ex q̃bus oibus sequit' q̃ homo est suaꝝ ellectionũ dominus/q̃ q3 humanę uitę regimẽ p se a cęlo nõ pendet. Nec ergo cęlũ nec aĩa cæli est Deus: q̃a Deus est causa p̃se. Ideoq3 exhibit9 Soli/Lunę ac cęteris astris uel creaturis cultus/uanus est atq3 pernitiosus: Omnia enim

corpora propter hominem facta sunt: Is aũt se ipso ĩferiora ho norare nõ debet. Hinc etiã patet quanta sit Astrologo℞ uanitas humana℞ re℞ administrationem cælo ascribentiũ, actionesq; hominum ex inspectione & obseruatione astro℞ gubernare uolentiũ. Cęterum Astrologo℞ qdam nomine potius q̃ re christiani uanitatẽ iudiciarię astrologię certis ineptiis uelare cõtendũt, dicẽtes ĩtellectũ & liberũ arbitriũ nõ cęlo qdẽ p se, sed soli Deo esse subiectũ: Nihilominus cũ ei p accidens subiiciat᷑, & omnes fere homines sensitiuã partẽ sequantur, iactant se prędicere posse futura & ad mala euitãda hominib9 remedia afferre, atq; re℞ humana℞ habenas hoc modo temperare: Deum.n.inqunt p secũdas causas ĩ hęc ĩferiora agentem ea mediãte cęlesti ĩfluxu gubernare: In quo cæco iudicio & ignorãtia ducti maiestatis diuinæ cultui derogant, & demoniacis supstitionibus mortaliũ animos imbuentes plus fidei & obseruationis cælo q̃ ĩmortali Deo tribuendũ uana quodammodo credulitate ĩsinuare cõtendunt: Dũ nihil nisi auspice cęlo fieri posse credentes id ipsũ aliis psuadere conant᷑. Verum hanc diuinatoriã astrologiã uanaq; prorsus esse ac nomine scientię uel artis ĩdignã uel hinc maxime patet, ꝙ excellentissimi philosopho℞ eam potius irrisione ac silentio q̃ cõfutatione dignã censuerunt: Nã cum omnes philosophiæ partes explicare conati sint, nihil de hac materia tetigerũt, cũ tamẽ Plato & Aristoteles atq; alii de cęlo & astris haud neglĩgẽter scripserint: in quorũ libris nullũ omnino de futurorũ scientia sit uerbũ: Qđ certe nõ fuisset a tam sagacissimis naturę ĩdagatoribus prętermissũ, si ad scientiã quoquomodo ptinere posse cognouissent: Quin ĩmo ubiq; Aristoteles omnesq; pręcipui philosophi ꝓbãt de ente p accidẽs & de casu ac fortuna deq; futuris cõtingentibus, circa quę diuinatoria hæc Astrologia semp uersat᷑, scientiã aut artem esse nõ posse: Quia causas nõ habent determinatas, sed incertas & infinitas. Pręterea omnis futurorum ratio uel in re ipsa uel in eius causa cognoscitur: Futura aũt contingentia neq; in se ipsis, cum nõ dum

sint, neq; i sua causa cognosci a nobis possunt: Ideo.n.contin gentia dicuntur quia eorꝝ causa uel ad producendum uel non ꝑducendũ idifferens est, i his presertim, quæ a libero arbitrio pendent. Sequitur ergo ut nullo modo a nobis sciri possint.

Item posito hęc futura aliquo modo cognosci: nõ tñ ex so/la astroꝝ ispectione, queadmodũ Astrologi insulse affirmãt, id sciri posset: Quia cælũ est uniuersalis iferioꝝ effectuũ causa: Per solam aũt uniuersalis causæ considerationẽ nullã nisi ual de confusam ꝑticularis effectus cognitione; assequi ualemus, ut omnes philosophi confitent᷑: Propterea dũ ipsi philosophã tur, nõ ex uniuersalibus causis sed ꝑticularibus ꝓximos rimã tur effectus: Sic ẽt i explorãdis ęgritudinũ causis periti Medi/ci nequaq̃ solos lunę ac planetaꝝ motus, sed potius corpoꝝ dispositiones causasq; particulares & ꝓpinquas, ex qbus uel semp uel plurimũ iidem ꝓueniunt effectus, diligenter ispiciũt & obseruant. Incertos igit᷑ reꝝ euentus a libero pendẽtes ar/bitrio uel a causis i neutrã ꝑtem determinatis, qui ifinitis mo dis ipediri & alterari possunt, ex sola astroꝝ cõtẽplatione iux ta Astrologoꝝ cõmenta uaticinari & asseuerare uelle, leuissi/mæ uanitatis delirantiũq; uel ignorantiũ hominũ est. Præ/terea i diuersis cęli ꝑtibus diuersas esse ꝓprietates distinctasq; uirtutes atq; etiam contrarias, ut Astrologi tenent, negare facile possumus: Nam pręstantissimi Philosophorum, q sum mo studio cęli ꝓprietates iuestigare conati sunt, cęlũ ipsum i hęc iferiora agere solũ ꝑ lumen motũq; asserunt: Per lumẽ.s. tanq̃ ꝑ ꝓpriã qualitatẽ i totũ cęlum diffusam: Per motum ue ro prout est primi agentis instrumentum, qđ quidem nõ agit nisi sit a principali agente motum. Hinc concludunt diuersi/tatem rerum infra lunarẽ globum succedentiũ ex duobus pro uenire: Primo uidelicet ex ipsius cæli motus & luminis uarieta te: Secundo ex diuersa materiæ ꝑticulariũq; agentium disposi tione: Id tamen ad ipsos effectus cognoscendos non sufficit: Quia lux & motus uniuersales sunt causę: eorũq; uarietas so/lam effectuũ diuersitatem uniuersaliter ac confuse designat:

Iccirco etiam agentia particularia materięq; dispositionẽ nosse oportet: Quo insup cognito nõ dum futuros & contingentes effectus presertim a libertate arbitrii pficiscentes pp allatas superius rationes pspiciemus. Quanto ergo minus ex sola astrorum ĩspectione id assequemur? Item posito diuersas ĩ cælo esse proprietates, pp hoc tñ astrologi futurorũ cõtingentiũ cognitionem habere nõ possent: qa cu; pticlares effectuũ causæ sint proximæ, quanto eædem se habent ab effectu remotius, tanto sunt magis uniuersales. Cum ergo cęlum ac stellę plus q̃ elementa & q̃ naturales inferioresq; causę distent, manifestũ est huiusmodi diuersas cæli pprietates uniuersaliores causas esse q̃ quæ sub ipso cęlo continẽt. Sed ex sola uniuersaliũ causarum, quę sub cælo sunt consideratione, nõ possumus in pticulariũ effectuum cognitionẽ uenire: Neq;.n. ex elemẽtari uirtute ignis uel ex genitali animatorũ uirtute tantũmodo examinata huius hominis uel huius oliuę generationẽ scire ualem9: Multo minus igitur ex sola cęlestiũ ĩfluxuũ indagatione poterimus futura contingentia iudicare. Rursus Si concesserimus uirtutes stellarũ esse magis pticulares, q̃ uirtutes sint elementorum & causarum, quę sub ipso cęlo claudunt, q̃uis hoc nimis foret absurdũ, tñ Astrologia diuinitoria uana & inutilis erit: Tum quia has uirtutes inuestigare hominibus est impossibile, cũ sint procul a sensu a quo omnis nostra ĩcipit cognitio: Cuius signum est, quia (ut prędiximus) excellentissimi ingenio Philosophi eas penitus ignorauerunt: Quin ĩmo ĩnumerabilium rerum sub cęlo existentiũ quas manibus quotidie ptractamus, proprietates ac ueras differentias ĩuenire minime potuerunt: Quanto minus ergo stellarũ pprietates, quę a nostris sensibus ĩfinite distant, inuestigare astrologi poterunt? q nec ingenio sunt nec doctrina pręclarissimis illis philosophis conferendi: Tum quia etiã si uirtutes illę cognoscerentur, de sua uana superstitione Astrologi gloriari minime possent, Quia agentia pticularia & causę infra cælum positę frustra esse non possunt, Cum nihil ĩ naturalibus frustra detur: Si ergo in cælo

particulares distribuant̃ uirtutes / ut puta illarum quædã ad hominem / quędã ad bouem generandũ / atq; ita singulæ determinent̃: Tunc fateri oportebit q̃ agentia sub cælo contenta ad disponendã materiã uim tantũ habeãt: Virtutes aũt stellarum formã introducant. Q̃d si ita sit / nõ sufficit Astrologo inspicere cęlum: Quia secundũ diuersam materiæ dispositionẽ diuersæ introducunt̃ formę: Nã si materia nõ sit disposita / nõ potest in eam naturalis agentis uirtus formã ĩtroducere. Cũq; materię dispositio possit multipliciter ĩpediri / ꝓculdubio nullam Astrologus particulariũ & contingentiũ effectuũ cognitionem ex solo cęli intuitu ꝑcipere ualebit: Vt puta si stella determinatę uirtutis ad uuas ex uite ꝓducendas inspiciat̃ / certũ est q̃ huiusmodi effectũ multa poterunt ĩpedire / ueluti materia male affecta / uel supueniens hominũ aut brutorum uastatio / aut alterius stellæ concursus / quæ nimiã aquarum inundantiam seu siccitatẽ pariat: uel alia multa fortuita ĩpedimẽta / ex quibus illa solius uirtutis cælestis examinatio successu fraudabit̃. Si ergo in naturalibus effectibus ita se res habet / multo amplius circa liberi arbitrii expectationẽ multis ac prope ĩfinitis uariabilẽ casibus incertum erit fallaxq; iudiciũ. Atq; ita patet a cęlo nõ pendere hominũ regimen: uel si quomodo. i. ꝑ accidens pendeat / nõ tamen nisi uelut ab uniuersali causa deriuari: Et cum tam ꝑ liberum arbitriũ q̃ ꝑ ĩfinitos rerum euentus hominũ opiniones ac desideria quotidie uarient̃ / iidemq; sępe ab inclinatione / uel ꝓposito suo retrahant̃ / Ridiculum & uanissimũ est uelle ꝑ ipsam astrorum obseruationẽ uitã humanã gubernari: Presertim q̃a tota fere huiusmodi ars Astrologicæ diuinationis / si tamen ars nuncupanda est / falsis & ĩcertis nitit̃ fundamẽtis. Verum q̃a nostri ꝓpositi modo nõ est contra hanc uanitatẽ disputare / hęc ad pręsens sufficiant. Satis. n. nobis est ꝓbasse omnem astrorũ uel cęli cultũ hactenus inuentũ uel qui inueniri queat / pro uano ac superstitioso esse existimandũ. Hanc uero diuinatoriam astrologiã Comes Iohannes Picus Mirandulanus inter p̃rara naturæ miracula

perspicacitate ingenii & doctrinę sublimitate olim cõnumerã dus, in libris disputationũ suarũ eleganter, subtiliter & efficaciter confuntans ad nihilũ adeo redegit, ut q tractatũ illũ legerit & intellexerit, si ex animo penitus illam non irrideat, ipse certe oĩbus sit irridendus. Nos quoq; ut tam indocti q̃ docti illa; ludibrio & cõtemptui habeant, tribus libris uernacnla lingua editis contra eam sufficienter disputauimus. Illos igit̃ libros ꝑlegant qui maiorem in hac discussione copiam habere desiderant: Et ĩtelligent q̃ fatuũ sit ĩ huiusmodi occupatissima uanitate laborare, aut ei fidem ullam adhibere.

Idolatrarum sectam omnium uanissimam esse. Cap.iiii.

O stendimus ergo relligionẽ Philosophoꝝ, q Deo cultu; idest primę causę tribuendũ censebant, nõ modo ĩsufficientem, sed etiã erroneã ad obtinendã salutẽ fuisse: cultũ uero cælestibus corporibus exhibitũ uanum pariter ꝑnitiosumq; esse: Quanto igit̃ magis cultus ille, q idolis & lapideis uel fusilibus statuis sculptilibusq; tam hominũ q̃ bestiarũ absolute olim præstabat̃, uel siquis adhuc uspiã ĩuenit̃, dãnandus irridendusq; est: Neq; uero ĩ hoc demonstrãdo laborare oportet: Quã sit.n.procul a ratione ac stultũ lapides, ligna metallaq; cæteraq; insensibilia ꝑ se colere adeo probatu facile est, ut satius prætereundũ putẽ: Superfluu; siquidem est contra unamquãq; positionẽ sollicitũ esse. Circa.n.ea, quæ ꝓbabilitatis aliquid habent, uersari debemus. Simulacra aũt & insensibilia colore extremę dementiæ est. Verum quia q ĩsaniam hanc excusare contẽdunt, nõ inanimata sed Deos in illis habitãtes responsaq; dãtes uel reprę sentatos se uenerari affirmant, quẽadmodũ & nos Christiani Christi & sanctorum imagines adoramus, Demonstrabimus etiã cultũ substantiis separatis a gentibus ĩ idolis attributũ supstitiosum ac ĩpium extitisse: ut postq̃ de extremis diximus etiã de mediis disseramus: Inter Deum siquidem cęlumq; medię habent̃ substãtiæ separatæ. Primo

autem sciendum nō solum (ueluti supius pbatum est) hominis uoluntatē neq3 a cęlo neq3 ab anima cæli ipso cęlo mediāte, sed nec ab aliqua substantia separata seu spirituali creatura q̄tūlibet nobili, uerū a solo Deo p modū agentis posse moueri: Per modū aūt agentis aliqd ab alio moueri ītelligit᷑ cum ab illo tāq̄ a principio extrinseco mouet᷑: Dico itaq3 ipsā a nullo principio extrinseco præter Deū moueri posse: Quia p modum finis siue obiecti plurima illā mouere possunt: Multa.n. agentia tam corporalia q̄ spiritualia suadendo uel dissuadēdo & bona uel mala offerendo, in quo tñ semp uolūtas est libera suarūq3 operationū domina, possunt uoluntatem mouere: Quæ qdem motio p modū finis se habet: Vnde nō est pprie causa, sed electionū eius occasio. Qđ aūt nihil præter Deum, uoluntatē p modū agentis mouere possit pspicuū est: Quia sicut ī re inanimata īclinatio uel appetitus naturalis ad ppriū se habet finē: ita ī substantia ītellectuali uoluntas seu ītellectualis appetitus se habet ad suū. Inclinationes aūt naturales solus dare pōt q naturā īstituit: Iccirco a philosophis pbatū est grauia & leuia a generante moueri: Ergo ad aliqd uolūtatē p modum agentis īclinare ad eū solū, q ītellectualis naturę causa ē, ptinet: Qđ ipsius Dei tantū munus est: Quia non de potentia materiæ sed ex sola creatione anima ītellectiua puenit. Cum ergo creare sit ex nihilo aliqd facere, nō nisi potentiæ cōuenit infinitę: Quæ qdem Deus est: Qui nō modo uirtutes sed etiaʒ opationes rebus īpartit᷑. Sicut.n. in rebus corporeis ita multo pfectior ī spiritualibus ordo reperit᷑. In rebus aūt corporeis a primo motu oīs pcedit motus: ergo & ī spiritualibus qlibet uoluntatis motus a prima uoluntate.i.a Deo deducit᷑. Ex quo patet uoluntatē p modū agentis & finis a Deo moueri: Per modum qdem agentis īmediate: Per modū uero finis & mediate & īmediate eam mouere pōt: Quocūq3 tñ modo id agat, non uiolenter agit: Quia secundū suæ formę exigentiā a Deo unūqđq3 mouet᷑. Plane igit᷑ constat solū Deum, q solus principiū omnium uoluntatū & motor ac uniuersi gubernator ē, cultu

generare ex ... [handwritten marginal note, partly illegible]

latriæ colendũ esse. Ceteris autem ĩtelligentiis, & si in eo q̄ de similitudine diuinitatis primę causę pticipiãt honorãdæ sunt, cultus tñ latrię minime debet᷑: Nõ ergo eis sacrificia thuraq̃ꝫ, sed uni Deo exhibere fas est: Cui tãtũ latriæ cultũ relligio christiana psoluit: Licet angeloꝝ sanctorũq̃ꝫ memoriam recolat laudans Deũ ĩ sanctis suis & gratias agens q̄ talia ac tot beneficia suis concedere creaturis dignatus sit: Neq̃ꝫ.n.ipsos sanctos uti Deos sed tanq̃ Dei amicos ueneratur, eoruꝫ suffragia implorans, ut Deo acceptissimi pro nobis exorent, qđ ipsi meritis nostris ĩpetrare nõ ualem9. Hoc itaq̃ꝫ modo Deũ pręcipue colere ac separatas beatasq̃ꝫ substantias honorare haud ĩprobabile sed iustũ sanctumq̃ꝫ est. Qđ quidẽ ualde dissimili modo Idoloꝝ cultores obseruabant. Cõstat.n.q̄ diuersis idolis diuersa sacrificia thuraq̃ꝫ offerebant: & ab eis futura, quoꝝ cognitio ad solũ Deũ ptinet, sciscitabant᷑. Quispiã aũt forte respondeat, q̄ licet ea sacrificia uariis diis tribuerent᷑, in solũ tñ Deuꝫ eorum uertebat᷑ intentio: Vt in illa spirituali substantia, quaꝫ id simulachrũ referebat, Deũ ipsuꝫ laudarent ac colerẽt: Qđ si concesserimus, quãq̃ ĩ multitudine saltẽ rudiũ populoꝝ id ignoraret᷑, nõ ideo tñ a uanitate ac pnitie cultus illius excusari poterunt: Quia ĩ eorũ ritibus & fere ĩ tota illa sacroꝝ pfunctione, uana pmulta ridiculaq̃ꝫ nec nõ bonis moribus aduersa fiebant: Quæ si deprauationi scelestoꝝ & ĩpioꝝ hominũ uerũ cultũ ĩficiẽtium ĩputare contenderint, palã de mendacio arguent᷑: Quia ptotũ orbẽ huiuscemodi ritus etiã a magnis uiris obseruabat᷑. Sed hoc etiã concesso, nõ tñ euadere poterũt quin ii, quos colebant, spiritus minime boni sed execrabiles fuerint: Illoꝝ itaq̃ꝫ cult9 inordinatis & Deo cõtrariis ĩtellectibus, in q̄bus Deus ipse honorari non põt, exhibebat᷑. Ad qđ ꝓbandum multę suppetunt rationes: Primo q̄a creati ordinatiq̃ꝫ ĩtellectus est, nõ solum se ipsum ad suã causaꝫ disponere eãq̃ꝫ uenerari, Sed etiã alios ad hoc ipsum dirigere, ut ĩ oĩbus glorificet᷑ Deus, q̄ omnia ĩ omnibus facit: Sed eiusmodi spiritus, q̄uis multa respõsa darent, nunq̃ tñ rectum uiuendi ordi

nem sincerũq3 Dei cultũ / quin ĩmo oppositum docuisse homines legit᷑:uel saltem peruerso ordini consentientes / & iniqua seductione gaudentes debitũ Deo honorẽ sibi arrogasse cõpertum est: Vnde uniuerso mundo erroribus obruto nulla fere de Deo cognitio habebat᷑. Item bonorũ spirituũ nõ est fouere odia ac nefaria ꝑpetrare/ aut eiusmõi mala docere homines: At tales Dii rixas / discordias / bella / sacrilegia / ĩcestus ĩter se exercere ferebant᷑ / detestabiliaq3 permulta: quę nec ipsi falsa esse prędicabant / ignorantiæ hominũ cõsulentes / nec ea detestabant᷑: Quę certe nemo bon9 sine offensione audiat / nedum ꝓbare unq̃ possit: Ex quo ĩ errorẽ pessimũ exitiali exẽplo mortales ĩducebãt᷑. Itẽ si Deus / q̃ ẽ omni ex ꝑte ꝑfectus bonoꝝ nostrorũ nõ ĩdigens (nihil.n.illi adiici põt) nullo cultu ꝑp se ipsum sed ꝑp utilitatẽ nostrã delectat᷑ / ut ꝑfecti ac beati efficiamur / Quilibet ordinatus sub eo ĩtellectus ut cõformẽ auctori suo se reddat debet idẽ hominibus desiderare: Iccirco si illorum Dii spiritus boni fuissent / homines sibi in ꝑfectione similes fieri ꝓcurassent: Vnaqueq3 & eni3 causa ꝑp bonitatem ꝑfectionẽq3 suã quoad põt / suũ ꝑficit effectũ: & unũqđq3 perfectum tale aliud quale ipsum est / facere quærit. Ad hominis aũt ꝑfectionẽ diuinorũ cognitio maxime ꝑtinet: Ideo bonorũ spirituũ erat ꝑ quę tradebãt oracula hominẽ ad ꝑfectam diuinoru3 cognitionẽ ꝑducere: & unũ Deũ / a quo omnia pendẽt / orandũ diligendũ ac quærendũ ostendere: Quod minime fecerunt: Sed.n. ante Christi aduentum terrarũ orbis densissima peccatorũ & ignorantię caligine, presertim circa res diuinas immersus ĩ tenebris & ĩ umbra mortis sedebat: Quia q̃tum illi poterant Dii a uero Deo multis uanitatibus ac fallaciis homines detrahebant: Multoq3 plura de ipso summo Deo deq3 bonis morib9 atq3 de his / quę ad beatã uitã faciũt / ĩ scolis philosophoꝝ Pythagorę uidelicet Socratis / Platonis & Aristotelis q̃ ĩ Deorũ tẽplis tradita legimus: Melioresq3 ipsis Diis eorũq3 sacerdotibus eiusmodi deliriis semp ĩtentis Philosophi talia uel negligentes uel paꝝ curãtes ĩueniebant᷑. Itẽ si boni spiri

tus fuisset, certiores de beatitudine homines fecissent: Qui ob eius ambiguitatē solliciti ualde erant, uerūq3 finē ac uirtutes, qbus ad eā ꝑuenit beatitudinē, ostendissent, deficientiq3 philosophoꝝ iquisitioni supplessent: Bonus.n. spiritus q hominis curā ac ꝓuidentiā gerit, debet ipsū de humanæ uitæ fine deq3 mediis ad eū ꝑueniendi īstruere: Alioqn uanū eius regimē foret: Nā si hoc bonus homo facit, quāto magis bonus spiritus facere debet? Atq hoc spiritus illi nō tradiderunt: Quin potius cōfusionē mortaliū mentibus īseruerunt, Ita ut ante Christi prædicationē ꝓpriū finē eiusq3 media prorsus homines ignorarent. Præterea bonus spiritus mendax nō est neq3 homines decipit: Quia mendaciū ac deceptio semꝑ mala sunt: Sed spiritus illi ī suis responsis multa mendacia ambiguosq3 sermones ꝓferebant: Sicq3 homines sępissime fefellerunt. Cūq3 ī suꝑ ostensū sit futuroꝝ cōtingentiū prędictionē ad solū Deum sua ęternitate oīa cōplectentē ꝑtinere, si illi spiritus boni fuissent nequaq̄ sibi quod Dei ꝓpriū ē usurpassēt. Nō.n. hæc dicit Dominus, more Prophetaꝝ dicebāt: Sed sibi ipsis tāq̄ Diis futuroꝝ præscientiā arrogabant: Qui dum se hoc modo eoꝝ præscios ostendere conarent, nō diuinę solū maiestati derogabāt, illius in se gloriā cōuertentes, Sed ī multiplices suꝑstitionū amfractus homines īmergebāt: Dū ꝑ uanas diuinationes ī extis aniālium, quę sibi sacrificabant, & ī auspiciis uel garritu auiū uel uolatu ac ī huiusmodi illecebris delirare homines cōpellerēt aut saltē ꝑmitterent: Quæ certe boni spiritus oīo ꝓhibuissent. Qꝫ.n. ridicula illa uanaq3 sint facile qsq3 ratiōis capax cognoscere pōt. Iidē quoq3 Dii magicis artibus fauebāt: In qbus crebro adulteria cędesq3 īnocentiū ꝑpetrant, & sceleratis hominibus patrociniū confert, mentiūq3 ludificationes, ac turpia multa fiunt: Quæ boni uiri graui legū animaduersione abhominant. Ex qbus affirmari iam pōt prauos illos spiritus fuisse.

Nullus itē bonus spiritus crudelitate delectat: Sed ī illoꝝ sacrificiis nō solū brutoꝝ, Sed hominū ac præcipue īnocentū pueroꝝ uidelicet puellarumq3 uirginū sāguinē īfāda nece sibi

offerri poscebant: Ex quo ĩnumeri ĩnocentes ipsis etiã patrib9 ꝓprios filios ĩmani scelere sacrificantibus, occisi sunt. Vnde post ipsorum Apostoloꝝ prædicationẽ destructis delubris, cõgesta hominũ & puuloꝝ utriusq3 sexus ossa plurima ĩ eoꝝ adytis ĩuenta sunt: Qđ qdem nõ Deoꝝ sed pessimoꝝ Dęmonũ in humanã stragẽ grassantiũ argumentũ est. Infinita ĩsup mala, quę ex idoloꝝ cultu ꝓuenerunt, enumerare possemus: Sed qa ĩmenso dñi nostri Iesu Christi beneficio hic error iam ex mundo penitus sublatus est, nemoq3 est, qui huiusmodi errores iam nesciat, pauca hæc sufficere arbitramur: Presertim qa a plerisq3 maiorũ nostroꝝ eruditissimis talia copiosissime confutata sunt. Qđ si Dii illi fuissent, nõ esset a Christo homine illorum cultus & honor sicuti cernit᷑, omnino extinctus.

¶ Iudaicę perfidiæ superstitionisq3 confutatio. Cap. V.

NAturalis itaq3 rationis lumen ante Christi aduentum usq3 adeo defecerat, ut nisi ipse Dñs noster Iesus Christus ꝑdito mũdo succurrisset oẽs ꝓpe hoĩes tanto brutis sordidiores essent, quanto ad nocendũ callidiores, & ĩ multiplici genere peccandi ꝓniores sunt ac sagaciores. Cõstat igit᷑ naturale lumen, debile ĩfirmũq3 nimis esse nisi supnaturalis uirtutis auxilio adiuuet᷑. Sed qa multi supcælestis luminis munere abusi sunt, ĩter quos Iudæi primatũ huius erroris tenent, nũc cõtra eos nostra disputatio cõuertet᷑: ostendemusq3 ritus eos, quos modo illi seruant, minime Deo acceptos, sed pnitiosos esse ac ꝓterua quadã & ĩsita obstinatione potius q̃ ratione defẽdi. Quãq̃.n. de ueteri testamẽto diuinit9 tradito se se iactãt, inanis est doctrina, quã puersus ĩtellectus & p contẽptum ĩgratitudo corrũpit. Quoniã uero oĩs eoꝝ spes a Messia dependet, quẽ adhuc prestolant᷑, si ostenderimus Messiã hunc iam aduenisse, & ipsum fuisse & esse Iesum Christũ nazarenũ Dei filiũ, quẽ nos iure colimus & adoramus, negare nõ poterunt quin nostra a Deo sit relligio, & qn magno ipsi errore teneãt᷑.

Quãuis aũt eis rationes a nobis ĩ secũdo huius opis libro allatæ satis supq3 sufficere deberẽt: qa si Iesus nõ ẽ uerus Messias, qs alius eo maior ĩueniri põt? cũ melior uita cultusq3 sanctior eo quẽ ipse docuit dari nequeat: Tamen ut suis eos telis confodiamus, ipsoꝝ scripturas cõtra eos adducem9: Qđ & breuiter expediemus: Quia a doctissimis uiris, quoꝝ extant ĩ ecclesia libri, hæc materia diligenter discussa est. Et licet nobis ratione potius q̃ auctoritate ꝓcedendũ sit, nulla tñ efficacior ratio adduci põt, q̃ si scripturas, qbus ipsi ĩdubitanter credũt, pro fundamẽto posuerimus: Ex qbus nõ nihil ẽt utilitatis ĩcredulis resultabit, si quæ a Christo gesta sunt, tot ante annos certis oraculis pręnuntiata esse ĩtelligent. Iesum igiť nazarenũ a Iudęis crucifixũ esse uerũ Messiã, quẽ oẽs patriarchæ & ꝓphetę pręd ixerũt, Quẽ tot mysteriis pręsignarũt, Quẽ unũ expectarũt, facile ꝓbabimus, si quædã ab eis plane cõcessa uel per se ipsa manifesta pręmiserimus. Primũ qppe apud omnes hebręos ꝑspicuũ est ĩscripturis sacris Deũ eis saluatorẽ magnũq3 ꝓphetam ꝓmisisse: Quẽ ipsoꝝ futurũ regẽ pręstolabanť: utq3 illu3 audientes ĩ cunctis illi parerent, eis esse pręceptũ: Hoc. n. oẽs usq3 ĩ pręsentẽ diẽ uno ore cõfitenť ipsu3 summo desiderio expectantes: Vnde Moses Deuter. xviii. ad populũ sic loquitur, Prophetã de gente tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus: ipsu3 audies ut petiisti a Deo tuo: Pauloq3 post ait Dominus Mosę, Prophetã suscitabo eis de medio fratrum suoꝝ similẽ tui & ponã uerba mea ĩ ore eius, loqueturq3 ad eos oĩa quæ pręcepero illi: Qui aũt uerba eius, quę loqueť ĩ nomine meo, audire noluerit, ego ultor existã. Certũ est ẽt & ab oĩbus Iudęis cõprobatũ ĩ scripturis sacris tã ĩ lege Mosę, q̃ ĩ prophetis & psalmis ipsius Messię cõditiones esse prænuntiatas: De qua. s. stirpe, quo ue loco ac tempore sit nasciturus: Quã insuꝑ uitã doctrinãq3 tradere, qd ue agere debeat: multaq3 alia, quę ad ipsum solũ Messiã sane ꝑtineant. Perspicuũ quoq3 est ĩnumerisq3 codicib9 diuulgatũ sacras scripturas ueteris testamẽti eã recipe ĩterpretationẽ ut cõditiones oẽs ad

ipſum Meſſiã tantũ ptinentes Ieſu nazareno / quẽ ipſi crucifi/xerunt adeo conueniãt & coaptent᷑ / ut nihil oĩo ex lege Mo/ſæ & ex ꝓphetis ac pſalmis relinquat᷑ / qđ nõ aptiſſime ipſi Ieſu Chriſto reſpõdeat. Nec ſolũ pſonę Ieſu nazareni magna cũ facilitate & mira cũ uoluptate tota ueteris teſtamẽti ĩſinuatio aſcribit᷑ / ſed oĩbus geſtis pariter / quę poſt illius obitũ ĩ eccle/ſia ſucceſſerunt / cõuenientiſſime applicant᷑: Adeo ut niſi ſci/retur hos ꝓphetas antiqſſimos extare ipſis hebreis ꝑ uniuerſũ diſperſis fidẽ circũferentibus / forte ambigi poſſet talia chriſtianos cõmentos eſſe ad ipſorũ fidẽ ſimulata auctoritate confir/mandã. Quærẽdũ eſt ergo a iudęis / An Ieſus ſit uerus Meſſias an nõ? Si eſt: Cur eũ nõ ſequunt᷑ & chriſtiani nõ efficiũt᷑? Cũ teneant᷑ ex Dei pręcepto ipſuȝ audire ac ſeq: Si nõ eſt Meſſias / poſtq̃ De9 pollicitus eſt ſe miſſurũ uirũ ſanctiſſimũ / Cui9 cõditiones deſcripſit & ab oĩbus obſeruatũ iri præcepit / Quo modo dehĩc oĩa hæc ꝓmiſit ĩ altero adimpleri? Nã ſi Ieſus nõ eſt Meſſias ab eis tãto deſiderio expectatus / E tribus unũ concedãt nobis oportet: Aut.n. Deus Ieſum neſciebat eſſe uẽturũ ĩquo oĩa / quę de Meſſia pręnuntiata erãt / adimplerent᷑: Aut nõ poterat / q̃uis ſciret / ꝓhibere: Aut ſi poterat nolebat: Quicqđ ãt hoꝝ triũ Deo ĩputauerint dementiæ maximæ arguent᷑. Si ergo hoc ſciuit & ꝓhibere potuit / Cur ẽt noluit? Nunquid Deus ẽ hominũ deceptor? Vere nos chriſtiani ab eo redargui nõ poſſum9 / ꝙ Ieſũ ſequamur nazarenũ ſuꝑ oẽs admirabilẽ / Cũ nemini præter q̃ illi oĩa ſacra oracula / oẽſqȝ ueteꝝ figuræ ſignãtius accõmodatiuſqȝ cõueniãt aut cõuenire poſſint. Qđ ſi is nõ eſt Meſſias / fruſtra de alio ſollicitũ eſſe oportet / Cum huic ſimilẽ dari poſſe / credere ſtultũ ſit. Sano itaqȝ ĩtellectu ueteris teſtamẽti ſcripturas & ea / quę ꝑ Chriſtũ & ꝑ ipſius eccleſiã acta ſunt / reuoluant: Cogitentqȝ qđ expectato ſuo Meſſię tribuere amplius poſſint / Qđ multo rationabilius & abũdan/tius ĩ Ieſu nazareno / ẽt ſi nou9 ille / ut aiũt / ſuꝑuẽiat nõ inue/niat᷑. Certe niſi ex demerito pfidię ſuæ indurati eẽnt / luce clariora hęc eſſe cognoſcerẽt. Item cũ ĩ ſacris ſcripturis tempus

de Messię aduentu prędictũ iam lõge transierit, nec alius, cui Messiæ attributa cõueniãt, pręter Christum apparuerit, Quis Messiã dubitet Iesum esse nazarenũ? Aut.n.scriptura mentit, Cui rei ꝑtinus Iudæi reclamabunt: Aut confitendo scripturã, Iesum pariter Messiã concedere oportebit. Qđ ãt Messię tempus pręterierit, patet: Primo siquidem ĩ Genesi uaticinium illud celebre testantis Iacob habet, uidelicet, Nõ auferet sceptrum de Iuda & Dux de femore eius, donec ueniat q mittendus est: & ipse erit expectatio gentiũ: Vbi Chaldęa translatio, quę plurimũ apud eos hẽt auctoritatis ait, Donec ueniat Messias. Manifestũ aũt est iã sceptrum de tribu Iuda & ducẽ de femore eius ablatum esse. Itẽ Danielis nono legit, Septuagĩta hebdomades abbreuiatæ sunt sup populũ tuum & super urbem scãm suã: Vt cõsumat pręuaricatio, & finẽ accipiat peccatum: & adducat Iustitia sempiterna, & ĩpleat uisio & ꝓphetia & ungat sanctus sanctoꝝ: Scito ergo & animaduerte ab exitu sermonis ut iteꝝ reædificet hierusalẽ usq3 ad Christũ ducem hebdomades septẽ & hebdomades sexaginta duę erũt & rursum ędificabit platea & muri ĩ angustia tẽpoꝝ: Et post hebdomades sexaginta duas occidet Christ9, & nõ erit eius populus q eũ negaturus est: & ciuitatẽ & sanctuariũ dissipabit populus cũ duce uenturo: & finis eius uastitas: & post finẽ belli statuta desolatio. Confirmabit aũt pactũ multis hebdomas una: & ĩ dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiũ: & erit ĩ templo abhominatio desolationis: & usq3 ad consumationez & finẽ ꝑseuerabit desolatio. Quibus ex uerbis ꝑfecto cognoscere facile possumus Iesu3 esse uerum Messiã: Quia lõgo ĩteruallo hebdomades istę iã pręterierunt: Nec alius cui uerba huiusmodi tribui possint præter Christũ, mundo hactenus apparuit: Nã in sacra pagina pro diebus uel annis septem, hebdomas tantum accipitur, Vt leuitici.xxiii.&.xxv.patet: Septuaginta autem hebdomades pro annis quadringentis nonaginta nuncupantur: Qui a tempore Danielis in hunc usq3 diem iam quater reuoluti sunt. Qđ si hebdomada hic a Daniele

aliter q̃ ĩ leuitico accipi uelit, quęrendũ est qđ tẽpus ĩtelligãt. Cũq3 nil certi ex scripturis ꝓferre queãt, qcqd præter canonẽ dixerint, ĩualidũ & cõmentitiũ habendũ erit. Si.n.hoc in loco hebdomas aliã pręter cõsuetã ĩ sacris scripturis & pręter cõmunem omniũ ĩterpretationẽ recipiat, neq3 id a Daniele sit declaratũ, frustra hęc tp̃ris præscriptio, qñ minime uestigabilis sit, posita esset: Manifestãq3 erroris ac cõfusionis occasionẽ ueritatis ĩdagatoribus reliqsset. Cũ igit᷑ cõsentanea ac legitima ĩterpretatione tẽpus id trãsierit, Christũ iã aduenisse dicere oportet. Nec respõderi põt uerũ esse post has hebdomadas Christũ uẽturꝝ expectari: Tp̃s tñ, quo post eas expectãd9 ẽ, ĩdeterminatũ esse: tũ qa nihil certi de eius aduentu ꝓpheta determinasset: tũ qa subiungit apertius dicens, Scito ergo & aĩaduerte ab exitu sermonis, ut iterũ reędificet᷑ hierusalẽ usq3 ad Christum ducẽ hebdomades septẽ & hebdomades sexaginta duę erunt. Itẽ ĩferius, Cõfirmabit aũt pactũ multis hebdomas una: & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiũ. Cuius certe textus expositio nemini alii cõuenientius q̃ Christo tribui põt: Ex quo patet ꝙ pp illũ talis scriptura facta sit: Alioqn ipe De9 (ut prędictũ ẽ) causã3 errori nostro dedisset: Qui cũ ꝓhibere posset ĩ alio uaticiniũ id ad unguẽ ĩpleri passus sit. Sed iã ad expositionẽ accedamus. Quia.n.ut exprępcedentibus patet, Iesus uenit ad expellendos errores, & ad ĩducendos homĩes ad bene beateq3 uiuendũ, qđ qdem p Apostoloꝝ præconia effecit, bene dicit᷑, septuaginta hebdomades.s.annoꝝ abbreuiatę sunt.i.a Deo decretę sup populũ tuum & sup urbẽ sanctã tuã: Quia primũ prędicauit Iudæis. Vt cõsumat᷑ pręuaricatio & finem accipiat peccatũ & adducat᷑ iustitia sempiterna: Quę oĩa ut constat, ĩ toto orbe terraꝝ iam ĩpleta sunt. Cum uero omnium ora ꝓphetaꝝ nil aliud q̃ Iesum nazarenũ loq uideant᷑, bene sequit᷑ in textu, Et impleat᷑ uisio & prophetia: Et ungatur.s.Spiritu sancto ĩ sua cõceptione Sanctus sanctoꝝ.i.Iesus Christ9: Quo meliorẽ & sanctiorẽ unq̃ fuisse neminẽ supius a nobis enarrata testant᷑. Quia uero tali tẽpore digna memora-

tu uaria diuersaq3 facta sunt, enumeratione teporis accurate distinguit, Primo de hebdomadibus septem mentione facies: Quia i his annis summa cu difficultate teplum & ciuitas noua aedificatione istaurata est, ut in Esdra & Neemia continetur. Secundo sexaginta duas hebdomadas describit, quibus Iudei (ut i Machabeoru historiis legit) grauiter uexati sunt. Tertio hebdomada una enumerat, Quia ab illi9 initio cepit Iesus predicare, & in eiusde dimidio fuit occisus: Tribus.n.annis cu dimidio predicauit: Dehinc Apostoli euangeliu populis annutiauerunt, ostendentes q hostiae & sacrificia, que uenturu Christum significabant, amplius necessaria & psoluenda no erat: Quia praesente ueritate cessare debet figura. Proinde signanter ait, Scito igit & aiaduerte ab exitu sermonis, Ut iterz aedificet hierusale usq3 ad Christu duce hebdomades septe & hebdomades Sexagintadue: Quia.s.i fine harz hebdomadu & in principio septuagesime predicas Christus se pala populis facere cepit: Ut aperte Doctores nostri ex annalib9 regu declarat: Quae qa ubiq3 legi possunt breuitatis hic gratia omittemus. Et rursum.s.i primis septe hebdomadib9 edificabit platea & muri i angustia teporu. Et post hebdomadas sexaginta duas, uidelicet i medio hebdomadis septuagesimae occidet Christus: Na post septuagita duas hebdomadas illas, cu primu cepit uerbo & opere se cuctis patefacere, ceperut & Iudaei i illius pnitie conspirare: In medio aut hebdomadis eu crucifixerut: Et qa coram Pilato illu ipsi Iudei ultro negarut, dicetes. No habemus rege nisi Cesare, fuerut ab ultore sceleru Deo no iniuria reprobati: In quorz locu Populus getilis uocatus est: Propterea sequitur, Et non erit eius populus, qui eum negaturus est. Insup pp hoc peccatu clades eorz ostedit cu dicit, Et ciuitate & sanctuariu.i.teplu dissipabit pplus.s.roman9, cum duce uenturo scilicet Vespesiano & Tito. Atq3 inde dispersos & uenditos absq3 ulla redemptioe uel reedificatione dirutae urbis & templi sequens declarat textus dicens, Et finis eius uastitas & post finem belli statuta desolatio. Quoniam uero se missurum

Deus Patriarchis & ꝓphetis Messiã ꝓmiserat, q eis regnũ cælorum aperiens legẽ nouã prędicaret, ut Hieremiæ .xxxi. habet̃ dicentis, Ecce dies uenient dicit dominus, & feriã domui Israel & domui Iuda fœdus nouũ nõ secundũ pactũ qđ pepigi cũ patribus uestris ĩ die qua apprehẽdi manũ eoꝝ, Vt educerẽ eos de terra ęgypti, pactũ qđ irritũ fecerũt, & ego dominatus sum eoꝝ: Sed hoc erit pactum, qđ feriã cum domo Israel. Post dies illos (dicit Dñs) dabo legẽ meã ĩ uisceribꝰ eoꝝ, Et ĩ corde eoꝝ scribã eã: Et ero eis ĩ Deum: & ipsi erunt mihi ĩ populum. Subdit̃ itaq; ĩ Daniele, Confirmabit autẽ .i. ꝑ sanguinẽ suũ & ꝑ suã & Apostoloꝝ prædicationẽ pactum .i. nouum testamentum multis, nõ oĩbus, qa nõ omnes crediderunt, Hebdomas una .s. ultima, & ĩ dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiũ: Quia ĩ hoc dimidio occisus fuit Christus Iesus: Quẽ omnes hostię & sacrificia ueteris legis referebãt. Merito itaq; supueniente luce umbra cessauit. Cum uero tẽplum pristinum cum suis sacrificiis postmodũ ĩutile omnino foret, uoluit Deꝰ ut ꝓphanaret̃ ac tandẽ funditus destrueret̃: Vnde sequit̃, Et erit ĩ templo abhominatio desolationis: In loco .n. ĩquo arca erat, erecta est Adriani ĩperatoris statua: Quam ideo abhominationem uocat, quia apud Iudeos omne Idolũ abhominabile dicit̃: Vel ad eoꝝ sacrificia referri põt: Quę abhominabilia Deo facta sunt. Deniq; qa Iudęi nõ nisi ĩ fine mundi ad fidem Christi conuertent̃, concludit Daniel, Et usq; ad consumationem & finẽ ꝑseuerabit desolatio. Qđ pariter Oseæ tertio confirmat̃ his uerbis, Dies multos expectabis me: Non fornicaberis .s. cũ idolis: Iudęi .n. nõ sunt idolatræ: Neq; post reditum eoꝝ de babylonica captiuitate exceptis forte ꝑpaucis tempore Machabeoꝝ ĩ hũc usq; diẽ idola coluerũt. Et nõ eris cũ uiro .i. Christo Iesu: Sed & ego expectabo te: Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege & sine principe & sine sacrificio & sine altari & sine Ephoth & sine Teraphin: Et post hæc reuertentur filii Israel & quærent Deum suum & Dauid .i. Christum natum de Dauid regem suum: & pauebunt ad Dominũ

& ad bonũ eius ĩ nouissimis dierꝝ. Ecce ergo q̃ apte & rationabiliter huiusmodi ꝓphetia đ Iesu nazareno explanat᷑: Idẽq3 de oĩbus aliis, siqs diligẽter eas legerit, compiet᷑. Sed ut ad rẽ propositã redeamus, patet Messię tẽpus iam transactũ esse. Cũ ergo nemo alius, cui Messiæ ꝓprietates cõueniant, pręter Iesum nazarenũ hactenus apparuerit, & pręfixa diuinorꝝ oraculorꝝ tẽpora ĩ eo cõsumata trãsierint, & multę etiã tẽporꝝ determinationes a Iudęorꝝ magistris dehinc positę eos fefellerint: Alium expectare Messiã delirũ atq3 ĩpium est. Hoc idẽ postrema eorꝝ testat᷑ captiuitas: Si oĩa ipsorum euenta cõsiderantes babylonicę captiuitati, de qua totiens antea scriptis ac figuris p ꝓphetas fuerat prænuntiatũ, hanc nouissimã cõparem9. Babylonicę siqdem captiuitatis causam ipsi suis libris asserunt eorꝝ scelera ac flagitia ĩnumerabilia & presertim idolatrię peccatum fuisse: Qđ inter omnia crimina est maximũ: In ipsa aũt captiuitate nõ defuere Duces ac Prophetę uiriq3 sancti, q illos usq3quaq3 consolarent᷑. Captiuitatis insuper eiusmodi terminus septuaginta. s. annorum eis pręnuntiatus fuit: ultra quem captiui nõ fuerunt. Hęc autem ultima eorum captiuitas iã ad quinquaginta supra mille & quadringentos annos usq3 perdurauit: Quibus omni diuina consolatione destituti, neq3 duces neq3 prophetas neq3 sanctos uiros nec quenq̃, qui huius captiuitatis terminum eis pręnuntiet, habuerunt. Neq3 uero huius afflictionis causam idolatriæ peccato ascribere possunt: Quia (ut diximus) post captiuitatẽ babylonicam paucis exceptis, in quos Machabei ulti sunt, tale peccatum non admisisse perhibent᷑. Quæramus ergo a Iudęis quę tantę in eos diuinę uindictę sit causa, ut in omnem terram dispersi & apud cũctas nationes ludibrio odioq3 habiti ĩsatiabiles pœnas luãt. Cur hoc inq̃ Iudęi: Nempe ideo usq3quaq3 dispersi, ut scriptorum uestrorum monumenta ĩ testimonium Messiæ Christiq3 nostri circũferatis: Ne nos. s. habeamur de ueritate suspecti. Cur inq̃ post mille iam & quingentos a hierusalem euersioue annos incerti adhuc erratis cũctis odiosi nationibus & miserabiliter

afflicti? Quę tãtæ est aduersus uos causa uindictę? Cur uos clementissimus Deus genus electum, genus sibi peculiariter consecratum post tot pœnas minime respicit? Cum itaq; pp eorũ scelera & potissimũ pp idolatrię peccatũ Iudęi septuagita ãnorum tantũmodo captiuitatẽ ꝑpessi sint, uariis tñ ꝓphetaꝝ oraculis ĩterea cõfirmati: in hac aũt postrema diuturnaq; ac sine termino aut ullo diuino subleuamẽto miserã erũnosãq; conditionẽ pferant, maius ꝓfecto aliquod q̃ idolatriæ scelus ĩputari illis oportet. Quid aũt maius esse potest q̃ Messiæ illis ꝓmissi cõtẽpt9, ꝑsecutio & occisio pessimaq; cõtra eũ obstĩatio? Quã ob causã ꝓculdubio tot malis obnoxii Iesum hunc ueꝝ esse Messiam, ĩ quẽ tã grauiter deliquerũt, cõfiteri deberẽt. Itẽ cũ nullũ sanctitatis & ueri diuiniq; cultus uestigiũ ãplius ĩ eis appareat, Sed solũ auaritię studiũ ĩ usuris cumulãdisq; pecuniis sequãt͛, atq; omni careãt ꝓphetia, nullũq; ĩdicet signum Deũ cũ illis esse: In populo uero gẽtili oĩs uitę sanctimonia magnaq; & mirãda opa, quę supi9 cõmemorata fuerũt, facta cernant͛, Manifestũ est Malachię ĩpletã ꝓphetiã primo caplo ĩ ꝑsona dñi ad Iudęos dicẽtis, Nõ est mihi uolũtas in uobis dicit Dominus exercituũ: & munus nõ suscipiã de manu uestra: Ab ortu.n.solis usq; ad occasum magnũ est nomẽ meũ ĩ gẽtibus, dicit Dñs exercituũ: & ĩ omni loco sacrificat͛ & offertur nomini meo oblatio mũda: qa magnũ est nomẽ meũ in gẽtib9 dicit domĩus exercituũ. Alioqn si Deus cũ gẽtibus nõ eẽt, qñqdẽ Iudęos deseruit, sequeret͛ ut relicta mortaliũ cura is nullam humanaꝝ reꝝ ꝓuidẽtiã haberet. Itẽ cũ res minĩas De9 nõ negligat, multo minus negliget maximas: Sed p ora ꝓphetarũ multo minora iis, quę a Christo & ab ei9 discipulis ĩ orbe terraꝝ gesta sunt, ꝓnuntiauit: Nã de quolibet fere etiã exiguo regno, ut de Idumeis, Moabitis, Ammonitis & filibus uaticinia extãt: Mirabile igit͛ eẽt de ĩcomparabilib9 Christi eiusq; discipuloꝝ opib9, qbus uniuersus mũdus ĩmutatus ẽ, nihil eũ oĩo ꝓmonuisse: ꝑsertiq; cũ oĩa, quę ab exteris cõtra Iudęos tẽtata aut illata sunt mala, queãdmodum euenerunt, illis prænun

tiata sint: Sed nulla gens Iudæis grauiora diuturnioraq3 ĩtulit detrimenta q̃ Christianũ ĩperiũ: De quo si nulla facta esset mẽtio frustra ĩ minoribus tanta sollicitudine & ĩstãtia p ꝓphetas fuissent pr ę moniti: q̃ñ ĩ maximis omniũ calamitatibus ĩ tãtoq3 relligionis discrimine, nihil ab ipsis ꝓphetis accepissent. Cũ ergo hoc credere nefas sit, cõcedere oportet de Iesu eiusq3 opib9 ꝓphetas ꝓculdubio cecinisse. Sed si diligẽtius scripturę & opa eius cõsiderent, illa tantũmodo oracula ipsi cõuenire possũt, quę de Messia scripta fuerũt. Quoniã hęc nõ nisi Iesu Christo inter omnes homines, q in hanc usq3 diem mundo apparuerunt, accõmodari possunt: Cui soli omnes Messię ꝓprietates & scripturaꝝ omniũ ĩterpretationes cõueniunt. Patet igit̃ uerum ipsum esse Messiam: Nisi homines ab ipso Deo fuisse deceptos (qđ absonũ impiũq3 esset) sit arbitrandũ. Præterea hebreoru3 historias ꝑquirentes semꝑ ĩuenienus ante Christi aduentũ apud eos Deũ mirabilia fecisse: qualia nunq̃ alibi uisa sunt: Sed postq̃ Christus aduenit, & sui eum non receperunt, Manũ pariter Deus subtrahens omni eos uacuos gratia reliquit. Hoc ẽt obtenebratio eorum ĩtellectus declarat: Quia postq̃ ueritate contempta obscuratum est ĩsipiens cor eoꝝ tot fabulas mendaciaq3 in thalmuthica ipsorum disciplina cõfinxere, ut nulli hominum magis delirent. In exponendis autẽ sacris scrpturis tot ac tam manifestis ĩplicant̃ erroribus, ut ia3 amplius peccandi consuetudine eos errare nõ pudeat: Quasi familiaris sit ipsis deprauandi mentiendiq3 licentia, ac de temeritate atq3 indurata obstinatione sua liceat gloriari. Plurimę alię rationes contra eos afferri possent: Sed quia a multis sacris doctoribus efficaciter copioseq3 ueritas in aperto posita est, his paucis contenti simus: quę si cum expositis in secundo libro iungantur, certissimam fidem facient Iesum nazarenum esse uerum Deum uerumq3 Messiam: In quo leges omnesq3 prophetę conquieuerunt.

Hereticoꝝ omne dogma falsũ ac ꝑuersu3 eẽ. Cap. vi.

n Vnc cõtra hereticos disputandũ est: Qui licet Christum eiusq3 euangeliũ cõfiteant᷑, uariis tñ ĩplicat᷑ erroribus. Veꝝ qa singuloꝝ dogmata recẽsere ac refellere ĩ maius uolumen excederet: qđ qdẽ minime necessariũ est, cũ a sacris doctorib9 ubiq3 confusi ꝓfligatiq3 sint, oẽs uno eodẽq3 ictu semel cõfodiem9. Primũ qdẽ ꝓbabimus oportere uniuersã ecclesiã uno tm̃ capite gubernari. Nã si heretici credũt diuĩa ꝓuidẽtia hoĩes ecclesiãq3, ꝑ qua tot mirabilia Deus fecit, regi ac gubernari, cõcedere oportet ecclesię regimen esse optime ordinatum, ut pote ab eo dispositũ, ꝑ quẽ reges regnãt, & legũ cõditores iusta decernũt. Multitudinis ãt regimẽ optimũ est, si per unũ regat᷑: Qđ ex fine regiminis patet: q ẽ pax subditoꝝ & unitas. Huius ãt rei cõgruentior causa unus ẽ q̃ multi: Ideo ecclesiæ regimen ita dispositũ esse oportet, ut unus toti pręsit ecclesię. Militãs quoq3 ecclesia a triũphanti ꝑ similitudinẽ deriuat᷑: Inferioꝝ.n. gubernatio sꝑiorẽ ordinẽ imitat᷑. Cui q̃to fit similior tãto ꝑfectior existit. Triũphãtis aũt ecclesiæ unus est rector & domĩus.s. Deus: Vnũ igit᷑ militãtis ecclesię p̃sidẽ esse oportet. Itẽ cũ naturalia sint ordine mirifico ĩstituta, tãto magis ĩ sꝑnaturalib9 id credendũ est: Videmus aũt ubicũq3 ĩ naturalibus regimen apparet, ad unũ redigi: Quẽadmodũ omnes motus ad unũ primũ motorẽ, Apes ad unũ regẽ, oĩa aĩalis mẽbra ad cor deniq3 dirigũt᷑: Itidẽq3 ĩ reliqs & ĩ unoquoq3 genere dare oportet unũ primũ, qđ est alioꝝ mensura. Ergo ĩ ecclesia Dei tãto magis necessariũ est caput unũ ad toti9 populi christiani gubernationẽ, quanto oĩa regimina sua dignitate excellit. Itẽ oẽs heretici aut nobiscũ ĩ nouo testamento tm̃, Aut ĩ utroq3 cõueniũt: Sed ĩ utroq3 unũ caput ecclesię decernitur: Nã Osee primo legit᷑, Cõgregabunt᷑ filii Iuda & filii Israel pariter: & ponent sibi met caput unũ. Et Ioannis decĩo, Fiet unũ ouile & unus Pastor. Neq3 id soli christo ratiõabiliter tribuendũ est, Ita ꝙ post suã ascensionẽ ĩ cęlũ absq3 duce ac uicario ecclesiã reliquerit: Maxima nãq3 ĩde cõfusio sectioq3 in partes, & uariaꝝ opinionũ presertim circa fidẽ & bonos mores incerta determinatio sequeret᷑: Non.n. sciri posset quæ ut

potiſſima eſſet tenenda ſententia, nullaq; iuſtitiã adminiſtran di ratio aut facultas haberet: Sed ẽt ipſius Chriſti uerbis repu‑ gnaret: Qñquidẽ ſingulariter Petro iniũxit, Paſce oues meas: & iterũ, Petre rogaui pro te, ut nõ deficiat Fides tua: et tu ali‑ quando cõuerſus cõfirma fratres tuos: Quapp Petrũ uicariũ ſuũ oſtendebat: Qđ ẽt aptius expreſſit, cũ dixit Tu es Petrus, & ſup hãc petrã ędificabo eccleſiã meã, & portę ĩferi nõ præ‑ ualebunt aduerſus eã: Et tibi dabo claues regni cælorũ: & qđ‑ cũq; ligaueris ſup terrã erit ligatũ & ĩ cælis: & qđcũq; ſolueris ſup terrã, erit ſolutũ & ĩ cęlis. Nõ aũt dicendũ eſt hãc digni tatẽ uni Petro & non eius poſteris eſſe cõceſſam, cũ eccleſiam pari ordine uſq; ĩ finẽ ſæculi duraturã Chriſtus ĩſtituerit: Vn‑ de diſcipulis ſuis omniũ fideliũ uices tenentibus ait, Ecce ego uobiſcũ ſum oĩbus dieb9 uſq; ad cõſumationẽ ſęculi: Et Eſaias viiii. inqt Sup ſoliũ Dauid & ſup regnũ ei9 ſedebit ut cõfirmet illud & corroboret ĩ iudicio & iuſtitia a modo & uſq; ĩ ſempi ternũ. Seqtur ergo ut miniſteriũ hoc ppetua ſucceſſione uſq; ad conſumationẽ ſęculi tãq̃ ipſi eccleſię putile oĩoq; neceſſa‑ rium ſit confirmatũ. Cũ itaq; Petrus fuerit a Chriſto uicarius totiuſq; eccleſiæ Paſtor ſubrogatus, conſequens eſt ut oẽs Pe tri ſucceſſores eandẽ habeant poteſtatẽ. Cũq; Epiſcopi roma‑ manæ ſedis locũ Petri teneant, Manifeſtũ eſt Romanã eccle‑ ſiam omniũ eccleſiarũ eſſe ducẽ atq; magiſtrã omniũq; fideliũ congregationẽ romano eſſe Pontifici uniendã. Qui ergo ab unitate romanæq; eccleſiæ doctrina diſſentit proculdubio p deuia oberrans a Chriſto recedit: Sed oẽs heretici ab ea diſcor dant: Ergo ii a recto tramite declinant: neq; Chriſtiani appella ri poſſunt: Hereticus. n. ille dicit: qui ſacrę paginæ ac ſacroſãc tæ romanę eccleſiæ doctrinã puertẽs quã ſequat ſectã ſibi de ligens ĩ ea obſtinate pſeuerat. Itẽ, ut ſępe dictũ eſt, ueris ue ra concordãt, oĩaq; uera ſe ſe mutuo cõfirmant: Sed heretici ita ĩuicem diſſentiunt, ut ĩ nullo fere cõueniant: Quin ĩmo al ternis ſe feriunt iaculis, adeo ut nil ĩ eis ſolidi ĩueniat. Ex hoc ergo cognoſcit ꝙ a ueritate ſunt alieni. Romanæ aũt eccleſiæ doctrina ĩ his, quę & ad fidem & ad bonos mores ptinẽt una

est: Cūq3 īnumerabiles fere sint catholici doctores, ī nullo ab ea aut dissentiunt aut dissentire uolunt. Item Christi & militantis ecclesiæ regnū nō modo usq3 ad consumatione3 sęculi stabilitū est: Sed post renouationē orbis pariter durabit ī æternum: Vt euangeliū & omnes scripturæ scōrumq3 monumenta testant̄. Heretici aūt, q & ui & īgenio catholicos sunt acerrime psecuti, ī acie cōtra romanā ecclesiā stare nō potuerunt: Sed cum suoꝝ prauitate dogmatū sectatorūq3 puicacia funditus corruerūt: Ex quo patet eoꝝ falsa uolumia a Deo nō fuisse nec eoꝝ doctrinā fuisse christianā. Vita insup eoꝝ multis īfecta sceleribus idem potissime arguit: Quoꝝ nemo etiam ex pręcipuis heresiarchis tam ī uita q̄ ī morte ī honore aut uenerātione habet̄ aut habitus est: Sicut īnumeri contra fideles: Quoꝝ memoria ī benedictione pmanet ī ęternū: Quoꝝ etia3 cineres ossaq3 a catholicis adorant̄: natalisq3 ipsoꝝ dies summis cum laudibus celebrat̄. Eoꝝ deniq3 libri uanis pleni manifestissimisq3 erroribus nō modo cōtra sacrā scripturā, sed contra rationem naturalem uerāq3 philosophiā tendentibus reuīcunt̄. Quia ergo satis contra eos a sacris est doctoribus disputatum, iiq3 funditus sublati sunt, nō oportet ī hoc nos amplius laborare: Illoꝝ &.n. doctrinæ puersęq3 relligionis abolitio fidem facit eoꝝ prauitatis: Quoniā quæ a Deo sunt certā rectitudinem firmitatemq3 habent, ac dissolui nō possunt.

¶ Mahumetanoꝝ sectam omni ratione carere. Cap. vii.

AT Mahumetani quodāmodo inter Iudęos & hæreticos medii, postremo nobis loco conuincendi supsunt: Na3 & Iudęorum circūcisionem imitant̄: Et omnium fere hereticorum errores coaceruarunt: Ideo nō multo labore hæc contra illos pugna conficiet̄: Siqs.n. īter eos uersetur illorūq3 mores ac relligionem diligenter consideret, legiferiq3 Mahumetis pellegat Alcoranū, quem īuiolabili fide tenendum putant, facile uanitatem rei deprehendet. Omnis nanq3 uera relligio

aut a naturali aut a supnaturali luminie ,pficiscit: Sed eoꝝ su perstitio penitus confusa a neutro hoꝝ lumine ,puenit: Quiuis enim uel mediocriter rationis philosophię q3 peritus tá i specu latiuis q̃ i practicis eá relligionem facile subuerteret: Cuius au ctor se litteraꝝ oío ignaꝝ fuisse ostendit: Librum.n. suũ, quẽ Alchoranũ.i.præceptoꝝ collectionem uocat, adeo insulse ac confuse tradidit, ut a nemine ordinem ullum in eo deprehen-di posse existimem: qđ pręcipuũ ignorantiæ est atq3 secordiæ signũ. Tot præterea ĩ eo fabulæ totq3 contra bonos mores im perata uel ꝓmissa continentur, quę philosophi ludibria & ne-faria censerent, ut ea irridere satius sit q̃ refellere. Huiusmodi ergo relligio ab ipso lumine naturali, cui contraria est, ,pueni re nõ põt: Neq3 ẽt, a supnaturali ,pueniet: Quicqd.n. naturali lumini aduersat, ipsi etiá supnaturali contrariũ est, ut postea ostendemus. Item quę malo incohata sunt principio, bonũ ꝑ raro uel nũq̃ exitum sortiunt: Sed hęc secta auctore gloria-tur Mahumete: Qui sicut certa tradit historia prorsus irratio-nabilis, sceleratus, adulter & populoꝝ prędator fuit: Cumq3 epilentico, ut fertur, morbo sępe correptus collaberet, ĩterro gatus cur id ei contingeret, se angeli colloquio tunc frui refe-rebat. Vi aũt & gladio nõ rationibus ĩstructus, pollicitationi-bus primũ malaq3 arte homines rudes ac impuros sibi asciuit: Quibus paulatim alios in suá lasciuiá fabulosamq3 sectam pel lexit: Armisq3 ꝑuagante licentia ĩbellem multitudinẽ subegit. Cũ ergo origo pessima fuerit, Neq3 a Deo cępisse, neq3 bono potest fine concludi. In Alchorano item Mahumetes euá-gelium uetusq3 testamentũ ubiq3 ,pbans atq3 confirmãs Chri-stum cõmendat: Quẽ de Virgine natũ ,pphetãq3 uerissimũ cõ fitetur. Quid ergo ĩsipientius dici põt, q̃ eade3 affirmare & ne gare: Nec eam, quá ,pbat, doctriná sed contrariam seq. Illud aũt ridiculum est, qđ ĩ erroris sui excusationem affert dicens euangeliũ a nobis esse cum ueteri testamento deprauatũ: Qđ tam facile ac aperte refellitur, q̃ leuiter temereq3 ,platum est. Pro certo.n. constat utriusq3 testamẽti cõdices hebraicis, gręc-

cis latinisq; litteris iuxta harum nationum idiomata antiquis mo numētis asseruari: & p uniuersū orbē ex iis cōplura uolumina eodē exēplo uariis tēporibus fideliter esse trāscripta: uetustissimisq; nouissima cōformari. Quomō ergo ī tot exemplaribus apud diuersas mūdi nationes uariis linguis dissimilibusq; hominū studiis & īgeniis potuit hæc simul locū habere deprauatio? Immo ex huiusmodi scripturarum cōsēsu illius fabulę ac mēdacia, qbus īepte, pcaciterq; utrūq; testamentū uitiauit, plane deprehendunt̄. Vera īsup relligio ad bene beateq; uiuendū & ad cordis puritatē ueritatisq; contemplationē est ordinata: Eiusmodi aūt secta terrena tm̄ sapiens nulla ueræ beatitudinis mentione habita, bestialē quādā uoluptatē uentri cōsentaneā post præsentē uitā pollicet̄. Neqs uero eū parabolice locutū existimās ī aliū sensū illius uerba accipienda putet, asseueratio totius sermonis ostendit: In quo liberū sibi mētiri putās, nihil ī figuris a se traditū īter tot deliramenta unq̄ dixit. Hui9 ergo uanitas relligiōis p se declarat̄. Nil præterea diuinū aut mirabile ī hac secta, pp qđ a Deo existimāda sit, apparet: Nullis enim, queādmodū christiana relligio, fulcit̄ miraculis: Qđ ipse Mahumetes attestat̄: Qui ait Christo miraculorum uirtutem, qbus potissime mundū cōuerteret, sibi uero gladii potestatem esse cōcessam: Et ad hoc missum ut p uim ad fidem suam populos cōpellat: pinde ac p tyrānidē uoluptatesq; fiat acceptabil'e Deo sacrificiū. Qđ aūt maximū īter eos habet̄, est ubi pnuntiatur, Nō est Deus, nisi Deus, & Mahumetes nūtius eius: Et sæpe repetit Alchoranus, Deus est magnus & potens, & notissima quædā de Deo multis postea deturpata fabulis: Quas nec pueri nostri dignarent̄. Nemo īsup īter eos magnarum diuiarūq; rerum auctor uel Propheta aliqñ uisus est: Sed fatuos stultosq; quosdā p furorē ac īsaniā se ipsos ferientes, ac debacchantes tanq̄ Sanctos uenerāt̄: Apud quos nulla oīo diuinorum pitia ē. Q̄r stulte ēt Mahumetes ī Alchorano sibi met cōtradicat, ul' ex eo apparet, ubi se nescire fatet̄ utrum ipse & sui ī uia sint salutis nec ne: Neminēq; īter mortales haberi: qui Alchoranum

ĩtelligat. Nõ ne is auctor de sua deq; aliorũ salute ĩcert9 ac mã
data pplexa ĩscrutabiliaq; pponens potius lapidibus obruen-
dus q̃ imitandus fuit: Cũ itaq; nullis rationibus, nullis miracu
lis nullaq; uitę sanctimonia huiusmodi dogma fundatũ sit, Se
quit' ut omni ex pte sit sugillãdũ. Qđ si disputandi cũ eis dare
tur loc9, facillime uanitatis huius error detegeret': Sed ĩscitię
ac prauitatis suæ cõscius Mahumetes callide mãdauit nõ nisi
gladio relligionẽ suã tuendã esse: Vt qđ ratione & honestate
defendi nõ poterat, ferino ĩpetu decerneret'. Sed forte obii
ciat aliqs, Cur fide Christi iã ĩ toto orbe terrarũ ppagata pass9
est Deus ope Mahumetis ĩnumeros populos ab ĩperio ipsius
Christi subduci & ad alias leges cõpelli: nec ultricẽ manũ tãto
tpre in eos extendit: Sed potius illorũ ĩperiũ ĩ hũc usq; diẽ au-
geri pmisit: Si ergo Christus est Deus, illiq; Mahumetes ad-
uersus, cur se a Mahumete supari passus est: Vera igit' (ĩquiũt
Saraceni) fides nostra est: uestra aut falsa: Hoc. n. potissimu;
argumento aduersus christianos se defendũt: Quo ẽt multi e
nostris ita obuoluũt', ut qd respondeãt prsus ignorent. At
nos primo respõdemus ex hoc supiora argumẽta nostra, qb9
Christũ Deũ & relligionẽ christianã uerã esse pbauimus, non
ĩfirmari: Nã si uita sanctior ea, quã docuit Christus, inueniri
nõ põt: Atq; si nemo alius a sæculo tot mirabiliũ & diuinoru;
patrator opu; cõparuit, qs dubitet hunc cælitus Deũ & homi
ne; pro salute humani generis aduenisse: quẽ talia ac tãta ora-
cula, signa, gesta successusq; testãt': Qđ siqua ĩ terris relligio
uera est, Nulla præter christianã alia dari põt: Quæ profecto
Mahumetis legi penitus cessisset, Si meliora pręcepta ab eo ĩ-
troducta, aut maiora opa fuissent exhibita. Cũ aũt in eius lege
uniuersoq; populo nil magnificu;, nil pręclarũ, nil singulare
editũ sit: Sed enormia & subsãnanda multa cõspiciant', nunqd
pręferendus est Christo: eo q multos a catholica fide seduxe-
rit, plures debellauerit, & ĩ malo ĩualuerit: Cur nõ pari argu
mento humani generis subuersor Diabolus Christo melior di
ci põt: q plures multo q̃ Mahumetes a ueritate detorquet: Cur

iustis sanctisq; uiris ipii & bonorum corruptores, q plures q̃ iusti ad se trahunt, nō pponunt? Oh admirabile argumētū Mahumetem Christo prępōni qa rudes & eneruatos populos ipsius fraudib9 & pollicitationib9, minis isup & gladio a Fide Christi sanctissima subductos ad uoluptatē pditosq; mores iduxerit. Sane opæpretiū ē i malitia gloriari. Haud talia nostra sūt argumenta: Nō his relligio nostra nitit fundamētis. Quid uero mirū est si pauciores Christū sequant iubentē benefacere, & mala pati, & pp iuisibilia oibus mūdi blanditiis abstinere: Duraq; oia acerbaq; potius eligere q̃ modestiā, Cōtinentiā Iustitiā, Pietatē fideq; maculare? Qđ si illorum ualida eēt ratio, oīs philosophia cōfundi posset, Dū bonū malū, uerum falsū; ac lucem deniq; ipsam tenebras existimare appellareq; liceret: Pauci.n. philosophorum ueritatē uerūq; bonū sequunt: Ideoq; rari iter eos uiri itegri extiterunt. Si ergo uitā ex numero cōmendemus, certe bonū qđ a ppaucis obseruari cōsueuit, malū poti9, multorum aūt errorē bonū esse dicemus. Qđ cū absurdū sit, cōstat ab ipso Mahumete nō ideo Christū esse supatū, qp diuina iustitia pmittente multos lasciuienti licētia armisq; subegerit: Queadmodū ēt Diabolo ac prauis hominibus assidue icautos & iertes simplicesq; & inocentes circūuenire & opprimere permissum est. Nā si Christus cū adhuc eius nomē ignotū esset & nouitate ignominiosæ mortis iaudita oibus fugiēdus & nihili pendendus uideret, cōtra uniuersum mundū pualuit, Quid modo si uellet post eius ubiq; gloriā celebratā receptāq; efficere possit? Nō ne facilius nunc q̃ ab initio Christiani nominis palma consurgeret? Sed hæc oia ipso sciente ac pmittente, queadmodū ēt ab ipso pnuntiata sunt, i ultionē scelerum euenerunt: Scriptū est.n. Multi sunt uocati: pauci uero electi: Ecclesiaq; sępenumero aucta & diminuta ē: Liberum.n. ad uirtutes & ad uitia nobis Deus dedit arbitriū: Nec ab ipso Deo i alterutrā ptem cogunt hoies: Neq;.n. stāte natura cogi possunt. Alioquin neq; merito neq; demerito locus esset, Si libertas cessaret. Deus āt pręmiis tātum hoies attrahēs & pœnis a malo deterrēs nō semel cōcessę naturę uiolator, sed cōseruator existit.

Delinquētibus itaq3 uarias pœnas cōminat9 primā statuit, nisi cito resipiscerēt, mētis excæcationē: Vñ ī psona Christi & iustoꝝ omniū cōtra īpios loqť Dauid, Obscurenť oculi eoꝝ ne uideāt, & dorsū eoꝝ sep īcurua. Et ad Esaiā ait Dñs, Vade ex cæca cor populi huius & aures ei9 aggraua, & oculos ei9 claude: neqñ uideat oculis suis & auribus suis audiat & corde suo ītelligat: & cōuertať, & sanē eū. Sic & īcredulis Iudæis, q credere primi debuerāt, cordis obstiatio ī euāgelio sæpius & euersio hierusalē eorūq3 captiuitas usq3 ī finē mūdi duratura pnunciata est. Itē multos a fide catholica defecturos paucosq3 saluandos legimus: Vbi ī ipso euāgelio de nouissimis dieb9 loqtur Dñs: Quia.n.abundabit iniqtas, refrigescet (inqt) charitas multoꝝ: Et alibi, Cū uenerit filius hominis, putas īueniet fidē ī terra? Et Apostolus eius Paulus ad Timotheū scribit, Spūs manifeste dicit, qa ī nouissimis tēporibus discedēt qdā a Fide, Attendētes spiritib9 erroris & doctrinis demonioꝝ ī hypocrisi loquentiū mendaciū. Deniq3 si euangelicā doctrinā reuoluamus hæc oīa a Christo pnuntiata & ipso pmittēte subsequuta esse cōperiemus. Maleuiuētes.n.suo priuat lumīe ac ī cęcitate relinqt. Quēadmodū ergo Iudęos pp ipsoꝝ supbiā ptinaciāq3 ita & Mahumetanos aliosq3 a fide cōtumaces pp scelera puniuit: Nulla.n.pœna grauior īfligi pōt q̄ ueri luminis rectæq3 uitę priuatio, Propter quā certa dānatiōis ęternę uia ī pręcipitiū ducit. Nā put supius declarauimus extra Fidē Christi nulla rectitudo nullaq3 salus sed error ac pditio est. At forte dices, Cur pro patrib9 filii pœnas luunt? Si.n.prisci Iudæi ac Mahumetani peccauerūt, cur ī filios & nepotes eorūq3 posteros huiusmodi pœna deuoluta est? Respōdemus itaq3 eā esse christianę fidei ubiq3 terraꝝ manifestationē miraculorūq3 famā, Vt nemo se excusare possit qn ei ueritatis īquirēdæ cognoscēdęq3 facultas oblata sit: Quā si neglexerit, ipsi īputeť: Neq3.n.ī parentū reatū ueniret, nisi idē crimē ultio sequereť: Aut si iuxta rationē naturalē uitā saltē cōponeret, Ab ipso Deo, q ī necessariis nemini deest, sed semp ē psto, pculdubio illustrareť: Id qđ iā satis supra ostendimus. Quāq̄ occulta īsup Dei iudicia plurima sunt: Quę ab hominib9 īuestigari nō possūt: Prop

terea ait Apostol9, Cõclusit Deus oĩa ĩ ĩcredulitate ut omniũ misereat᷑: Moxq3 ĩscrutabilẽ & ꝓfundissimã diuinæ maiestatis abyssũ expauescens exclamat, O altitudo diuitiaꝝ, sapiẽtię & sciẽtiæ Dei, q̃ ĩcõprehẽsibilia sunt iudicia eius, & ĩuestigabiles uię eis. Quis.n.cognouit sensũ dñi, aut qs cõsiliari9 eius fuit? Aut qs prior dedit illi & retribueret᷑ ei? qm̃ ex ipso & ꝑ ip̃3 & ĩ ipso sũt oĩa: ipsi honor & gloria ĩ sęcula sęculoꝝ amen. Illđ tñ sciendũ est ꝙ sicut dñs noster Iesus Christus futura hęc mala p̃nuntiauit, Ita ecclesiã quoq3 suã ĩ stabili petra fũdatã nũq̃ defuturã attestatus est dicẽs, Ecce ego uobiscũ sum oĩbus diebus usq3 ad cõsumationẽ sęculi. Sicut ergo q̃ is p̃nuntiauit ad hũc usq3 diẽ oĩa euenerũt, Inter q̃ multoꝝ a fide cernit᷑ difectio: Ita credim9 ecclesiã ĩęternũ ꝑmãsurã: Tã solida.n.hẽt fundamẽta, Vt putare nefas sit ea posse subuerti: Quin ĩmo ubi ultrix ira Dei ĩ pessimos christianos cæterosq3 ĩfideles cõpleta fuerit ecclesiã illũ suã renouaturũ atq3 uniuersũ terraꝝ orbẽ ad se cõuersurũ esse cõfidim9: ut fiat unũ ouile & un9 pastor: Qđ nõ ꝓcul abhĩc oĩo fore spam9. Atq3 ita ꝑuarias tp̃oꝝ uices nũc ꝓspere, nũc aduerse nauigãs Petri nauicula ꝑseuerabit, Donec ueniat Dies Dñi magnus: In quo manifesta erũt abscõdita tenebraꝝ, iustissimaq3 Dei iudicia tũ demũ cognoscent᷑. Nũc ãt quo ad ꝑuersitatẽ Mahumetis ꝑtinet satis dictũ est: Postq̃ neq3 diuinis neq3 humanis rationibus se tueri põt: Sed sola ui atq3 irrationabili ĩpetu fert᷑: Cũq3 nullũ uiolentũ possit eẽ ꝑpetuũ, q̃to magis aucta est, tanto maiore corruet lapsu: Cuius sane ruina seductis ab eo populis cõpta ueritate fiet ĩ salutem.

¶ Christianã religionẽ oĩo uerã & stabilẽ esse. Cap.viii.

s V ꝑioribus itaq3 sectis & erroribus cõfutatis, Cũ oĩs religio ul᷑ a naturali ul᷑ a supnaturali lumĩe ul᷑ ab utroq3 ꝓficiscat᷑, Siquę alię uel religiões uel supstitiones ĩuentę fuerit ad illas, quas enumerauim9, redigent᷑. Religiones.n.solo lumine naturali cõtẽtæ aut a ueris principiis hũanæ rationis ꝓueniunt: & hæc est Philosophoꝝ traditio, quã ad salutẽ nõ sufficere ꝓbauimus: Aut a falsis principiis originẽ hñt: Et hę dupliciꝰ cõstãt differentia: Quia uel a falsis tantũmõ reꝝ naturalium principiis pendent, Cuiusmodi est Astrologoꝝ supstitio quã,

dã3 ostentãtiũ diuinãdi pitiã, quã pariter reprobauim9: Vel a falsis habent̃ principiis Demonũ arte ĩuentis: Veluti est Idola tria supius a nobis dãnata. Si ãt a lumine supnaturali relligio sit accepta, Nulla alia, quæ lumen naturale trãscẽdat, præter ueteris & noui testamenti legẽ ĩuenit̃. Aut ergo solũ uetus testamentũ ꝓbat̃, Idq3 Iudęi faciunt Deũ uerꝫ se colere affirmantes: Aut nouũ puertit̃ & deprauat̃, qđ ab hereticis: aut utrũq3 cõfundit̃, qđ ab ipsis fit Mahumetanis. Qui autẽ utrũq3 testamentũ cũ naturali lumine fideliter tenẽnt, christiani sunt naturalẽ scientiã supnaturalẽq3 ãplectẽtes, ac præ oĩb9 recte sentientes. Cũ itaq3 oẽs mũdi relligiões sectæq3 hactenus ĩuentæ, ul' eæ ipsæ sint, quas recẽsuimus, uel ĩter eas annumerandæ: Nullaq3 alia rationibus ac miraculis christianæ relligioni conferri possit, quę tãto cęteras oẽs excedit, q̃to est cęlũ terra sublimius, q̃tũ ue lux a tenebris differt, Manifestũ est solã christianã Relligionẽ uerã ipsãq3 unicũ salutis portũ tutissimũ eẽ.

At siqs arbitret̃ relligionẽ adhuc meliorẽ forte supuẽturã, futurũq3 aliqñ existimet ut ea supueniẽte christianæ fidei derogeẗ, Neqd relinquat̃ ĩtactũ omnẽ cauillationẽ3 auferemus. Primo itaq3 dicimus cũ ĩ præsenti nulla melior relligio q̃ christiana ĩueniat̃, huic esse penitus ĩhęrẽdũ: Vt q̃tũ cõcedit̃ Deo recte seruiamus. Sin ãt meliorẽ Deus ĩspirauerit, tunc illã seq oportebit: Sed hoc nõ dũ apparuit: Idq3 esse euẽturũ omni ratione coniecturaq3 caret. Si.n. ut supius efficaciter ꝓbatũ est, nullus melior humanę uite finis, nec certius mediũ aut perfectior uita his, quę christiana relligio ponit, ĩueniri aut excogitari possunt, Quid amplius licet optare? Cum etiam illius exterior cultus sit admirabilis, & ad inducendum homĩes ad suũ finem optimus: Tot insuper rationibus, oraculis, signis atq3 miraculis fundata stabilitaq3 sit, ut nil maius in mundo fieri possit. Sed esto meliorem in posterum dari posse relligionẽ: Non tñ christianã ꝓfessionẽ ea dãnare aut abolere posset. Cũ enim christiana fides (ut ĩ secũdo huius opis libro oñdimus) supnaturali p̃cipue lumine ducat̃, Non põt esse nisi a Deo: Ex quo tot bona totq3 mirabilia mũdo affluxerũt: Quę solus ipse

[marginal manuscript note:] aut nullã Istarũ recipit et sunt Atheista

Deus nõ alius facere ualuit: His pariter naturale rõnis lumen ab ipso Deo ĩstitutũ cõsentaneũ accedit. Si ergo noua relligio melior ac pfectior q̃ christiana siue naturali siue supnaturali lumine ĩduceret, Nõ posset illi esse cõtraria: Quæ. n. ratiõe naturali nobis ĩsita sunt, uerissima esse oportet, ita ut aliter cogitare nequeamus. Quæ uero fide tenemus, tã euidẽtẽ cõfirmatione ostendũt, ut uel minimũ dubitare sit nefas. Quia ergo uerꝫ uero cõsonat, certũ est ꝙ a quocũq; lumine talis relligio pcederet christianę relligioni repugnare nõ posset: Q̃m ambę essent a Deo, a quo utrũq; lumen pcedit: q sibi nũq̃ cõtradicit nec modo uera mõ cõtraria docet: Auctori. n. ueritatis falsitatem aut fallaciã ĩputare ĩpiũ blassemũq; est. Cõtrariis itẽ rationibus ita ĩplicat̃ ĩtellectus, ut ĩ ueri rationẽ pcedere neq̃at: Sed si cõtrarię cognitiones nobis a Deo ĩmitterent̃, ex hoc ĩtellectus noster ĩ cognoscenda ueritate ĩpediret̃: Q̃d ab ipso Deo esse nõ põt. Si ergo relligio nostra a lumĩe supernaturali pcedens oĩa ẽt approbat, quę a naturalis lumĩe rationis pueniunt, Necesse est quãlibet relligionẽ uerã, si qua uentura eẽt, q̃cq̃d christiana tenet relligio esse pculdubio approbaturam.

¶ Totius operis epilogus. Cap. viiii.

uT Autem breui epilogo quę supioribus libris dicta sunt pstringentes collectę oculis ratiões facilius offerãt̃, Dicimus christianos ad credenda obseruandaq; Christi & eius ecclesię mysteria ac pręcepta nõ leuiter, sed sapientissime moueri. Primũ siq̃dem sapientis est orbis huius magnitudine, ordine, pulchritudine pennitateq; diligenter consideratis Deum tãto opi pesse, hoc est primũ motorẽ, seu primã causã, seu primũ ens omniũ nobilissimũ cõfiteri. Nihil. n. mouet se ipm: Et ĩ mouentibus seu pducẽtibus nõ est pcessus infinitus. Cũ uero spiritus corpore nobilior sit, & actus potẽtia: Necesseq; sit actum simpliciter esse potẽtia ipsa priorẽ, Quis Deũ nõ esse corpus nec corporis formã, neq; ex ptibus cõpositũ, nisi q penit9

desipiat / negare pōt? Q2 si Deus actus est purus / quis dubitet ipsum esse ꝑfectū & sūmū bonū īfinitæq3 potētiæ / quę ī oībus operat᷑ / Imutabilē quoq3 & æternū atq3 unū? Nisi oīs ꝓrsus philosophiæ sit exꝑs. Et cū uideam9 ī rebus nobilioribus / ut ī ipsis aīatis / ꝙ q̄to magis a materia eaꝝ formę eleuant᷑ / tanto magis cognitionis ꝑticipes sunt: Nemini ambigendū est / cum Deus sit actus purus / qn ēt sit ītelligens: Immo ipse ītellectus ac sapientia īfinita. Cū aūt nullus sine uolūtate sit intellectus / nullaq3 nō libera uolūtas / manifeste patet Deo uolūtatē īesse: & q̄ agit / nō necessitate naturę sed ꝓpria agere libertate. Quapp cū ī oībus ꝑ suū ītellectū & uolūtatē tanq̄ prima causa opetur / ēt cōfiteri oportet ipsum habere omniū p̄sertim reꝝ humanaꝝ ꝓuidētiā: Cū homo sit omniū creaturaꝝ corporeaꝝ nobilissimus / & pp ipsū3 facta sint oīa naturalia. Dei itaq3 est hominē ad finē suū dirigere. Homo aūt ꝓut est rationalis nō pōt ad aliū finē præter q̄ ad diuinoꝝ cōtēplationē ordinari: cū finis intellectus sit ueritas & uolūtatis obiectū sit bonū uniuersale: Qđ ī rebus creatis īueniri nō pōt. At quoniā præsens uita calamitatibus plena existit: nostraq3 cognitio / dū hac mole carnis tegimur / ꝑexigua resultat / beatitudinē ī ea ponere ualde irrationabile est. Ideo aliā uitā cōcedere necessitas cogit: Animāq3 nostrā esse īmortalē atq3 ipsius corporis formā: Alioqn nō appareret quomodo & ꝑ qd homo esset homo. Proīde seqt᷑ ipsam aliquo mō subsistētē & separabilē esse: Qui.n.ita sentiūt uiam ueritatis tenētes oēs laqueos nodosq3 / qbus ii q abhac sententia discrepāt īplicant᷑ / facillime euadūt. Si igit᷑ reꝝ naturaliū3 ordinē subtiliter īuestigem9 / quid doctrinæ christianę talia assereti irrationabile īpingi pōt? Nō ne hęc oīa ratiōi cōsona a sapiētissimis uiris īsolubilib9 argumētis approbata sūt. Propo nam9 ēt nobis descriptū supi9 Triūphū īcōꝑabilia Christi oꝑa cōsiderātes: Nilq3 ī doctrīa christiana a rōne alienū īueniem9. Quis.n.negare pōt aliquā ī mūdo uerā esse relligionē? cū oēs hoīes ad colendū Deū stimulante natura īclinent᷑ / Cultusq3 ipse diuinus mediū ꝑueniēdi ad beatitudinē existat. Nihil siq-

dem ab ipso Deo ad aliquē finē sine exhibitione medii ad illū tēdentis ordinaẗ: Alioquin adhuiusmodi finē id frustra īstitue retur: Qđ Deo minīe cōuenit. Quid uero aliud q̄ bene uiuere uerus Dei cultus exposcit? Deū.n. colere est ipsum uenerari, & ut Deū agnoscere. Is aūt meli9 uenerari nō pōt, q̄ ī sui effec tus pfectione: Qui ī bona hominis uita cōsistit. Cum aūt nulla melior uita q̄ christiana īueniri aut excogitari queat, patet ip- sius cultū esse optimū: cuius fine ac medio ad ipsum finē per- ueniēdi nullus rationabilior & pectior finis aut certius mediū dari pōt. Certū ē ergo relligionē christianā uerā & a Deo esse: Qua ad uerā beatitudinē recto tramite hoīes pducūẗ. Nisi.n. hęc ad beatitudinē pducat, q̄nā alia id pstare poterit? Nō ergo leuiter sed sapiētissime ꝓfessio uitaq3 christiana suscipiẗ & ob- seruaẗ. Qđ si tibi prima frōte absonū uideaẗ credere Cruci fixū Deū Dei filiū & hominē esse, cogita quæso tantā uitę rec titudinē a tā īmenso errore generari nō posse. Expientia siqdē docet uitā christianā, q̄ purgatissima est, a fide Crucifixi ꝓue- nire, nutriri, augeri ac pfici. Anīaduerte itē sacras ueteris no uiq3 testamēti scripturas, ī qb9 tota cōsistit fides, nō nisi a Deo esse posse: ex qbus tot ante annos futura pręnūtiata sunt totq3 scissimę uitæ christianæ fructus emanarūt: ac īnumeri sapien tes ad ueritatis huius lumē cōuersi sunt. Præterea si Fides Christi falsa esset, id ꝓfecto uiris psertiз purgatissimis ī oratio ne diuinorūq3 cōtēplatione a Deo sup oīa ueritatis lumen ob- secrātibus tandē apireẗ: Sed cū re ipsa cōptum sit huiuscemōi uiros magis ac magis ī hac ꝓfessione cōfirmari, Nequaq̄ pōt cu3 falsitate diuinissimus effectus cōuenire, neq3 sub ide Chri- sti fides falsa esse: Qđ ēt ab exteriori cultu ꝓbaẗ: Cui q̄to deuo te magis & humilius hoīes subiiciunẗ, tāto sanctiores euadūt: Contra uero q eum cōtemnunt uel irreuerenter obeunt, dete- riores efficiunẗ. Pręterea si uana hęc fides esset, quo pacto immobilis animi tranquillitas & intrepida libertas solidumq3 gaudium Christianis insitum esset? Vt innumeri utriusq3 se- xus summas tribulationes pressurasq3 perferētes in præcipuis

delitiis cõstituti uideant'? Nempe si eiusmodi errore ducerẽt: nec bonæ uitę illis icrementũ, nec supra humanas uires con/stans i aduersis lætitia pro Christi nomine redundaret. Quin imo hanc animi sinceritatẽ iucũditatẽq3 adeo refulgere i ipso corpore cernim9, ut apud oẽs quadã frontis uenustate toti9q3 oris maiestate uenerabiles fiãt, ex eorumq3 conspectu plurimi tãq̃ radiis diuinitus afflati i melius uitã cõmutẽt. Quę cũ quo/tidie i ecclesia Dei cõspiciãt', Quis fidẽ tam sanctã tam admira bilem, tam efficacẽ nisi oĩo mente captus irridere, imo nõ ap probare atq3 admirari queat? Si uero Christũ de supis infe/risq3 triũphantẽ cõsiderauerimus, nullus dubitationi superit locus, qn ipse uerus sit Deus: Qui reluctantẽ uniuersũ orbẽ, Diis.s.omniũ nationũ, nec nõ ipatoribus, tyrannis, philoso/phis, hereticis efferisq3 gentibus contra eũ pugnantibus, nõ ui nec armis, nec terrenaꝝ reꝝ pollicitationib9, nõ facundo ac resonãti eloqo, sed sobrio castoq3 paucoꝝ paupum & humiliũ sermone exẽploq3 subegit suisq3 legibus imutauit: Et q̃cũq3 co gitauerat, quæ uel ipossibilia oĩo uidebant', effecit: Mirabili quoq3 sapientia sua facillime icredibiliq3 celeritate totũ iacẽtẽ i tenebris terraꝝ orbẽ penitus illustrauit ab erroribusq3 purga uit. Immẽsa dehinc bonitate sua ita ad sui amorẽ hominũ cor da illexit ut inumerabiles omniũ gentiũ populi utriusq3 sexus & cuiuscũq3 cõditionis ꝓfessionisq3 homĩes ẽt sapiẽtissimi mũ dana oĩa pro eius amore atq3 cõfessione floccipenderĩt: Ludi/bria isup, minas, uerbera, tormẽta extremaq3 supplicia gratã/ter adierint. Quis rogo hominũ aut Deoꝝ eiusmodi potẽtię sa piẽtiæ ac bonitatis unq̃ apparuit? Si ergo hic De9 nõ est, qs iq̃ ali9 eẽ põt? Nunqd scelestissimus & supbissim9 homo, qualẽ si Deus uere nõ eẽt Christũ dicere oporteret, talia iplere potuis/set? Nõ ne si absq3 miraculis ea fecisset, hoc ipsũ absq3 ullo ob tinuisse miraculo miraculoꝝ eẽt maximũ? Quid uero a rõne alienũ Christ9 edocuit? Si icõprehensibilis Trinitatis archanũ reuelauit, ei9 uestigiũ & imaginẽ i creaturis cernim9: Nec iõ cõ tra philosophiã aliqd astruimus. Si mũdi creationẽ ꝓhibuit, cõ

tra ratione̅ no̅ militat: cu̅ oı̅a a prima efficiente causa facta esse congruu̅ sit. Si aı̅arum scı̅ficatione̅ co̅sideres, Ratio pariter dictat, ut homo ad supnaturale̅ beatitudine̅, ad qua̅ ordinat᷑, p supnaturale donu̅ ipsum scı̅ficans tra̅sferat᷑. Quo au̅t ad beatitudine̅ & gloria̅ aı̅arum, co̅sentaneum est, ut ad id ad qđ ordinatę sunt pueniant. Si resurrectione̅ corpoꝝ attendas, non frustra expetit᷑: qa aı̅a separata ut forma ꝓpria̅ materia̅, suum appetit corpus: cum quo ꝓut bene uel male egerit ęquu̅ est ut co̅mune̅ retributione̅ recipiat. Si totius mundi glorificatio expectat᷑, Quid ı̅de ı̅conueniens dicimus? Qua̅q̄.n. beati post resurrectionis gloria̅ corpoꝝ ministerio nec pp corpus nec pp ı̅tellectum ı̅digebu̅t, eo ꝙ ı̅corruptibile tunc corpus ı̅duerint, nec p sensum cognitione̅ accipient, cum omnes Dei essentiaꝫ uisuri sint: tamen qa corporeus oculus ad essentię diuinę uisionem no̅ pueniet: co̅uenientissimu̅ erit etia̅ corpora cælestia & eleme̅ta glorificari: ut ipsi oculo glorificato co̅gruu̅ & delectabile obiectu̅ prębeat᷑. Si Deu̅ homine̅ factu̅ asserimꝰ, qd decentius magis ue piu̅ ab optimo parente & opifice omniu̅ co̅cedi potuit q̄ ut sedentes ı̅ tenebris & ı̅ umbra mortis p se met Deꝰ ipse illuminaret, et de fine pfectaqꝫ uita eos certiores faciens pro illoꝝ peccatis pariter satisfaceret? Quibꝰ diluendis nemo alius sufficere poterat. Idcirco q ad delenda peccata uenerat, etia̅ sine peccati labe de uirgı̅e nasci debuit & ı̅ cruce mori: ut exemplu̅ nobis exhiberet pro iustitia nullu̅ genus mortis esse fugie̅du̅. Ipsu̅ deniqꝫ resurgere & ı̅ cęlu̅ ad Patris dextera̅ asce̅dere dignu̅ fuit: Vt oı̅bꝰ resurrectio̅is ęternęqꝫ uitę spes certior pręberet᷑. Et q pro oı̅bus factus reus iudiciu̅ ultro subiit, par est ut omnium Iudex supremus existat. Quid ı̅sup circa moralia aut iudicialia a christiana relligione irrationale traditur? Cum nulla uita melior nullu̅qꝫ pfectius regimen q̄ christianæ institutio̅is ı̅ueniat᷑: Quicqd.n. boni sup his a philosophis doctissimisqꝫ uiris tractatum est, illa suscipit: nihilqꝫ ueri reiiciens perfectiora multa abundantius cumulauit. In cerimonialibus quoqꝫ nil ı̅possibile nil co̅tra ratione̅ admittit᷑: Sed magna̅ ı̅de sanctitate̅ diuinoru̅qꝫ delectatione̅ homo acqrit. Quid simi

le quæso aliæ relligiones afferunt? An philosophi ĩ eius cõpa-
rationẽ uenire possunt? Qui nec de fine humanæ uitæ nec de
ipso medio qcq̃ certi diffinientes, errores plurimos dissemina
runt. Astrorꝫ uero cultoribus fabulis ac uanis supstitionib9 oc
cupatis nulli ꝑnitiosi9 stultiusq3 delirãt. Idolatrę nihil ueri aut
honesti hñt. Cõtra Iudæos signa, ꝓmissa & oracula ꝓphetarꝫ,
sacerdotia, sacrificia oĩaq3 illius gẽtis monumẽta, euẽtus de-
niq3 ipsi, ac mille iã & quadrĩgẽtorꝫ qnquaginta pluriũq3 ãno
rum captiuitas extirpatioq3 ac dissipatio uastatioq3 reclamant.
Hereticos euangeliũ, & ĩter eos dissensio, ac demũ ꝓfligatio
satis coarguit & iã funditus extĩxit. Cõtra Mahumetanos oĩs
philosophia, oĩs recta istitutio ĩuehit᷑: Inqbus nil solidũ aut fi
de dignũ repit᷑. At doctrinã Christianã tot stabilitã uitę sãctis-
simę fundamẽtis totq3 bonorũ in mũdo opum effectricẽ, quę
tanto tp̃re cõtraq3 tot acerrimos ĩpugnatores sua sãctitate præ
ualuit, nulla obiectio naturali uľ supnaturali lumĩe eruta ĩfrin
gere uel dãnare põt. Quis ergo recte sentiẽs fidẽ hãc Chri-
sti saluberrimã nõ imitãdã & ãplectẽdã oĩo ꝓponat? Desistite
igit᷑ scioli ac temerarii, q nõ aliter q̃ cõtra fide3 blasphemãdo
sapiẽtes uideri posse putatis: Desinite tãdẽ cõtra eã garrire, & ĩ
ꝑnitiẽ uestrã ꝓfanis sacra latratibus temerare. Sed cũ tãta tem
porꝫ rerꝫq3 cõnexione sacris uaticiniis, manifestis signis, certo
successu, saluberrima doctrina, ĩcõparabili uitę scĩmonia, prę
clarissimorũ uirorꝫ approbatiõib9 & exẽplis, miraculorũq3 fre
quẽtia ac celebritate, postremoq3 ĩnumerabiliũ Martyrũ san
guine ab exordio ĩ succedẽtia usq3 tẽpora fundata, extructa ro
borataq3 sit, Cõcedite hãc unã uerissimã esse, Aliã hinc celeri
ter uitã sine ullo dubio expectãtes: In qua tremẽdi Iudicis sen
tẽtia subeũda est: Qui oues qdẽ.i. bonos a dextris, hędos ãt.s.
malos a sinistris statuet: Hiq3 ibũt ĩ suppliciũ ęternũ: Illi uero
ĩ uitã æternã: Vbi ĩ Trinitate unũ Deũ ĩeffabilẽ ĩmẽsũq3 uide-
bunt: Eoq3 ꝑpetuo ꝓfruent᷑ ꝑ gratiã ĩuictissimi triũphãtisq3 re
dẽptoris nostri Dñi Iesu Christi: Cui est honor, uirt9, potestas
& imperium per infinita sæcula sæculorum Amen.

.LAVS DEO.

